

JABOTINSKY VLADIMIR

A ZSIDÓ LÉGIÓ

A VILÁGHÁBORÚBAN

1931

NEKUDAH-KIADÓ / MUKACEVO

AZ ALEXANDRIAI MENEKÜLTÁBOR.

1914 telének derekán kötött ki a hajóm egy olasz kikötőből jövet, Alexandriában, Egyiptomban. Mialatt az angol útlevéllenőr orosz útlevelemet láttamozta s a harminc idegen vízum között az Egyiptomba szóló beutazási engedélyt kereste, egyidejűleg élénken társalgott egy ismerősével. Hallottam, amint így szólt: „Néhány nappal ezelőtt egy hajó mintegy ezer zionistát hozott Jaffából, akiket a törökök Palesztinából kiutasítottak”.

Már a háború ötödik hónapjában tartottunk és több mint négy hónapja csavarogtam különböző országokban. Egy moszkvai újság a „Russkija Wjedomosti” küldött ki a háború okozta helyzet tanulmányozására. Svédországban ki kellett tudnom, hogy a híres Sven Hedin ama gyanúsítása, hogy Oroszország el akar ragadni Svédországtól egy kikötőt a Golf-áram mentén, tényleg elterjedt-e a nép széles rétegeiben s fennáll-e vajjon az a veszély, hogy Svédország emiatt Németországgal szövetkezik és Oroszországnak hadat üzen. Angliában az volt a feladatom, hogy megtudjam, mennyiben talál az az adoma, amelyet az oroszok országszerte ismételtettek, hogy Anglia „kész az utolsó orosz katonáig küzdeni.” Franciaországban nem volt semmi „kikémlelni való,” mert a franciák hangulata nem volt kétséges; ott egyszerűen meg kellett figyelnem a frontokon folytatott életet, felkeresni Reims városát és jelenteni, hogy a né-

metek tényleg elpusztították-e a gyönyörű székesegyházat és hogy Parisban bizakodó vagy nyomott-e a hangulat. „Paris” azonban már átköltözött volt Bordeauxba, mert a kormánynak vissza kellett vonulnia a veszélyeztetett fővárosból. Így azután Bordeauxba utaztam; és ott olvastam egy esős reggelen azt a távirati hírt a lapokban, hogy Törökország megüzente a háborút és az összes mohamedán népeket felszólította a „szent háború”-ra európai leigázók ellen.

Eddig a pillanatig úgy éreztem magamat Bordeauxban, mint a háború egy neutrális szemlélője, aki sem az egyik, sem a másik fél irányában mélyebb rokonszenvet nem érez. A török hadüzenet erősen megváltoztatta a helyzetet. Már 1909 óta, amikor az ifjú-török Konstantinápolyban a kulisszák mögött négy cionista újságot szerkesztettem, szilárd volt a meggyőződésem, hogy ott, ahol a törökök uralkodnak, sem a nap nem süthet, sem fű nem nőhet. És hogy a cionizmus egyetlen reménye csak a török birodalom elpusztulása lehet.

Most azután, hogy Bordeauxban ama bizonyos táviratot olvastam, nyomban megtértem és százperentes híve lettem a szövetséges hatalmaknak. Egészen világos volt: az orosz, lengyel és galíciái zsidók sorsa nagyon fontos ugyan, de mégis kevésbé fontos, összehasonlítva ama lehetőségekkel, amelyeket Törökország szétदारabolása eredményezhetett.

Hogy Törökországnak, ha a háborúba a legcsekélyebb mértékben is beleavatkozik, el kell pusztulnia,, efelől semmi kétségem nem volt. Ez már nem érzés volt, hanem egyszerűen hideg számítás. Rendkívül erő-

sen hiszek a hideg számításokban. Ausztriát és Törökországot évek óta jól ismertem. Mindkét országban hosszú időn át éltem mint laptudósító; és igen nagyra tartom az újságírói hivatást, mert meg vagyok róla győződve, hogy egy jó újságíró mindig többet tud, 'mint egy miniszter vagy egy professzor. Tudtam, hogy Ausztria részekből áll, amelyek elkívánczoltak egymástól; és tudtam, hogy Törökország nem ország, ellenben egy szomorú félreértés. Hogy Németországot le fogják győzni, azt nem tudtam, — még egy újságíró sem lehet próféta. De hogy Ausztria és Törökország fogják a háború költségeit megfizetni, abban egy percig sem kételkedtem. Kő és vas dacolhatnak a tűzzel, de egy faházikó okvetlenül áldozatul esik a lángoknak, ha csoda nem történik — de mindig szilárdan hittem, hogy nincsenek csodák.

Bordeauxban lapomtól a következő tartalmú táviratot kaptam: „Látogassa meg Északafrika mohamedán államait, tanulmányozza a szent háborúra vonatkozó török proklamáció hatását.” — Elhatároztam tehát, hogy Marokkóba, Algírba, Tuniszba és az angol Egyiptomba utazom.

Madridba mentem, ahol abban az időben Nordau Miksa lakott, akivel szemben a franciák azt az otromba tréfát engedték meg maguknak, hogymint „osztrákot” kiutasították Franciaországból, igazi hazájából. Kérdést intéztem hozzá: „Kíséreljük-e meg, egy zsidó hadtestet szervezni s Angliának felajánlani, hogy azt az új fronton, Palesztinában, foglalkoztassa?” Szkeptikus volt a tervvel szemben. A gondolat jó ugyan — mondta, de hol találunk zsidó katonákat? Az angol és orosz zsidók saját

hadseregekben harcolnak; a neutrális országokban alig van zsidó; ehhez jön még a zsidók régi, ostoba rajongása a törökök, „Izmael bácsi” iránt, amelytől maga Nordau sem volt egészen mentes. „Emlékszik beszédemre az 1909-évi hamburgi kongresszuson, amelyben bátor voltam az ifjútörökök asszimiláló tendenciái ellen tiltakozni? Ma sem tudom még elfelejteni ama kellemetlenséget, amelyekben emiatt szentimentális idiótáink részesítettek. Minő jogon támadják meg a mi Izmael bácsinkat?” — „Doktor úr — válaszoltam — hiszen ez csak legenda. Izmael nem bácsikánk minékünk. Hála Istennek, Európához tartozunk. Kétezer esztendő óta segítettünk a nyugati kultúrát megteremteni. A „Kelettel” semmi dolgunk. Az ön saját szájából hallottam kongresszusi beszédeken e szavakat: Palesztinába megyünk, hogy Európa (morális) határait az Euphratig kitoljuk. A törökök jelentik ránk nézve a legnagyobb veszedelmet.”

Az öreg mester erre egy mélyenjáró szóval válaszolt, melynek értelme azonban csak később lett előttem világos. Megrázta okos fejét és így szólt: „Ez fiatal barátom, logika, a logika azonban görög művészet; a zsidók nem szeretik. A zsidó nem értelemről tanul, hanem a katasztrófákból. Nem visz magával esernyőt, ha borús az ég; megvárja, amíg megázik és náthás lesz — csak akkor jut eszébe, hogy esernyőt kell vennie.”

Marokkóban, Algírban és Tuniszban „nyomoztam” vajjon a török felhívásnak volt-e valami hatása és fennáll-e már egy mohamedán felkelés veszélye. F fiatal újságíróknak ezt tanácsolom; ilyen esetben nem célszerű egy mohamedánt kérdezni. A mohamedán már általa-

nosságban is diplomata, de különösen akkor, ha fél. Célszerűbb okos zsidó kereskedőkhöz fordulni, szefárd-zsidókhoz, akik már három vagy négyszáz év előtt ott telepedtek meg. Ha nem a saját zsidó érdekeiről van szó, akkor a zsidó messze és tisztán lát. Együtt él az arabokkal, előtte egészen őszintén megmutatkoznak; és még ha hazudnak is, a hazugság mikéntjéből kiérzi, hogy titokban mit gondolnak. És mindezek a zsidók Algirtól Tuniszig, biztosítottak — és a történelem beigazolta, hogy mindez megfelel a valóságnak: Felhívás „szent háborúra?” Tudtak ugyan róla, de csak annyit törődtek vele, mint a tavalyi hóval. „Csak ti, naiv európaiak gondoljátok, hogy az izlam még mindig hatalmat jelent, amely különböző népeket egy politikai feladatra egyesíteni tudna. A török maga nem hisz benne: Európa már száz év óta csapást csapás után mér a törökre, elveszi tőle a legszebb területeit és egyetlen izlam nemzet sem mozdítja meg a kezét, hogy segítsen a szultánnak, bár az kalifának nevezi magát. A németek naivan, mint az összes többi európaiak, rábeszélést, hogy tegyen egyszer mégis kísérletet. Hiábavaló fáradtság. A török kedvéért egy lélek sem íóg soha megmozdulni. Majd lát még mozlim katonákat, sőt hadi önkénteseket is, akik a szultán szövetségesei hadseregére lőnek.”

És így is történt.

Alexandriában várakozásom ellenére, igen élénk cionista környezetbe kerültem. Egy hajó néhány ezer menekültet hozott Jaffából. A törökök hirtelen a legcsekélyebb ok nélkül, megparancsolták az arab rendőrségnek, hogy a zsidókat az uccán fogdossa össze és terelje csónakba. A rendőrség — Izmael bácsi — ezt a fel-

adatát valósággal meghatározó önfeláldozással végezte, bőven osztogatta a pofonokat, ágyneműt és készpénzt rabolt — és a tengeren, mintegy száz méternyire az olasz gőzöstől, az arab csónakos rendszerint megállította járművét és minden utastól egy font sterlinget követelt, mert különben belelőki a vízbe... Igyekeztem megérteni, hogy miért éppen ezeket a zsidókat utasították ki és nem másokat; voltak köztük kereskedők, kézművesek, asszonyok, gyerekek, gimnazisták, orvosok, süldő lányok. Mind a mai napig nem sikerült megállapítanom, milyen „rendszer” szerint jártak el.

Az angol kormány barakkokat adott és pénzt; egy külön osztályt szervezett a menekültek ügyeinek rendezésére. Az osztály élén egy finom, barátságos angol úr állt — Mr. Hornblower. Még egy másik névre is emlékszem, Mrs. Brodbandre, a legnagyobb barakk a „Gabari” vezetőjére, akit a gyerekek „fehér úrnőnek” neveztek. Én is dolgoztam néhány hétig a „Gabariban”: ez a tábor ezerkétszáz lelket számlált, közöttük háromszáz szefárd volt. Két konyhát szerveztünk, egyet askenázi, egyet szefárd rítus szerint. (Azelőtt csak egy konyha volt, de a szefárdok közt formális lázadás tört ki; különösen a „leves” miatt panaszkodtak, amelyet úgy gyűlöltek, mint a mérget,) nyitottunk egy héber iskolát, egy gyógyszertárat és általában, szabályszerű önkormányzatot szerveztünk, még egy csapatnyi őrséget is. A táborban tizenkét nyelvet lehetett hallani a héberen kívül. Tiszta szerencse, hogy minden gyerek, majdnem valamennyi férfi és legtöbb nő, értett héberül, — nem tudom, hogy lehetett volna egyébként egy ilyen gyűjtőtábor szervezni. Elkülönített osztályok voltak, volt

egy marokkói, egy grúz és egynéhány spaniol szoba, — és egy külön szoba a jaffai gimnazisták részére, akik nem vették be a chinint, mert a gyógyszerész nem tudott héberül. Erről jut eszembe, hogy a gimnazisták néhány hét múlva szerveztek egy labdarúgó csapatot amely egy mérkőzés alkalmával legyőzte az alexandriai cserkészeket.

Minden reggel beállított egy nagy hadiszekér, egy ausztráliai katonával a bakon és két hatalmas ausztráliai lóval. Kizárólag abból a célból, hogy a tábor apróságainak alkalmuk legyen egy kicsit „lovagolni.” Az ausztráliai katonák megtanulták a héber „Jeladim henah” kiáltást és egy pillanat alatt tele volt a kocsi apró gyerekekkel. Néha egy ausztráliai tiszt is meglátogatott bennünket, Eliezer Margolin hadnagy. Ott állt köztünk, nézelődött, keresztényesen törte a jiddis nyelvet és nyilván álmában sem gondolt arra, hogy pár év múlva ezredese lesz az egyik zsidó zászlóaljnak és ugyanezek az „örök” ott lesznek a katonái között.

Az alexandriai zsidó hitközség jóindulattal nyitotta meg szivét és zsebét. Rafael Delia Pergola főrabbi, egy finom műveltségű flórenci — (sajnos, időközben már meghalt), a segédje, Abraham Abichsair, Edgar Suares bankár, Jose ı de Piciofio kereskedő, dolgoztak az irodában, pénzt, ruhát, ágyneműt, könyveket gyűjtöttek és elvállalták a menekültek képviselőjét a kormány előtt. Az askenáziak részéről sem volt hiány tetterős segítőkben: az öreg Levontin, a palesztinai Anglo-Palestine-Bank vezérigazgatója, kölcsönöket kapott az egyiptomi bankoknál és pénzt osztott szét olyan menekültek között, akiknek Jaffában bankbetétek voltak;

Gluskin, a Rison le Gioni borpincék elnöke, minden reggel sorrajárta a barakkokat ellenőrzés céljából. Margolis, a Nobels Oil Comp, keleti vezérügynöke volt a pénztáros. Voltak nemzsidók is, akik önként vállalkoztak segítőmunkára; különösen egy szép francia asszonyra emlékszem, a zsidó Menasche báró feleségére. Be kell vallanom, hogy mindenkor, amikor egy kocsi friss kenyeret hozott Gabariba, megcsodáltam, milyen okosan tudott öltözködni: nagyon egyszerűen és mégis sikkesen — úgy rémlett, mintha a párisi divatházaknak lett volna egy speciális modell toalettjük szegénylátogatások számára...

Itt, Gabariban, jött létre a zsidó légió. Két embernek volt benne igen nagy szerepe. Petrow orosz konzulnak és Josef Trumpeldornak.

II.

ALEXANDRIÁBÓL GALLIPOLIBA — A CION-MULE-CORPS.

Petrow konzul izzó orosz hazafi volt. Hogy ellensége volt-e a zsidóknak, vagy sem, ezt a kérdést nyitva kell hagyni. Minthogy én magam sem vagyok nagy bámulója a keresztényeknek, igazságtalanságnak tartanám, lelke eme zugában kotorászni. De hazafi volt és ezen felül famerevségű, régi fajtájú bürokrata. A táborunkban levő fiatal emberek között volt néhány száz orosz. Az Egyiptom és Oroszország között fennállott régi szerződés alapján („kapitulációnak” nevezték ezt a rendszert), exterritorialis joga volt az Egyiptomban élő összes orosz alattvalók felett. Így hirtelen azzal a követelemmel állott elő, hogy a fiatal emberek vonuljanak be Oroszországba katonai szolgálatra.

Kellemetlen helyzet volt. A megállapodások értelmében az angol kormány köteles volt egy ilyen követelést a rendelkezésére álló teljes rendőri hatalommal végrehajtani.

Küldöttség ment az angol kormányzóhoz; és itt fedeztem, mint a szefárd zsidók régi híve (ők a világ legfinomabb zsidói) egy új kiválóságukat, amelyet addig nem ismertem: hogy miként tárgyal egy szefárd-zsidó egy hadi állapotban levő ország kormányzójával.

A küldöttség szónoka Edgar Suares volt, ötven év körüli gazdag bankár, ki távol volt attól, hogy nemzeti érzésű zsidó legyen; valószínűleg esténként pokert játszott a kormányzóval a klubban — de elvégre mégis az volt a kormányzó.

Suares ezt kérdezte tőle: „Emlékszik-e, Kegyelmes Uram, mi történt két év előtt Alexandriában, amikor ugyanez a Petrow konzul el akarta fogatni R. orosz zsidót, aki Oroszországban „politikai bűnös”-nek számított? „Emlékszem” válaszolt a kormányzó kissé rosszkedvűen, mert nem felejtette még el a tízezernyi szefárd hatalmas utcai manifesztációját és tudta, hogy ugyanez a Suares masírozott akkor a tüntetők élén.

„Emlékszik-e, kérdezte újra Suares, hogyan kellett a tűzoltókat segítségül hívnia, hogy a tüntetőket víz-sugarak segítségével kergessék szét és hogy a zsidókat mindennek dacára nem szolgáltatták ki?”

„Hogyne emlékezném” válaszolt a kormányzó nevetve, mert végső soron sportember volt, aki szerette a tréfát.

„Mit tehettem egyebet, ha valami csirkefogó átvágta a vízcsövet?”

„Az a csirkefogó én voltam”, felelt Suares nagyon büszkén.

A kormányzó hangosan nevetett.

„Legyen nyugodt”, így szólt, „nem is fogjuk kiszolgáltatni a fiatalembereit; kényes ugyan a dolog — szerződés, háborús idők... De kiszolgáltatás nem jön tekintetbe”.

Eme látogatás után útnak indultam, hogy megismerkedjem Trumpeldorral. Tudtam, hogy a kiutasí-

tottak között van, de még nem láttam. Valahol egy magánházban lakott. Bármilyen volt Petrow konzul, — korrekt ember volt. Ezt meg kell neki hagyni. Amint meghallotta, hogy a menekültek között van egy volt orosz katonatiszt, aki Fort-Arthurnál elvesztette a balkezét, odaküldte hozzá a titkárát, hogy adja át üdvözléseit és közölje vele, hogy a Trumpeldornnak járó nyugdíjat a konzulátus havonta kifizetheti. Ezért nem volt Trumpeldornnak szüksége támogatásra — ellenkezőleg még ő segített másokon.

Még Oroszországban hallottam róla. A történetét a következő tényekben lehet röviden összefoglalni: 1880-ban született a Kaukázusban; apja egyike volt ama rendkívül erős természetű embereknek, akik I. Miklós kaszárnáinak poklát huszonöt évig kibírták egészségük vagy zsidó érzésük veszélyeztetése nélkül. Józsefet az egyetemre a zsidóság percentuális korlátozása (numerus clausus) folytán nem vették fel, ezért fogtechnikus lett. Azután jött a katonai szolgálat és az orosz-japán háború. Trumpeldor seregét Port-Arthurba irányították; ott töltötte a megszállás tizenegy szörnyű hónapját; ott vesztette el balkarját is csaknem vállig. De alig bocsátották el a kórházból, azonnal a frontra kérezkedett újra. Port-Arthur kapitulációja után Stössl tábornok egész hadseregével együtt japán fogságba került, ott cionista egyleteket alapított és gyűjtéseket rendezett a nemzeti alapra. A háború után tiszti rangot kapott. úgy tudom, ő volt az egyetlen zsidó az orosz tiszti névsorban. Beiratkozott a szentpétervári egyetemre, befejezte jogi tanulmányait és azonnal Palesztinába ment. Ott dolgozott Daganiahban és egyéb munkás-

csoportokban; munkástársai mind elismerik, hogy dacára hiányzó félkezének, ő volt a legjobb és legerősebb földmunkás.

Otthon találtam. Egészen úgy nézett ki, mint egy „északi” ember, egy angol vagy svéd. Meglehetősen magas, karcsú alak, rövidre nyírt vöröses-szőke hajjal, simára borotválva, keskeny ajkain nyugodt mosolylyal. Tiszta oroszszággal beszélt, bár Palesztinában megszokta az „énekítő” hanghordozást. Héberül lassan, kevés szóval, de korrektül beszélt, — jiddis nyelven ellenben szörnyű rosszul. Nagyon művelt volt, igen jártas az orosz irodalomban és valószínűleg sokat gondolkodott minden soron, amit olvasott. Ma sem tudom még, az volt-e, amit mi zsidók „okos”-nak nevezünk. Ebben a szóban minálunk a fogalmak egész keveréke rejlik: éleselméjűség, ravaszság, ferdítési képesség, elmélyedés dolgokba, amelyek nem is mélyek, mások komolyságának a kigúnyolása, szóval, az a törekvés, hogy a bal fülünket a jobb kezünkkel elérjük. Ezt szerencsére nem találtam meg nála. De tiszta, egyenes feje volt és mély, csendes humora, mely segített neki megállapítani, fontos-e valami, vagy sem. És ha fontos volt valami, akkor ünnepélyesség, láрма és fontoskodás nélkül beszélt róla. Sohsem felejtette el, hogy az élet legfontosabb eseményeinek is van egy humoros oldaluk és hogy ez is jó és nem szabad róla megfeledkezni. Általában józan és nyugodt volt a beszéde, szentimentalizmus, páthosz és nagy szavak nélkül. Ez utóbbira még az orosz kaszárnya sem tudta megtanítani. Be kell vallnom, hogy ha oroszul kell beszélnem és tűzbe jövök, alaposan kihasználom azt az orosz szókincset, amelyet nyomtatásban

nem igen lehet visszaadni; talán kétszer Trumpeldor jelenlétében is gyakoroltam ezt a módját az elokvenciának. Nem botránkozott meg rajta, sőt mosolygott és azt mondta: „zdrovo” — olyasféleképen, mint egy objektív irodalmi kritikus, aki egy verset hallgatott meg. De az ő szájából sosem hallottam szidalmat, legfeljebb azt, hogy „selyma”. Héberben „ejn davar” volt a szavajárása, ami az angol „never mind”-nek felel meg; azt beszélik, hogy öt évvel később Tel Ghajban evvel a szóval az ajkán halt meg. Ebben az „ejn davar”-ban („szót sem érdemel”) egész filozófia rejlik: Ne túlozz, ne keress veszélyt, ahol nincs, ne tarts hősnek valakit, aki a kötelességét teljesíti. A történelem nagy, a zsidó nép örökké élni fog, az igazság szent, de minden egyéb, gond és bánat, fájdalom és halál — „ejn dawar”.

Egy kezével ügyesebb volt, mint sokan közülünk két kézzel. Avval az egyetlen kezével mosakodott, borotválkozott és öltözködött; avval vágta a kenyérét és kefélte a cipőjét; avval vezette Palesztinában és később Gallipoliban a lovait és avval sütötte el a fegyverét. A szobájában kínos rend volt, ruhái tisztára voltak kefélve, a magatartása nyugodt és udvarias volt. És hosszú évek óta vegetáriánus volt, szocialista és a háború ellenzője — de nem azok közül a pacifisták közül, akik zsebre tett kézzel hagynak másokat az ő boldogságukért küzdeni és meghalni.

Azon a napon nem soká beszélgettünk: vele sosem kellett hosszasan beszélni. Éppen mert nem tartozott az „okosok” közé, meg volt az a képessége, hogy egy dolgot a gyökeréig megértsen és egy negyedóra

múlva igent vagy nemet mondott. Ezúttal igent mondott.

Egy hét múlva egybehívtunk egy gyűlést a „Maprusa” barakkbeli embereinkből. Pár százan voltak jelen. Az elnökségben foglalt helyet Delia Pergola főrabbi, több tagja a menekültek ügyeit intéző bizottságnak — többek között az öreg Gluskin — és Trumpeldor. Jelentést tettünk a gyűlésnek a helyzetről. Petrow konzul követeléseit az angolok nem fogják teljesíteni; de itt a barakkokban ülni maradni sem lehet örökké. Előbb vagy utóbb az angol hadsereg Egyiptomból Palesztinába masírozna. Jaffából naponta újabb rossz hírek jöttek, a törökök megtiltották az utcákon a héber felírásokat: Doktor Ruppint, a Cionista Intézőbizottság képviselőjét kiutasították, dacára annak, hogy német állampolgár, a jischuv vezetőit letartóztatták és kijelentették, hogy a háború után nem engedik meg többé a zsidók letelepülését. Mi tehát a teendő?

Azt az okiratot, amelyet a „Maprusa” üres, homályos csarnokában azon a tavaszi éjszakán aláírtunk, valamikor a jeruzsálemi nemzeti könyvtárnak fogom átadni. Egy darab papír a következő héber határozati javaslattal: „...egy zsidó légiót alakítani és Angliának felajánlani Palesztina részére”. Mintegy száz aláírás volt a szöveg alatt. Első helyen Zeew Gluskin neve állt.

„Öreg ember vagyok”, mondta, kezemből a tollat kiragadva, „katonának már nem vagyok való. De viselni akarom a felelősséget”.

Amikor másnap Gabariba érkeztem, egész parádét láttam az udvaron. Három csapat fiatal ember tanult menetelni. Kiképzők kerültek a régebbi orosz ka-

tonák közül. Néhány leány az egyik sarokban zászlót varrt; egy gimnazistákból álló bizottság már azonnal foglalkozott, hogy a katonai terminológiát héberre lefordítsa. Később jött Trumpeldor és a három csapat menetté igazodott és parádés lépésben defilíroztak előtte. Megelégedett mosolylyal nézte őket.

„Az istenért”, súgtam neki halkán, „hiszen úgy masíroznak, mint a libák”.

„Ejn dawar” válaszolta.

Pár nap múlva egy küldöttség utazott Kairóba, ahol az egyiptomi kormány a téli hónapokat töltötte. Első sorban a belügyminiszternek mutatkoztak be. Mr. Ronald Graham volt a neve; ma Sir Ronald-nak hívják es angol követ Rómában. Hideg, szűkszavú, figyelmesen hallgató skót; olyan ember, aki keveset kérdez és gyorsan cselekszik. Később, 1916 és 1917-ben Londonban találkoztunk vele újból. Főnöke volt a Közeli Kelet ügyeit intéző szakosztálynak és talán ő volt leginkább segítségére Dr. Weizmannak a Balfour-deklaráció elérésében és nekem abban, hogy a zsidó légió tervét végigküzdjem. Éppúgy, mint később, akkor Kairóban is figyelmesen hallgatott, helyeslően bólintott és megkérdezte: „Hány fiatal emberre számít?”, feljegyzett valamit a jegyzőkönyvébe és röviden így felelt: „Nem tőlem függ a dolog, de segíteni fogok”.

A második látogatás Maxwell tábornoknak szólt, aki abban az időben az Egyiptomban állomásozó kis angol hadsereg parancsnoka volt. Cattai-pasa, egy kedves öreg spanyol zsidó mutatott be bennünket. Egyike volt Egyiptom legtekintélyesebb polgárainak. A küldöttség többi tagjai voltak: Trumpeldor, Levontin,

Gluskin és Margolis. Szegény Trumpeldort kényszerítettük, hogy mind a négy Szent-György-keresztjét — kettőt bronzból, kettőt aranyból, tűzze fel. A tábornok szigorúan végignézett rajta és röviden így szólt francia nyelven: „úgy hallom, Port Arthur?”

Az előterjesztésünkre adott válasza azonban súlyos csalódás volt.

„Nem hallottam semmit egy palesztinai offenzíváról és kételkedem benne, hogy egy ilyen offenzívára valamikor sor kerüljön. A törvény értelmében pedig sajnos nincs jogom, idegen katonákat az angol hadseregbe felvenni. Csak egy tanácsot adhatok önöknek: Alakítsanak egy teherszállító öszvércsapatot és foglalkoztassák azt egy másik török fronton. Többet nem tehetek.”

Azon az éjszakán mind együtt ültünk reggelig Gluskin hotelszobájában és tanakodtunk, mitévők legyünk.

Mi „civillakosság” amellett voltunk, hogy a tábornok ajánlatát udvariasan vissza kell utasítani. Az „összvérhajcsár” címet nagyon megalázónak tartottuk. Méltatlanság, hogy az első zsidó légió a diaspora történetében egy öszvéreket kísérő tréncsapatból álljon. És másodsor, mi keresni valónk van nekünk egy „másik török fronton”? Nem volt ugyan biztos, hogy melyik frontot gondolhatta. Az első attak Gallipolira a tenger felől, vereséggel végződött és hogy egy másodikat készítettek elő, melynél a csapatoknak magán a Gallipoli-félszigeten kellett kikötniök, ezt a világ még nem tudta. De egy dolog kétségtelen volt: nem Palesztináról volt szó.

Trumpeldornak más volt a véleménye.

„Mint katona, azt a nézetet vallom”, mondta, „hogy nagyon túlozzátok a lövészárók és a trén közötti különbséget. A különbség nem is olyan nagy; mind katonák, ezek is, amazok is nélkülözhetetlenek, sőt az életveszély is gyakran egyenlő mindkét csoportra nézve. Az meg egyenesen nevetséges volna, ha a „Mule-Corps” szót szégyelnők. Ha egy zsidó valakit meg akar sérteni, nem azt mondja neki „öszvér”, hanem azt, hogy „ló” — és mégis, nagy tisztességnek számít, ha valaki a lovaságnál szolgál. Az angoloknál és franciáknál még „tevehadtetek” is vannak és nagyon tiszteletreméltó dolog bennök szolgálni. Ezek mind aprólékosságok”.

„De nem Palesztinában”.

„A katona szempontjából ez sem helytálló ok. Hogy Palesztinát felszabadíthassuk, mindenekelőtt le kell győzni Törökországot. Hogy honnan jöjjön a döntő csapás, északról-e, vagy délről, az csupán technikai kérdés. Minden front Cionba vezet.

Nem határoztunk semmit. Ahogy Trumpeldornal kettesben hazafelé mentünk, így szóltam hozzá: „Talán magának van igaza; csatlakozni azonban nem fogok”.

„Én talán igen” válaszolta.

Másnap reggel egy Genuábói érkezett sürgönyt találtam Alexandriában. „Pinchas Rutenberg” volt aláírva. A szöveg csak annyi, találkozhatunk-e és hol. A nevét és a történetét természetesen jól ismertem. Szégyelenem nem ismertem ugyan, de Rómában, Egyiptomba való elutazásom előtt, Amfiteatrow orosz író egyszer így szólt hozzám: „Tudja, ki érdeklődik erősen a cionizmus iránt? Rutenberg. Azt mondja, hogy Tö-

rökországnak a háborúba való beleavatkozása a zsidók számára igen nagy lehetőséget jelent — és fontos tervei vannak. Nagy összeköttetései vannak itt is és Franciaországban is kormánykörökhöz és azt hiszem, már hozzá is fogott a tárgyalásokhoz”.

Azonnal magamhoz kérettem Trumpeldort és így szóltam hozzá: „Elutazom. Ha Maxwell tábornok véleményét megváltoztatná és egy ténylegesen küzdő légió alakulna, visszajövök. Ellenkező esetben más utakat fogok keresni tervünk megvalósítására”.

Néhány nappal később elhagytam Egyiptomot. Egy hetet Görögországban töltöttem, mert lapom meg akarta ismerni Venizelos álláspontját, aki abban az időben lemondott volt. A ravasz róka azonban egy tucat idegen laptudósítóval együtt fogadott és biztosított bennünket, hogy semmire sem gondol, csak pihenni akar egy kicsit. Április közepén Brindisi olasz kikötőben találkoztam Rutenberggel. Ugyanott kaptam meg Trumpeldor táviratát: „Maxwell előterjesztése elfogadva”.

Nem írok történelmet — személyes visszaemlékezéseket írok. Gallipoliban nem voltam, ezért e helyen nem szólhatok Trumpeldor légiójáról. Meg kell azonban hagynom: Trumpeldornak volt igaza, nem nekem. Ez a hatszáz „öszvérhajcsár” minden lárma nélkül, új korszakot nyitott a cionista lehetőségek fejlődésében. Addig még jóindulatú politikusokkal is nehéz volt a cionizmusról beszélni. Ki tudott abban az időben aktívan érdeklődni gyarmatosítás, vagy héber kultúra iránt? Mindez az akkori politikai világ „látókörén kívül” esett. De a kis légió áttörte a falat és benyomult ebbe

a varázslatos látókörbe. Az összes európai újságok beszéltek róla. Majdnem valamennyi Gallipoliban tartózkodó európai haditudósító szentelt a légiónak egy fejezetet a cikkében, vagy később a könyvében. A háború első felében ez volt az egyetlen manifesztáció, amely a világot és főleg az angol stratégiákat arra figyelmeztette, hogy a cionizmus aktuális kérdés, amelyből még ilyen időben is lehet fontos tényezőt csinálni. Az én számomra és a légio gondolataért kifejtendő későbbi munkám számára a „Cion-Mule-Corps” nyitotta meg az angol hadügyminisztérium ajtaját és megteremtette számomra az összeköttetést Delcassé francia külügyminiszterhez, valamint az orosz külügyminisztériumhoz. De a „Cion-Mule-Corps” tisztán katonai szempontból is dicsőséges lapja háborús történelmünknek. Mindig sajnáltam, hogy Palesztinában túlságosan korán kiadták Trumpeldor gallipolii leveleit. Szokott pontosságával és avval a jellegzetes tulajdonságával, hogy nem szeretett nagy és ünnepélyes dolgokról beszélni, ezekben a levelekben, melyeket csaknem naponta írt egy barát-nőjének, a frontélet mindennapos gondjait vázolta egyszerűen és szerényen. Ezek a gondok mindig aprólékosak; Garibaldi harcainak legszebb korszakában is gyomorkérdések, személyes torzsalkodások és ezernyi apró csalódások töltötték ki a front belső életét. De nem ebben rejlik a kollektív cselekmény értéke. Abban rejlik ez az érték, hogy a szerencsétlen Gallipoli-kiadás első napjától az utolsóig kitartott ez a csoport fiatal ember veszedelmes szolgálatában a törökök állandó ágyútüze közepette. Trumpeldornak igaza volt: a veszély teljesen egyforma volt a trénnél és a lövészárók-

ban. Az egész terület, melyet az angolok elfoglaltak, alig volt pár négyzetkilométer. A török ágyúk az Atschi-Baba hegyről naponta tűz alatt tartották az egész szakaszt a lövészároktól a zsidó tréntonak fedezékeiig és ez alatt a tűz alatt vezették éjszakánként municióval, kenyérszákokkal és cornedbeeffel megrakott öszvéreiket a lövészárkaikba és vissza. Halottaik és sebesültek száma megfelelt a normális százalékaránynak, kitüntetések kaptak, megbízható, rendes katonák voltak. Sir John Hamilton generális, az egész Gallipoli-hadsereg főparancsnoka, bátorságukról egy a kampány befejezte után írott levelében a következőképpen emlékezik meg: „... a leghevesebb tüzelés alatt is nyugodtan dolgoztak öszvéreikkel és ezzel — nézetem szerint — még nagyobb bátorságról tettek tanúságot, mint a fronton levő lövészárkok katonái, akiket kitartásra buzdít a közvetlen harc izgalma...”

Parancsnokuk Colonel Henry Patterson volt, egyike a legkülönösebb keresztény jelenségeknek, akikkel a zsidó nép találkozott. Csak később ismertem meg és sok mondani valóm lesz még róla. Trumpeldor volt a helyettese, kapitányi rangban. De az offenzíva második felében Pattersont súlyos betegen visszaküldték Angliába és Trumpeldort nevezték ki parancsnoknak. A Gallipoli-offenzíva után még néhány hónapig állt hadteste élén. A hadtest tagjai kérvényekkel ostromolták a kormányt, hogy ne szereljék le őket, adják meg nekik a lehetőséget az együttmaradásra, hogy a palesztinai küzdelemre felkészüljenek. Hiába. 1915 áprilisában alakúit a hadtest és 1916 márciusában feloszlatták. Csak 150 katonát vettek át az angol hadse-

regbe. Ezek Londonba kerültek és belőlük és híveikből alakult ott az a zsidó légió, amely később, mint harci csapat, résztvett Palesztina meghódításában. Halottaiknak sírjai ma az Olajhegyen vannak, a Dávid-csillag díszíti őket. Trumpeldornak igaza volt: bár a Jordán-síkon győztünk, mégis a Gallipolin át vezető út volt a helyes.

III.

DIPLOMÁCIAI TÁRGYALÁSOK. CSALÓDÁSOK ÉS UTASÍTÁSOK.

Az 1915 év nyári hónapjainak történetét csak egészen röviden akarom elmondani. A csalódások és vereségek kora volt. Nem mondhatnám, hogy szeretek erre az időre visszaemlékezni, de nem is gyűlölöm. Ez a kemény megpróbáltatás megtanított arra a fontos igazságra, hogy politikai dolgokban, főleg eszmei harcokban, az ember éppen a vereségek által győz. Minden vereség egy lépés a siker útján. Minden vereség egy tucat új hívet hoz, köztük olyanokat is, akik tegnap még ellenfelek voltak. Mert hirtelen ráeszmélnék, hogy bár ellened küzdöttek, titokban mégis azt remélték, hogy győzni fogsz és a vereséged a lelkük belsejében egy bizonyos űrt hagy a vágyódás egy szikrájával... Ezek a hónapok tanítottak meg a türelem nagy bölcsességére is. Ez abban áll, hogy minden vereség után meg kell kérdezned magadtól: „Igazam van?” Ha nincs, hagyd abba a dolgot és ne untasd az embereket. Ha azonban igazad van, akkor ez a vereség csak annyi, mint egy felhő az égen, amely egy óra alatt elvonul. Hagyd ezt az órát elmúlni és akkor fogj hozzá újra a munkához. A „nem” nem válasz, ha a követelés jogos, ne törődj evvel a „nem”-mel, éppúgy, ahogy nem

törődöl a széllel, amely ma erre, holnap meg amarra fúj. Ha ez így van, akkor erősebb leszel, mint az összes miniszterek, az összes krózusok, sőt mint a néptömegek is.

Még valamit tanultam az akkori csalódásokból, ami végleg megerősített az elhatározásomban. Láttam, hogy a légió gondolatán kívül egyetlen eszköz sincs, amellyel a cionizmust ama problémák sorába lehetne illeszteni, melyek a világot abban az időben érdekelhették.

Eszembe jut egy anekdota, melyet Nahum Sokolowtól halottam, még sokkal a háború előtt. 1901-ben, a londoni cionista kongresszus után, Sokolov egy svájci fürdőhelyre utazott. Ott megismerkedett egy angol lorddal és elmondta neki honnan jön.

„Oh! — mondta a lord — cionista kongresszus? Az nagyon érdekes, Azt hiszem a testvérem is részt vesz ebben, vagy egy hasonló mozgalomban.”

Sokolow nem győzött csodálkozni. A lord katolikus volt — a testvére nyilván szintén. „Hogy kerül a fivére a cionizmusba?” kezdte kikérdezni; és kiderült, hogy a lord testvére — vegetáriánus volt. A nemes lord számára a cionista mozgalom 1901-ben ugyanaz volt, vagy legfeljebb egy „hasonló mozgalom”.

És ilyenek tekintették az európai államférfiak még 1914 és 1915-ben is. Olaszországban, Franciaországban, sőt Angliában is mindig újra ugyanaz volt a benyomásom: a cionizmus, mint olyan, nem létezett a számukra, csak a légió gondolata képes a cionizmust a háborús időkben „aktuálissá” tenni. Ha elkezdesz valakivel a cionizmusról beszélni, udvarias csodálkozással néz rajtad végig: hallotta ugyan, hogy van egy ilyen

mozgalom, szimpatizál is vele, olyasféléképen, mint a vegetarizmussal, vagy a nőmozgalommal. De hogy lehet egy ilyen háborúban erről beszélni? Ha azonban a légió tervére tereled a beszédet, nyomban megváltozik az arckifejezése és evvel meg is nyerted már.

A vereségeim történetét egész röviden el fogom beszélni; de előbb jön még egy fejezet, amely nem vereség volt a számomra, hanem öröm és bátorítás. Ez a találkozásom Pinchas Rutenberggel.

Egy brindisii szállóban találkoztam Rutenberggel; azelőtt nem ismertem, soha sem láttam. Magas, szélesvállu, erős férfi, minden mozdulata, minden szava nagyon tetterős ember benyomását kelti; gyanítom, hogy ezt tudja is és nagyon vigyáz, hogy mások — Isten ments — el ne felejsék. Talán igaza is van, hiszen a közéleti ember úgyszólván mindig a színpadon áll és nem szabad levennie a maszkiáját. Nem gondolok korántsem egy hamis maszkra, álarcra, hanem csak egy olyanra, amely csak a valódi lényét juttatja kifejezésre — de mégis csak álarc. De semmiféle álarc nem fedheti el azt aényt, hogy valakinek jóindulatú szemei vannak és gyermekded mosolya. Meg tudom érteni, hogy hivatalnokai és munkásai úgy engedelmeskednek neki, mint egy királynak és szeretik, mint az atyjukat,

Beszélgetésünk első tíz percében kiderült, hogy bár sohasem láttuk egymást és soha levelet nem váltottunk, mind a ketten ugyanazt gondoltuk. Sőt: bár a sajtóban a légió tervéről soha szó nem esett, sem az Alexandriában folytatott tárgyalásokról, mégis tisztában volt vele, hogy eme cél érdekében dolgozom. Amfiteatrow nem tudta ugyan Rómában megmondani, hogy

Rutenberg tervei miben állnak, rövid táviratából mégis rögtön megértettem, miért akar velem találkozni. Különös hogy néha emberek között, akik sosem látták egymást, fennállhat valami dróttalan táviratozás. Emlékszem, hogy ezt a megjegyzést sokkal később tettem egy barátom előtt, aki elkeseredett ellensége volt a légiónak. Ravasz „litvák” volt az illető, tele chederrel, tanulással, zsidósággal és a szkepticizmusnak avval a fajtájával, amelynek minden szokatlan tervre csak egy válasza van: a jiddis „Fe”, amely éppen annyi felháborodást fejez ki, mint a „pfuj”, de e mellett még végtelenül sok megvetést és undort is. Barátom így kommentálta ezt a dróttalan távirót:

„Nagyon egyszerű a dolog, Rutenbergnek ugyanolyan „gój” feje van, mint neked.”

Lehetséges. A légió érdekében kifejtett fáradozásaim során azt tapasztaltam, hogy a tervünk leghevesebb ellenzői mindig zsidók, legjobb barátai csaknem mindig keresztények voltak. Sőt a keresztény ellenfelek is egészen más természetűek voltak. Nem igyekeztek a tervet nevetségessé tenni, nem mondták: „Álmok”, „lehetetlen”, „haszontalan”, amit a zsidóktól lépten-nyomon hallottunk. A keresztény ellenfelek elutasítóan viselkedtek, mert azt hitték, hogy egy zsidó légió a Palesztinára támasztott igényt reálsan indokolhatná, amivel számolni kellene, ezt pedig nem akarták, mert ellenzői voltak a cionizmusnak. De az ügyet magát lehetségesnek is tartották és fontosnak is — sőt túlságosan fontosnak. Ezen idő óta nagyon kétségesnek tartom, hogy a mi hires «zsidó fejünk» tényleg olyan áldás-e, mint gondoljuk...

A Rutenberggel folytatott megbeszélés eredményét három pontban foglaltuk össze:

Először: A légiót meg lehet csinálni. Emberanyag van. Angliában és Franciaországban és neutrális országokban tízezerrel élnek zsidó fiatal emberek, főleg oroszországiak, akiket nem soroztak be. Amerikáról sem szabad megfeledkezni.

Azután: Anglia a legjobb társunk, — de nem az egyetlen. Egész Olaszországot feldúlta a háborús lelkesedés, hamarosan beléphet a háborúba. És Olaszországnak akkor, sokkal Mussolini fellépése előtt, kifejezett ambíciója volt, befolyását a Földközi tengeren a szűk adriai határokat messze meghaladóan kiterjeszteni. Franciaország számára Palesztina és Syria legalább félezer esztendőös álom volt. Szándékosan említem ezt a gondolatmenetet; bár abban az időben még nem vezetett gyakorlati eredményre, helyes volt és mind a mai napig helyes maradt. Anglia a legjobb kombináció a számunkra, de nem az egyedül lehetséges. Ezt nem szabad elfelejtenünk.

Elhatároztuk, hogy úgy Londont, mint Parist és Rómát is szem előtt tartjuk és meg vagyok győződve, hogy ez a cionizmus számára a legjobb politika ma is és a jövőben is.

Végül: Rómában együtt kell dolgoznunk; azután én Londonba és Parisba utazom, Rutenberg pedig Amerikát látogatja meg. Megmutattam neki Trumpeldor táviratát a Maxwell-féle előterjesztés elfogadása ügyében és referáltam az egész kérdésről. Ítélete rövid és praktikus volt:

A priori osztom a nézetét, hogy jobb lett volna

egy ilyen előterjesztést nem elfogadni, a posteriori azonban igaza van Trumpeldornak, hasznát fogjuk venni.

Olaszország maga azonban vereséget jelentett a számunkra. Végső soron maguk a miniszterek sem tudták — akiknek Rutenberg bemutatott — akkor, 1915 telén, hogy Olaszország csatlakozik-e a háborúhoz. Mosca gyarmatügyi minisztertől Bissolati képviselőig, aki szocialista vezér és izzó háborúspárti volt, valamennyien ugyanazt a választ adták:

Arra az esetre, ha résztveszünk a háborúban, fényes a gondolatuk; jöjjenek újra és meg fogjuk beszélni gyakorlatilag. Ma azonban...

Egyetlenegy szkeptikust találtunk Rómában — természetesen zsidó volt: Luigi Luzzatti. Ugyanazok a kétségek, ugyanazok a kifogások... „zsidó” fej. De az igazság kedvéért még egy zsidóról meg kell emlékezni, aki hívünknek bizonyult: Angelo Sereni volt az, a római zsidó hitközség elnöke.

A legfőbb akadály azonban az volt, hogy Olaszország még határozatlanul állt a válaszüton, mi pedig nem várhattunk. Sokkal később, már Palesztinában mondta egyszer Levi—Bianchini, egy hadihajó parancsnoka, akit az olasz kormány az első „Cionista Bizottság”-ba delegált, egy érdekes és tragikus jelenség, aki re még kénytelen leszek visszatérni '.

„Nagy kár, hogy nem maradt akkor Rómában és nem várt tovább”.

Talán igaza volt.

Paris: újabb vereség.

Egy nagy cionista-barátot találtam ott: Gustave Hervé-t. Az öregebb újságolvasók még fognak emlé-

kezni a történetére. A háború előtt heves antimilitárista volt: „hazafiatlan” magatartása miatt meg is fosztották tanítói állásától. Újságot alapított Parisban „La Guerre Sociale” címen. Amint azonban a háború kitört, az újság nevét „La Victoire”-ra változtatta és a legnagyobb támogatója lett a kormánynak. Egyike Franciaország legragyogóbb publicistáinak. Érthető, hogy a kormány az ő segítségét különösen nagyra értékelte és kedvencként kényeztette. És ő volt ama kevesek egyike, akik már akkor megértették, mit jelent a cionizmus mint olyan és mit jelent minden olyan ország számára, amely aspirál Palesztínára.

Bemutatott Delcassé külügyminiszternek. Delcassé már meghalt. A vele folytatott beszélgetésem leplezte le előttem első ízben azt a titkot, melyet későbbi tapasztalataim sokszor igazoltak, hogy a nemzsidók között nem kell valakinek igen kiváló embernek lennie ahhoz, hogy nagy miniszter vagy államférfi lehessen. Nálunk cionistáknál ez sokkal nehezebb. Nincs autoritativ fórum, nincs reális hatalom, amelynek rendelkező- és végrehajtó ereje volna; mi csak meggyőzni, csak befolyásolni tudunk. Nekünk minden nap „alkotnunk” kell valamit, hogy másnap újra kezdhessük az alkotó munkát. Nálunk csak az lehet „nagy”, aki egészen különleges anyagból van gyúrva. A boldog nemzsidóknál az összes lehetőségek együtt vannak: egy jobb átlagember bizonyos fokú normális ésszel és egy kis szerencsével könnyen tehet szert világhírre. A mi cionista kongresszusaink tele vannak ilyen Delcassék-kal — és soha sem fogjuk őket felfedezni és hasznukat venni....

Delcassé ezenfelül a titkos diplomácia régi, klasz-

szikus iskolájához tartozott, melynek államférfiúi bölcsesége Talleyrand híres mondásában tükröződött: „A nyelv eszköz a gondolat elrejtésére”. Száz évvel ezelőtt ezt talán okosságának nevezték: ma már gyerekes eszköz, amelyet a modern diplomaták régen szögre akasztottak. De Franciaországban még ma is Racine és Corneille tragédiáit játsszák a legjobb színházakban és hisznek a klasszicizmusban.

Azon a reggelen Delcassé sokat vesztett Franciaország számlájára — nemcsak egy zsidó légiót, hanem még sokkal többet. Nem Sajat elhatározásomból mentem hozzá. Látogatásom Weizman Chaim professzorral folytatott tanácskozásaim eredménye volt, aki pár nappal előbb Parisban járt. Már akkor fontos tárgyalásokat folytatott angol államférfiakkal. Rokonszenvükben biztos volt, de volt még egy akadály: az angolok félték, hogy megbántják a franciákat, ha Palesztina jövője tekintetében a legkisebb politikai lépést is teszik önállóan. Ismert, nemzedékek óta tiszteletben tartott nemzetközi hagyomány volt, hogy Franciaország Syriát és Palesztinát saját érdekszférájának tekintette. Már akkor tudták az összes mérvadó körök, hogy a többi hatalmak nem engednék meg Franciaország egyeduralmát Palesztina fölött. Esetleg kondomíniumra gondoltak. A cionista diplomáciának ennél fogva igen fontos volt tudnia, hogy Franciaország hajlandó-e a cionizmust támogatni. Ez esetben két fronton kellene dolgozni; ellenkező esetben egészen Angliára lehetne koncentrálni, a cionizmus számára kedvező hangulatot teremteni és — ami talán még fontosabb volt — Angliában szimpátiát és lelkesedést kelteni egy „British Palestine” iránt. Ez

volt Weizmann szándéka. Bár nem egészen osztottam ama véleményyt, hogy minden reménységet egy országra kell koncentrálni, mégis megértettem, mennyire fontos neki megtudni, milyen álláspontot foglal el Franciaország a zsidó reménységek tekintetében. Delcassével személyesen beszélnie neki, mint angol állampolgárnak, nehéz volt. Türelmetlenül várta Londonban az én beszélgetésem eredményét.

A következő kérdést intéztem a miniszterhez:

„Remélhetjük-e mi cionisták, hogy Franciaország, ha Palesztina a háború után a befolyása alá kerülne, törekvéseinket támogatni fogja?”

Azonnal válaszolt, kissé rosszkedvűen, olyasféle képen, mint egy kérdésre, amely már sok bosszúságot okozott neki:

„Nem hiszem, hogy Palesztina a nagyhatalmak valamelyikéé legyen: a többi nagyhatalom nem fog ebbe beleegyezni.”

„Értem. Ez egy bizonyos kondomíniumot jelent. De a résztvevők között Franciaországnak természetesen fontos szerepe lesz. Legyen szabad tehát megkérdezni, hogy akkor a francia befolyás kedvező lesz-e a cionizmus szempontjából?”

Itt megint megmutatkozott a „klasszikus” diplomata, akinek a szókincsében nincs sem „igen”, sem „nem”. Zsidómódra kérdéssel válaszolt:

„Hát nem volt Franciaország elég jó a zsidókhoz? Forradalmunk megadta nekik a jogegyenlőséget.”

„Ezért örökké hálásak leszünk, Miniszter Úr,” feleltem, „de én most Oroszországból és Ukrajnából jövök, ahol a zsidók milliói állandóan egy kérdéssel fog-

lalkoznak: mi lesz Palesztinával?” -

Egy pillanatig hallgatott, azután „klasszikus” téma-változtatással megkérdezte:

„Milyen a zsidók helyzete Oroszországban?”

„Még rosszabb, mint azelőtt”, feleltem röviden, mert nincs jó véleményem a klasszikus iskoláról és a választ a kérdésekre voltaképpen már megkaptam.

Gustave Hervé, a jó lélek, még segíteni akar. Elmondja a miniszternek, hogy Egyiptomban alakult egy zsidó légió...

„Erről tudok”, mondja Delcassé, „Gallipoli számára”.

„Igen; de most akarnak egy hadtestet felállítani Palesztina számára és boldogok volnának, ha ez az új légió része lehetne a francia hadseregnek.”

„Természetesen”, jövök segítségül, „ha a francia kormány szimpatizál a cionista mozgalommal.”

Delcassé befejezi a beszélgetést, megint zsidómódra, anélkül, hogy felelt volna a kérdésre: „Még nem lehet tudni lesz-e egyáltalán offenzíva Palesztinában, mikor és ki részéről...”

Még aznap jelentést küldtem dr. Weizmannak:

a) Franciaország nem számít reá, hogy Palesztina egyedüli birtokosa legyen.

b) a kormány egyelőre nem érdeklődik a” cionizmus iránt.

Két évvel ezelőtt, éppen tíz évvel a fenti beszélgetés után, említést tettem róla egy francia szenátornak. Megérti és becsüli a cionizmust és ama francia államférfiak közé tartozik, akik nagyon sajnálják, hogy Franciaország elvesztette Palesztinát, Igen fontos embere az

országnak és több ízben miniszter is volt már. Szomorúan csóválta a fejét.

„Az államférfiak legkomolyabb betegsége a fantázia hiánya. Az ilyen fajta, Pippin idejéből való diplomaták játszották el annak idején számunkra Jeruzsálemet, mert nem tudták megérteni, hogy egy álom, melyet milliók álmodnak, már magában véve nagyhatalom, olyan erős, mint Anglia, Franciaország és Németország...”

Most már tudom, hogy Delcassé később, a zsidó légió megalakítása és a Balfour-deklaráció után bevallotta Pierre Paul Cambon-nak, Franciaország londoni követének, hogy megbánta azon interview alkalmával tanúsított talleyrandi magatartását. Ez ma nagy vigasztalás a számomra. Jólesik, ha az ember tudja, hogy nem csak maga szenvedett vereséget, hanem egy másik, erősebb is. De akkor az a beszélgetés nagy csalódást jelentett.

Néhány kedvező benyomást azért mégis vittem magammal Parisból. Dr. Weizmann megígérte a segítségét a légiót illető törekvéseimben; és eljött az idő, amikor megtartotta a szavát. Az öreg Rothschild báró nagyon lelkesedett, amikor a „Zion-Mule-Corps”-ról hallott és így szólt hozzám: „Okvetlenül néznie kell, hogy a kezdetet megnagyobbítsa és nagy ügyet csináljon belőle, mire megjön egy Palesztinai offenzíva ideje.” És bár magamban csendesen azt gondoltam: „Miért én? Miért nem te? Hiszen neked könnyebb”, mégis hálás voltam bátorító szavaiért. James fia, akkor még sergeant a francia hadseregben, aki sebesülten feküdt apja kórházában, érdeklődött nálam a légió terve iránt félig egyetértően, félig ironikusan, ahogy a természet-

ben rejlik. De később, Angliában, sokszor segített szelsőkörü összeköttetéseivel, csatlakozott a zsidó hadsereghez és végrehajtotta Palesztinában a légió újoncozási munkáit.

A legfontosabb azonban egy egészen csekély dolog volt — egy darab papír. Charles Seignobos, a híres történelemtudós, az elnyomott népek régi barátja, egy névjegyre pár ajánló sort ír Henry Wickham Steedhez, a londoni „Times” külpolitikai rovatának szerkesztőjéhez. Ez az „amulett” az akkori súlyos években a leg-hathatósabb segítségnek bizonyult, mert utat nyitott egy újságíróhoz. Mint már említettem fiatal korom óta újságíró vagyok, büszke vagyok a hivatásomra és komolyan hiszem, hogy mi újságírók vagyunk mindenkor a világ uralkodó rétege, mindig is azok leszünk és kell, hogy legyünk... Ennek a darab papírnak azonban csak jóval később vettem hasznát.

London: Ismét egy vereség. A külügyminisztériumban azt mondták, Lord Kitchener ellensége minden „Fancy”-hadseregnek”) („plain British Bataillons are good enough for him”) és minden offenzívának a távol keleti hadszíntereken.

Kezdem keresni a közeledés módját Herbert Sámuélhoz, aki Asquith kabinetjében miniszter volt és már abban az időben összeköttetésben állt a cionistákkal. Weizmann be akart neki mutatni, de Sokolow és Tschlenow megtiltották neki — és ők voltak akkor a szűkebb intézőbizottság tagjai, nem Weizmann. Sámuel azonban olvasott a „Jewish Chronicle ”-ban egy hosszú

*) „Fancy” a „Phantasy” rövidítése. Megjelölése minden rendkívülinek vagy fantasztikusnak.

egyiptomi tudósítást a „Cion-Mule-Corps”-ról és megkérdezte tőlük, ki és mi vagyok. Dr. Gaster a londoni szefárd főrabbi, rokona Sámuelnek, megmagyarázta neki: „Oh, az egy egész közönséges fecsegő.” Sokolow és Tschlenow nem protestáltak ez ellen.

Az angol cionisták fiatalabb generációjával összejöttem. Köztük voltak Norman Bentwich. Harry Sacher, Leon Simon. Achad Haam volt a bálványuk. Az én gondolataimat kigúnyolták — egyesek még udvariasan is...

IV.

A CIONISTA SZERVEZET MINT A LÉGIÓ ELLENZŐJE. // OROSZORSZÁG A FORRADALOM ELŐESTÉJÉN. // ELSŐ MUNKA WHITECHAPELLEN.

Kopenhága: vereség is és szakítás is a cionistákkal. 1915 nyarán volt ott a Nagy Intézőbizottságnak egy gyűlése. Résztvevők jöttek — dacára a háborús időknek — Németországból, Oroszországból, Angliából és Hollandiából. Abban az időben Stockholmban tartózkodtam. Minthogy nem voltam tagja az intézőbizottságnak, nem volt jogom, sem igényem arra, hogy a gyűléseken résztvegyek. Tschlenow azonban telegrafált, hogy jöjjenek. Három órán át tartó magánbeszélgetésben igyekeztek az urak engem egy szállodai szobában meggyőzni arról, hogy a Zion-Mule-Corps alakítása hiba volt és hogy a légiós propaganda további folytatása csak elpusztíthatja a cionizmust. Jegyzőkönyvemben van egy pár érdekes feljegyzés arról a gyűlésről. Egyik-másik közülük ma egészen vidáman hanzsik. Az urak egyike be akarta bizonyítani, hogy Németország győzelme oly biztos, mint az, hogy kétszer kettő négy. (Az oroszok azidőtájt súlyos vereségeket szenvedtek Galíciában — és a zsidó mindig impresszionista). Egy másik történelmi, statisztikai és gazdasági adatokkal bizonyi-

totta, hogy Törökország soha sem fogja Palesztinát átengedni, ellenkezőleg, Egyiptomban és Marokkóban hamarosan felkelésre kerül a sor.

„Uraim”, feleltem nekik, a „vitatkozás céltalan, önök Németországból jönnek, vagy a beteg Oroszországból, én pedig Angliát, a francia frontot, Egyiptomot, Algírt és Marokkót láttam, önök elejétől végig tévedésben vannak. Németország nem fog győzni és Törökországot vissza fogják szorítani Anatóliába. De miért vitatkozzunk? Ajánlok önöknek egy kompromisszumot: önök kijelenthetik, hogy a cionista szervezet semleges és visszautasít minden légiós tervet. Én hivatalosan kilépek a cionista pártból és mint párton kívüli folytatom a munkámat: Én nem fogom önöket zavarni, önök se zavarjanak engem”.

ők azonban elhatározták, hogy igenis zavarni fognak. Az intézőbizottság határozatot hozott oly értelemben, hogy minden cionistának küzdenie kell a légiós propaganda ellen. És egyszerre, csaknem egyedül, hadi-átíróban voltam az egész cionista szervezettel.

Csaknem, de mégsem teljesen egyedül. Soha életemben nem fogom elfelejteni, hogy ugyanabban a Kopenhágában, ezen kínos szakítás napjaiban, találtam egy szövetségest, akinek a segítsége — bizonyos momentumokban egyenesen hősies segítsége — tette számomra egyedül lehetővé, hogy a következő két év poklát elviseljem: Meir Grossmann abban az időben Kopenhágában élt, mint egy szentpétervári újság levelezője. Közös küzdelmeinkről gyakran kell majd még szólnom.

Végül egy szomorú fejezet: Oroszország 1915 nyarán.

Utolsó látogatásom volt a hazámban. Mindössze három hónapot töltöttem ott; voltam Péterváron, Moszkvában, Kiewben és Odesszában. Mindent a halál árnya lengett be. A hadsereget kiűzték Galíciából, a németek megszállták Varsót, néhány héttel utóbb Rigát. De nem ez idézte elő a síri levegőt. Onnan eredt, hogy evvel a katasztrófával senki sem törődött. Nappal azt olvastok, hogy Bialystok elesett — és este a „Medved”-ben, a „Villa Rode”-ben és a moszkvai „Jar”-ban vidám, nevető katonatiszteket láttunk briliánsdíszes hölgyeikkel, boros palackok mögé elsáncolva. Ezt a luxust Oroszország addig nem ismerte; fesztelen, hangos társalgás egyik vagy másik szoknyavadász sikereiről, piszkos keveréke az udvarhoz tartozó asszonyok és leányok neveinek az úgynevezett „Beau-Monde”, a pénzügyi és irodalmi világ, szóval a lakosság minden rétegének nevével. A cári palotában Rasputin uralkodott. Hatalmában állt megállapítani, ki legyen Tomszk kormányzója, ki az északi hadsereg parancsnoka és ki kezelje a kis beteg Alexis trónörökösöt Rasputin mindennapi ellenőrzése mellett. És magában a palotában — egy magános, tragikus család: egy kistermetű, rossz, melancholikus, gyenge férfi, kinek vegyes vére három negyedrészen német és egy negyedrészen orosz eredetű; egy német asszony, akit porosz makacsság és orosz hisztéria teljesen tompává tettek, négy unalmas leány; és egy halálosan beteg, elkényeztetett trónörökös; egy magános, a nagyhercegi testvérektől és rokonoktól elhagyott és megvetett család, szerelmesen önmagába, va-

kon a külvilággal, süketen a közelgő pusztulás hangjával szemben; büszkén és meglegedetten a saját vakságával és süketségével. Az állami dumában reakciósook, akik minden vereség után büszkén mellbe vetették magukat és a régi oroszok varázsigéjét, a „nicsevo”-t hangoztatták és baloldaliak minden árnyalatból, talán az egyetlen igazi hazafiak, akiknek a szíve vérzett, de akik mégis mindig vigasztalódást találtak a kis emberek örökös nagy vigaszában, hogy: „Én előre megmondtam!”

És a zsidóknál, mint ilyenkor szokás, a fájdalom, remény és hisztérikus izgalmak keveréke. A háborús fronton a vérszomjas Januskievics tobzódott, aki a zsidó „kémek”-et tucatszámra juttatta a hóhér kezére és egész zsidó hitközségeket üldözött ki a városkákból. Minden vasúd állomás tele volt éhező, rongyos, mezítlábás menekültekkel; az önfeláldozás felejthetetlen példáival: öreg rabbinusok lemondtak a kocsijukról és gyalog tettek meg ezer versznyi utakat elüldözött testvéreikkel együtt; fiatal lányok egész éjszakákon vártak a vasúti állomásokon élelmiszer- és ruhacsomagokkal, mert úgy hallották, hogy jön majd valahonnan egy vonat menekültekkel, de hogy mikor és honnan jön, azt nem tudták; végül milliónyi teljes értékű orosz rubel segítés céljaira, amit avval a könnyűséggel adtak, amely valaha az orosz zsidók büszkesége volt. E mellett hadi nyereségekből összeharácsolt milliók, a feleség, vagy más felesége számára gyűrűkre és fülöngüggökre elprédált milliók és a mindennapi várás valamire, aminek minden pillanatban jönnie kellett: a szerencse földrengésére, egy nagy megváltásra; és csaknem mint a messiási

időkben, a cionista álmok hatalmas fellángolása; rene-gátok és vegyes házasságok — és héber beszéd minden vasúti kocsiban és mindenütt suttogás, hogy legfőbb ideje egy önvédelmet szervezni...

Mindezt csak a távolból láttam. Az orosz újsá-gomnál dolgozó nemzsidók ugyan mint maguk közül valóval bántak velem. De a „Rasswjet” szerkesztősé-gében elzárkózott arcokat láttam és a cionista vezérek-nek csak a — hátát. Számkivetés. Tizenkét évi nem-zeti munka után kitaszítottnak, nemzeti árulással meg-bélyegzettnek láttam magamat. Szülővárosomban, Odesz-szában a „Jawneh” cionista zsinagógában imádság köz-ben megátkoztak; és a legtekintélyesebb cionista vezé-rek egyike így szólt anyámhoz: „A maga fiát agyon kellene lőni — áruló, rosszabb, mint az összes renegá-tok”. Anyámra ez nagyon és mélyen hatott. Megkérdez-tem tőle:

„Mit tegyek, anyám? Adj tanácsot”.

A válaszára büszke vagyok, mint egy nemesi le-vélre:

„Ha azt hiszed, hogy igazad van, nem szabad en-gedned”.

Manuilow professzor, a „Russkija Wiedomosti” szerkesztője, azé a lapé, amely a külföldre kiküldött, ellenezte, hogy még egyszer elutazzam.

„Maradjon itt és dolgozzék a szerkesztőségben”, mondta, „miért akar megint elutazni?”

„Légió...” feleltem.

„Utazzék Isten nevében”, volt a válasza.

Es két évig, amíg a bolsevisták meg nem szün-tették, ez a régi, tekintélyes, liberális újság, az orosz

sajtó büszkesége, tette nekem lehetővé, hogy Londonban élhessek és a családomat Péterváron eltarthassam azzal, hogy hetenként egy cikket írtam, egyébként pedig azt tettem, ami jól esett. Ugyanekkor volt a lapnak Londonban egy állandó levelezője, Schklowski-Dioneo tekintélyes publicista.

Útközben London felé, újból megálltam Kopenhágában, hogy láthassam Grossmannt. Semmi öröndetes eseményről nem tudott beszámolni. A cionisták Kopenhágában egy központi irodát rendeztek be és már mindenhova körleveleket küldtek, hogy minden légionista agitációt meg kell zavarni és az agitátorokat bojkottálni. Ennek eredményeképpen Svájcban néhány engedelmese diákcsoport hősies határozatokat hozott a légió ellen. Új hívek nem csatlakoztak. Csak egyetlen egy. Hágából, Hollandia fővárosából jelentkezett felvételre egy Jakob Landau nevű fiatal ember. Egy zsidó sajtóügynökség felállításáról beszélt, amely a légió tervét népszerűsítse. Már írt is ilyen szellemű kisebb közleményeket hollandi lapokba — de az ottani cionisták, de Lieme úrral az élükön, máris kizárták a szervezetből és megfenyegették, hogy mint az ország semlegességét megsértő külföldit kiutasítatják a németalföldi rendőrséggel. A fiatal ember nem hagyta magát megfélemlíteni és a légiós küzdelem végéig folytatta agitációját a neutrális újságokban, melyek a háborús években természetesen rendkívüli szerepet játszottak Középeurópában.

Elhatároztuk, hogy Grossmannal együtt lapot alapítunk, a jiddis „Tribune”-t. Az utolsó években betutaztam Németországot, Ausztriát, Csehszlovákiát és

Romániát és találtam embereket, akik még ma is őrzik könyvszekrényükben azokat a zöld füzeteket, amelyeket Grossmann 1915-től 1917-ig Kopenhágában kiadott. Ugyanezek az emberek mondták, hogy ezek a füzetek voltak „az egyetlen becsületes szó”, amelyet egy cionista Középeuropában abban az időben hallhatott, ha egy szemernyi igazságot akart megtudni a palesztinai helyzetről, Törökország magatartásáról a cionizmussal szemben és a cionista mozgalom háborús politikájáról. Hogy tudta Grossmann a lapot fentartani, az sokáig csodának tűnt nekem. Angliában betiltották a „Tribune”-t, mert, bár a magatartása Angliával szemben barátságos volt, megtámadta az orosz kormányt! Ha egy angol bürokrata elhatározza, hogy ügyetlen lesz, akkor felülmúlhatatlan. A Grossmann-féle „csoda” magyarázata azonban egyszerű volt: saját laptudósítói fizetéséből fizette a nyomdát.

1915 augusztus közepén érkeztem újra Londonba. Körülnéztem és keresztül-kasul rossznak találtam a helyzetet tervem számára.

Először: Kitchener politikája. Tanítása egyszerű volt; minden törekvést kizárólag a nyugati frontra kell összpontosítani, a kelet nem fontos. Az angolok nagy stratégiának tartották, — jóllehet még életében egészen más véleményeket is hallottam róla, melyek hevesen kritizálták — és éppen kiváló szakemberektől. Én itt csak azt ismételhetem, amit már Delcasséről is mondtam: Nem mindenki igazán nagy ember, aki a nemzsidóknál a nagy ember szerepét játssza. Kitchener elsőrangú katona és kiváló szervező volt. Ahhoz azon-

ban, hogy valaki stratégia legyen, még valami egészen más is kell. „Stratégia” az a művészet, amely egy nagy-kiterjedésű fronton meg tudja találni az ellenség leggyengébb pontját. Ehhez szükséges az a képesség, amelyet az angolok „imagination”-nak neveznek; ez a tehetsége Kitchernek nem volt meg. Úgyszólván elsőrangú tüzér volt: ott áll az ellenség vára, ennyi meg ennyi a távolság és most hozd az ütegeidet, vagy csinálj újakat, ha a tied gyengéknek bizonyulnak és lőjj. Ehhez is kell fej és tehetség. Ám a stratégiai tehetség egészen más természetű, hasonlít a sakkjátész tehetségéhez. Sokkal később eljött azután az idő, amikor még a hadügyminiszteriumban is belátták, hogy Kitchener stratégiája nem ér semmit. A parlamentben és a sajtóban erős irányzat alakult ki a keleti front érdekében. Igyekeztek bebizonyítani, hogy ott van az ellenség leggyengébb pontja, hogy Törökországot kevés megerősítéssel demoralizálni lehet és Németországot ez a dőlés szíve közepén éri, mert hiszen a legfőbb célja a háborúval éppen az, hogy a keleten uralkodjék. Lloyd George maga is ehhez az irányzathoz tartozott. De Kitchener nem akart és nem tudott engedni. Ha nem ért volna oly tragikus véget, — meggyőződésem, hogy Lloyd George pár hónap múlva lemondásra kényszerítette volna.

De 1915 őszén Kitchener még bálvány volt Angliának. Egy keleti offenzíva kérdése a Dardanellákban elszenvedett vereségek folytán kompromittálva volt — egy gyerekesen könnyelmű kaland, melyet (Kitchener tanácsa ellenére) Winston Churchill, a tehetséges enfant terrible gondolt ki és hajtott végre, akinek fényes volt

az elgondolása, de akkoriban még gyenge az arithmetikai tudása.

„Egy légió Palesztina részére?” Így hangzott minden oldalról. „Ki gondol egy palesztinai felvonulásra? Teljesen hiába való”.

Másodszor: A cionista szervezet Angliában még kisebb és vértelenebb volt, mint ma, de a háború két elsőrangú erőt vezetett oda külföldről: Tschlenowot és Sokolowot. Mind a ketten ellenezték a légió gondolatát és ez már megszabta az általános viszonyukat ehhez az ügyböz, még mielőtt a vitatkozás megkezdődött volna. Az egyetlen szellemi befolyás, amely akkor ezekben a cionista körökben észlelhető volt, szintén nem kedvezett. Achad Haam azidőben Londonban lakott és híveinek egy kis tábora gyűlt köréje, kik közül néhányan még ma is azt prédikállak, hogy Palesztinában nincs szükségünk zsidó többségre és nem is fogjuk azt soha elérni.

Csak nagyon kevés kivételt találtam. Josef Cowen és Dr. Eder kezdettől fogva támogattak. A zsidó bataillon gondolata voltaképen az övék volt: ők agitáltak mellette már a háború első hónapjaiban, nem Palesztina, hanem az általános front számára. Természetesen megbuktak vele. Most is keveset ért el az ő tekintélyük Sokolow, Tschlenow és Achad Haam ellen.

Az igazi zsidó-uccában, Whitechapelben, akkor csak egyetlen egy hívet találtam Uscher Beilin-t, egy író, akinek azonban semmi befolyása sem volt.

Külön fejezet volt Dr. Weizmann. Már Parisban a légió hívének vallotta magát. Londonban még közelebb kerültünk egymáshoz. Három hónapig együtt is

laktunk egy kis lakásban, valahol Chelsea egy kis mellékucájában, ahol ő egy ismert találmányán kísérletezett, amely később a lőszergyártás olcsóbbításánál oly nagy szerepet játszott és összeköttetésbe hozta Weizmann Lloyd George akkori muníciós miniszterrel. Bár naponta nyolc, tíz, sőt tizenkét órát dolgozott a laboratóriumában, arra is talált időt, hogy politikai tevékenységét folytassa, új összeköttetéseket szerezzen és új, hatalmas segítőköt meggyőzzön. Azokban a hónapokban barátok lettünk; és én remélem, hogy állandóan azok is maradunk, bár a politikai küzdelem messzire eltávolított bennünket egymástól és előre láthatólag soha sem hoz többé össze.

Kezdetől fogva híve volt a légiónak, de becsületesen bevallotta, hogy saját politikai tevékenységét nem akarja komplikálni és megnehezíteni azzal, hogy nyíltan és elvileg támogató egy tervet, melyet a cionista intézőbizottság elvetett, mely ellen a londoni vezetőség küzd és amely a cionista tömegek sorában nagyon népszerűtlen.

„Én nem tudok, úgy mint maga, olyan környezetben dolgozni, ahol mindenki haragszik rám és gyűlöl”, mondta egy ízben, jellemző mondatainak egyikével, amelyet jegyzőkönyvembe bejegyeztem. „A mindennapi barátságtalan súrlódás elkeseríti az életemet és elrabolja az egész munkakedvemet. Engedje meg, hogy úgy dolgozzam, ahogy megszoktam. Eljön majd az idő, amikor segítségére lehetek”.

Eljött ez az idő, segített és ezt soha sem fogom elfelejteni. De akkor, 1915 őszén és még sokáig azután, rokonszenve a légió gondolatával szemben nem

tudta az általános beállítottságot — a minden oldalról való ellenzést — megváltoztatni.

Harmadszor: A zsidó ifjúság. Whitechapel akkor, mint mindig, csupa dínom-dánomban élt. A széles Főucca, a vendéglők, mozik és színházak esténként tele voltak erős és jól öltözött fiatal emberekkel. Egy külön világ volt ez, mintegy külön sziget, mintha csak vastag fal választotta volna el a hadviselő Angliától. Itt ugyan nem találtam kifejezett ellenségeskedést a légió gondolatával szemben, legalább is munkásságom első éveiben nem, de ezzel szemben egyszerűen közönyt láttam. Ha Palesztináról esett szó: „Palesztina? Az én Palesztinám itt van Whitechapelben — és különben is ezek csak üres szavak.” „Nincs zsidó hadsereg és nem is lesz!” „Igaz, hogy itthon ülünk, mialatt az angol fiúk kint harcolnak, de senki sem bánt bennünket és senki sem fog megtámadni.” „Ahogy ma van, úgy lesz holnap is.” Ez volt összesítve a bölcseségük.

Nem csupán az ő bölcseségük, ha őszinték akarunk lenni. Ma nem esik az eső, tehát nem kell esernyő holnapra; ez a hit mélyen gyökerezik a ghetto egész világnézetében, még olyan emberekben is megtaláljuk belülről, akik azt hiszik magukról, hogy komolyan harcolnak a ghettoszellem ellen. „Impresszionizmus”-nak nevezem ezt a beállítást, ha udvarias akarok lenni; az igazi neve azonban kevésbé szépen hangzik. Máról-holnapra élnek és jövőbeli programjukat a — tegnapi újság híreire építik. Az élet igazi, alapvető tényezőit és tendenciáit nem akarják figyelembe venni és azt, aki mégis figyelemmel van rájuk és beszél róluk, kigú-

nyolják, amig nem hisznek a hatalmában és köveket dobnak utána, ha érzik, hogy „veszedelmes” lehet...

E tekintetben Whitechapel sem különb a többi zsidó uccánál; de valami megkülönbözteti tőlük — egy kellemetlen tulajdonság, amellyel más nyugati bevándorló-centrumokban szerencsére nem találkoztam. Az amerikai ghettonak sok hátránya mellett jó szíve és könnyű keze van, meg valami kis idealisztikus, vagy legalább is szentimentális vonatkozása a külvilághoz, a külvilág mindkét oldalához — az amerikai zsidó sajnálja Izrael népét és büszke Amerikára. A párisi ghetto zsidó értelemben passzív, de legalább reális, hálás szeretettel csüng Franciországon. Whitechapel nem szeret és nem gyűlöl. Whitechapelnek egyáltalán semmi vonatkozása sincs ezekhez a dolgokhoz — sem népekhez, sem országokhoz vagy osztályokhoz. A whitechapeliek maguk mondják: „Minden mozgalom meghal, ha Whitechapelbe hozzák.” Vannak kivételek, köztük nagyon szépek is, de ki fog egy tüt keresni a homoksivatagban?

Emlékszem egy okos, a humorában epés szóra, melyet egy whitechapel-i anarchistától hallottam egyszer Whitechapel lelkére vonatkozólag. 1916 őszén volt, amikor Grossmann és Trumpeldor már Londonban voltak és együttesen igyekeztünk gyűléseket rendezni és a zsidó fiatalságot meggyőzni, hogy nincs számára jobb út, mint egy palesztinai zsidó légió. Válaszul lármát, szidalmazást és botrányokat kaptunk.

„Barátom,” mondta az említett anarchista egy ilyen gyűlés után, maga a falnak beszél. Nem ismeri a mi embereinket. Azt mondja nekik: „Ez az érdeketek,

mint zsidóké... Ez hasznos nektek, mint angoloknak... Ez kötelességetek, mint embereknek...” Nagy tévedés. Mi nem vagyunk zsidók, nem vagyunk angolok, nem vagyunk emberek. Hogy mik vagyunk? Szabók!

Csak azért említtem ezt, mert végső soron azután kiderült, hogy éppen Whitechapelből elsőrangú, kiváló, türelmes katonákat kaptunk; és a „szabó” elnevezés idők folyamán kitüntetés lett a zsidó légió összes zászlóaljainál, megjelölés olyan ember számára, aki bátran teljesíti kötelességét, dicsekvés és panaszkodás, sóhaj és hisztéria nélkül. Egy bizonyos „valami”, a komolyság és felelősségérzet, meg valami nagy önbecsülés titkos magja mutatkozott a whitechapel-i lélek mélyén, amikor a legnagyobb szükség nehéz órája ránk szakadt. Anarchista barátom a végső leszámolásnál nem kapott igazat. De az első időkben úgy illett a diagnózis, mint egy pár jó keztyű a kézre. Ki tudja, mi lehet az oka; talán az angol milió merev hűvössége — de a tömegnek minden idegszála paralizálva volt, amely az egyént a közösséggel, egy néppel, egy országgal és az emberiséggel összeköti. Az egyetlen kapocs a külvilághoz, amelyet az egyes individium talán még elismert, az üzlet volt: az ember kereskedő volt, vagy tanító, vagy szabó...

E mellett természetesen vakok és süketek voltak mindennel szemben, ami a falon kívül történt. „Nem bántanak bennünket és nem is fognak bántani”. De alig hogy betettem Londonba a lábamat, megláttam egy közelgő vihar összes előjeleit, amely vihar éppen Whitechapel-t fenyegette. A hadügyminisztérium minden szobájában, minden londoni szerkesztőségben, chelseai angol háziasszonyom minden unokatestvérétől, minden

rokonától és barátjától ugyanazt a vádat hallottam: „A mi fiaink százával halnak meg minden órában, ezek a fiatal emberek meg lányokkal sétálnak és billiárdoznak”. A sajtó már kezdett a sorozások kérdésével foglalkozni; még nem Whitechappellel, hanem az angol „Slakers”-ekkel kapcsolatban. De csak az álomszuszékok nem vették észre, hogy hamar, nagyon hamarosan, ütni fog a szabadalmazott külföldiek órája is. De aludni jó és a kéretlen ébresztőt gyűlöli az ember.

Ezek az emberek képezték annak az emberanyagnak legfőbb tartalékát, amellyel én — csaknem egészen egyedül — cionista számkivetettségemben összejöttem. És Kitchener azt mondta, hogy nem kell offenzíva Palesztinában és a „Fancy-bataillon”-okról semmit sem akar tudni.

Nem voltam vak, láttam mindent, gondolkoztam és számadást tettem. Es a következő eredményre jutottam:

Lord Kitchener téved: Anglia kénytelen lesz Palesztinában hadat viselni.

Lord Kitchener még egyben téved: egy zsidó légió nem „fancy”, nem álom és nem játék, hanem szükségesség Anglia számára. A kormánynak meg kell csinálnia a légiót, mert a közvélemény kényszeríteni fogja, hogy Whitechapelben soroztasson, és egy zsidó légió Palesztina számára az egyetlen forma, amelyben Whitechapel mozgósítani lehet, ha el akarnak kerülni egy világra szóló botrányt.

A cionistáknak nincs igazuk: a légió az ő számukra szükségesség — és el fog jönni az idő, amikor Whitechapel uccáin „Hedad” kiáltásokkal fogják üdvözölni az arra masírozó légiót.

Whitechapelnek szintén nincs igaza: nyakára fogják tenni a kést, még pedig hamarosan. A légió az egyetlen kivezető út. Fiatal emberei kénytelenek lesznek bevonulni és még hálásak lesznek, hogy legalább zsidó ügy szolgálatában verekedhetnek.

„Mindenki téved, csak neked van igazad?” Ez az ismert csúfolódás minden önfejű embernek kijár; és rendesen még a legmakacsabb önfejű is fél ettől a csúfolódástól és mentegetőzni kezd: nem képzelődik, tiszteli a többség véleményét és kész a kompromisszumra... És itt egy kis morálprédikációt kell tartanom olvasómnak: kedves barátom vagy ellenfelem, bármelyik vagy is, ne félj tőlem. Minden ember, aki valamit kiharcolt életében, valamikor egyedül állt, szemben a túlnyomó többséggel és annak bölcseivel. Jaj neki és jaj a népének, ha nem érzi magában abban a pillanatban az erőt, amely így szólaltatja meg: Csak egy igazság van — és az bennem van; mindnyájan tévedtek és győzni *én* fogok.

V.

EPIZÓDOK: LÁTOGATÁS PALESZTI- NÁBAN — PROPAGANDA-OSZTÁLY. - TALÁLKOZÁS CSICSERINNEL. PAT- TERSON EZREDES LONDONBAN. HER- BERT SAMUEL KÖVETELI AZ OROSZ ZSIDÓK BELÉPÉSÉT AZ ANGOL HAD- SEREGBE. NACIONALIZMUS VAGY NE- MESI POLITIKA.

Messzire vezetne és unalmas volna, ha naplót akarnék itt közölni erről a két évről — addig a nyári napig 1917-ben, amelyen megjelent a "London Gazette"-ben a parancs egy zsidó hadsereg felállítására. Csak néhány epizódot fogok kiragadni; egyik-másik közülük olyan mozzanat, amely az egész útra jellemző, másokat ismét alakok kedvéért ragadok ki, melyek bennök előfordulnak: alakok, amelyek később szerepet játszottak a világban, legalább is a mi világunkban. Általában azonban az epizódok e sorozatát illusztratív válasznak tartom ama kérdésre, amelyet ma olyan gyakran hallunk cionista gyűléseken: Hogy lehet egy kormányt „kényszeríteni”, ha nem akar? Fenyegetésekkel? Avval, ha öklünkkel verjük az asztalt? Szentori hanggal? Nem, uraim, ha egy kormány „nem akar”, akkor vi-

selkedjünk nyugodtan és udvariasan, de az elutasító választ egész egyszerűen ne vegyük tudomásul: menjünk tovább, szerezzünk itt is, ott is szövetségeseket, amíg a kormány „kényszerítve” érzi magát sőt meg is van vele elégedve, hogy „kényszerítették”.

Egy félig havas, félig esős téli estén kopogtak ajtómon és belépett egy szegényesen öltözött fiatal ember, piszkos cédulával a kezében. A papíron egy Jaffában maradt barátom kézírását láttam. Ez állt rajta héberül: „Ez Harry First. Megbízhatasz benne.”

Harry First így szólt;

„Palesztinából jövök. Az ottani munkások hallották, hogy ön egy zsidó légiót akar szervezni. Megbízta, jöjjen ide és mondjam meg önnek, hogy a pártjára állnak. Semmi esetre se félemlíttesse meg magát. Ez az első pont. A második az, hogy én önnek rendelkezésére állok. Beszélek jiddissül és angolul, tagja vagyok a Poale Zion-nak és ismerem Whitechapel. És ezek után, mit kíván tőlem?”

„Menjen Whitechapelbe és beszéljen a fiatal emberekkel”, válaszoltam.

Felállt és elment.

És két éven keresztül agitált Harry First Whitechapelben, a műhelyekben, az olcsó éttermekben, a bizottságában, nyilvános gyűléseken, szóval mindenütt. Kikeresett magának egyes híveket, egyiket a másik után bemutatta nekem és tovább végezte a dolgát. Whitechapel legismertebb alakjai közé tartozott, szerették és gyűlölték: hogy miért gyűlölték, azt nem nehéz megérteni, De hogy miért szerették? Mert még az ellenségeknek is respektálniuk kellett nyugodt, udvarias

állhatatosságát és igénytelen szegénységét. Mikor a légió megalakult, felvette a khaki uniformist és csendesen, híven leszolgált két esztendejét Palesztinában, nem kereste a kitüntetést és hozzám is csak ritkán jött. Azután egyszer csak eltűnt, ma sem tudom, hol van. Talán megmutatja neki valaki ezeket a sorokat: Adj Isten, Harry First, egyike azon „ismeretlen katonák”-nak, akik a történelmet csinálják. Csak ti csináljátok, nem mi!

Whitehallban, ahonnan Angliát és a világ felét kormányozzák, propagandaosztályt szervezett a kormány, melynek élére Lord Newton miniszter került; Mr. Masterman, ismert angol hírlapíró, jelentést küldött neki a légiós tervről és Lord Newton fogadott.

„Lehet, hogy jó gondolat” így szólt hozzám; „természetesen hallottam és olvastam az ön Zion-Mule-Corps-járól; de mi köze ennek az én szakosztályomhoz, a propagandához?”

„Egy kérdést: súlyt helyez a semleges zsidósággal való összeköttetésre?”

„Igen”, válaszolta, „de sajnós, elégedetlenek vagyunk a semleges zsidóság magatartásával. Minden héten látok fordításokat az amerikai zsidó sajtóból . . . Nem értem őket. A mi hibánk, hogy az orosz regime olyan . . . hm . . . olyan kevésbé modern?”

„Lord Newton, mit jelent az itt, hogy a „mi hibánk”, vagy sem? Beszéljünk tényekről. Az önök győzelme megfogja erősíteni az orosz uralmat, ez olyan tény, amelyet Anglia nem tehet nem létezővé. Anglia a maga számára csupán ellenpólust teremthet.”

„Vájjon hogyan?”

„Csak egy dolog van a világon, amit a zsidó jobban szeret, mint a mennyire az orosz uralmat gyűlöli és ez Palesztina. Csak egy nagy szeretet jegyében lehet egy nagy ellenségeskedést elfelejteni. Máskép sehogy.”

„Szóval, ha az angol kormány kiadna egy manifesztumot a cionizmus javára, akkor...”

„Akkor az amerikai zsidók még mindig azt mondanák: Szép, de mit jelent egy manifesztum tettek nélkül? A háború elején keletkezett a „papirrongy” kifejezés — és népszerű lett. A manifesztum jó, — de jtettek kell, hogy kövessék.”

„Milyen tettek legyenek azok?”

„Egy zsidó hadtest, amely részt vegyen Palesztina meghódításában.”

„De hiszen senki sem tudja, mikor megyünk Palesztinába es Lord Kitchener azt hiszi, hogy soha.”

„Egy hadsereg nem olyas valami, mint Jónás próféta csodafája. (Egy angolnak mindig lehet idézni a bibliából, mert megérti). Egy hadsereg nem keletkezik máról holnapra. Ha egy év múlva szükség lesz rá, már ma hozzá kell fogni az előkészületekhez. Ami pedig Lord Kitchenert illeti — téved.”

„Ne áruljatok be Gath-ban”, felelte ugyancsak bibliai citátummal.

Az amerikai zsidó lapok 1915-ben heves, lángoló cikkeket írtak Oroszország ellen; de a cikkek szerzői és szerkesztői nyilván maguk sem tudják, milyen hatalmasan befolyásolták a Balfour-deklaráció előkészítését.

Mr. Joseph King liberális képviselő az angol alsóházban interpellációt intézett a miniszterhez, van-e tudomása róla, hogy egy „orosz újságíró” Whitechapelben zsidó légió szervezése mellett agitál és hogy vájjon „az az orosz” fel van-e erre a kormány részéről hatalmazva.

Levelet írtam neki: „Mielőtt egy embert és annak munkáját megtámadja, hallgassa meg.”

A nacionál-liberális klubban találkoztunk. A terembe belépve láttam, hogy egy sovány, sárga úrral beszélget, akinek meglehetősen rosszindulatú Torquemada, — vagy félig Torquemada — félig Mefisztó-arca van. Mr. King fejbólintással üdvözl. A szikár úr elfordul. Elbúcsúznak egymástól, az idegen úr elmegy, Mr. King pedig egy pamlaghoz vezet.

„Whitechapeli barátaim”, kezdi, „nagyon panaszkodnak önre. Azt állítják, már valóságos hadjárat indult meg a sajtóban és az uccán a be nem vonult külföldiek ellen. És most még „ő” is jön és szítja a tüzet.”

„Mondja meg őszintén, Mr. King, véget érne ez a heccelődés, ha én eltűnnék?”

„Sajnos, nem. Nem tagadhatom, a tömegek megbotránkozva látnak egészséges fiatal embereket, akik itt élnek közöttünk és mégis ...”

„Tehát kérem, Mr. King, tegyük fel, hogy az én tervem rossz; és most adjon ön tanácsot, minő kivezető utat lehetne találni. Nézzük nyugodtan, hogy fejlődik ki Angliában a legrosszabb fajtájú fajgyűlölet — oly emberek gyűlölete, akiknek meg kell halniok, olyanok ellen, akiknek szabad tovább élniök?”

„Amit ön mond, nem új nekem”, válaszolta Mr.

King. „Magam is azt mondtam barátaimnak, legjobb volna, ha egy csomó külföldi zsidó csatlakoznék az angol hadsereghez a mi ifjúságunkkal együtt ...”

„Ebben máris téved. Ez nagyon igazságtalan követelés.”

„Miért?”

„Mert óriási különbség van az „önök ifjúsága” és eme külföldiek között. Az önök „boy”-jai angolok: ha Anglia győz az önök népe meg van mentve. A mieink zsidók; ha Anglia győz is, hat millió közülük a pokolban marad. Nem követelhet azonos áldozatokat, ahol a remény nem azonos.”

„Mit óhajt tehát?”

„Egy kompromisszumot. Jog és igazság szerint csak két dolgot követelhet a külföldi zsidóktól. Először védjék meg Angliát, mint országot, mert itt laknak — „honvédelem.” Másodszor: küzdjenek Palesztina felszabadításáért, mert ez legyen népének a „házaja.” „Hon és haza” ez a háborús programom az ön whitechapeli barátai számára.”

„Álmodozó” felelt hirtelen.

A szabadelvű klub falán lógó festményekre mutatott.

„Csupa álmodozó.”

„Gondolkozni fogok a dolog felett — így szólt — és beszélek róla kollégáimmal. Nem tudom azonban, érdemes-e róla whitechapeli barátaimmal beszélni.”

„Attól függ, kik azok,” válaszoltam.

„Egyiküket, a legfontosabbat, már látta. Az iménti szikár úr az. Nem zsidó és öreg ahhoz, hogy katona legyen, de nagyon érdekli ez a kérdés. Orosz emig-

ráns, a neve Csicserin. Akar vele megismerkedni?”

„Nem”, feleltem.

„Különös: ugyanezt a kérdést intéztem hozzá önt illetőleg és a válasza is ugyanez volt. Különös, hogy az „oroszk” hogy gyűlölik egymást. Érezni lehet, hogy Mr. Csicserin, ha csak egy kis befolyása volna, szívesen látná önt a börtönben — és attól tartok, hogy ez kölcsönösségen alapszik,”

„Ó igen”, válaszoltam őszintén.

Szovjetoroszország mai külügyi népbiztosáról abban az időben még keveset hallottam, nem tartozott a híres emigránsok közé, inkább csak a neve miatt ismerték, mert nagybátyja a hatvanas években ismert szabadelvű hírlapíró volt, aki a zsidók egyenjogúsításáért küzdött. De elég volt az a kevés is, amit róla hallottam: Csicserin volt a legfőbb vezetője a white-chapeli agitációnak, hogy a zsidók tagadjanak meg mindennemű katonai szolgálatot. És ami a börtönt illeti — Mr. King jóslata valóban beteljesült, de nem az én személyem tekintetében.

Egy levél londoni postabélyeggel: „Gallipoliból jövök, sebesülten küldtek ide és most a Dover Streeten levő üdülőben vagyok. Aláírva: J. H. Patterson.”

Patterson ezredet addig nem ismertem; csak Egyiptomból való távozásom után csatlakozott Alexandriában a mi önkénteseinkhez. De sokat hallottam róla. Írországi születésű protestáns. Foglalkozására nézve azelőtt mérnök volt. 1896-ban megbízták, hogy valahol Afrikában, a „mi” Ugandánk közelében építsen egy vasúti hidat a Tsavo folyón keresztül. Ez a hidépítés

tette híressé. Az emberek egy egészen különleges csoportjában ismerik a hírét — Anglia és Amerika nagy vadászai között. Elismerten hősi alakja az angol orosz-lánvadászoknak. A Tsavo-folyón volt egy pár száz fekete munkásból álló tábor: Patterson volt az egyetlen fehér és az egyetlen, aki tudott fegyverrel bánni. Egyszerre csak feltűnt a környéken egy oroszlánfalka abból a rossz fajtából, amelyet az „emberevők”-nek neveznek. Egy-egy közülük minden éjjel belopódzott a táborba, kiválasztott egy áldozatot és az egyenlítői erdő sűrűjébe hurcolta. És a fiatal Patterson egyiket a másik után lelőtte, összesen nyolc oroszlant. A nyolc sötétsárga oroszlánbőr most ott lóg buckinghamshirei házában a falán. Így keletkezett „A tsavoi emberevők” című könyve. Az én példányomra rá van nyomtatva: 26. kiadás. Ismerek angolokat, akik egy hosszú útra csak két könyvet visznek magukkal: a bibliát és Patterson könyvét, az „Emberevők”-et. E könyve révén ismerkedett meg Patterson egy másik nagyvadással — Thejdore Roosevelttel, akinek házában sokszor vendégeskedett.

A Tsavo-epizód után jött a bur háború Délafrikában. Patterson jelentkezett a lovassághoz, mint alhadnagy kezdte és a háború végén alezredes volt. Azután egy ideig Indiában élt, beutazta a fél világot, viharos napokat élt át, melyekről beszámolni itt nem volna helyén való, szóval, olyan életet folytatott, ami regénybe illik, de nem a mostani prózai század regényébe. „Bukanier”-nek nevezte öreg barátja, Allenby tábornok (így nevezték azokat a viharos lelkeket, akik több száz évvel azelőtt megtörték Spanyolország és Franciaország

uralmát a mexikói golf és a karaibiai tenger szigetei felett és így elősegítették, hogy az Atlanti Óceán angol tengerré váljék). És egy ilyen karrier befejezéseként megkapta a parancsnokságot Gallipoliban a Zion-Mule-Corps és Palesztinában a zsidó légió felett; nem kapott köszönetet sem zsidó, sem keresztény részről. Azt mondja, nem bánta meg.

Ott találtam az üdülőtelepen. Karcsú, szikár férfi volt, okos, vidám szemekkel, megtestesülése annak, amit az angolok „Irish charm”-nak neveznek, de egy csepp sem volt benne abból az ír melancholiából, reflexióból és tépelődésből, amely az ír nép életében éppoly hátrányos, mint az oroszban. E mellett nagyon járatos volt a bibliában, Gideon, Sámson és Dávid élő alakok voltak a számára, akik az ő szemében (szerencséjére) néha a mai zsidót is megtestesítik, vagy talán néha más szín tüntetik fel.

„Hogy állnak a dolgok Gallipoliban?”

„Vereség.”

„A Zion-Mule-Corps?”

„Siker. Nagyszerű katonák”.

„Trumpeldor?”

„A legderekből ember, akit életemben láttam. Most főparancsnok a hadtestnek”.

(Magánlevelekből pontosan tudom, mennyi boszszuságot okoztak Pattersonnak a mi katonáink és Trumpeldor szent makacssága, de az ír temperamentum elfelejti az ilyen csekélyégeket és azt mondja: nagyszerű!)

„Mi újság maguknál?” kérdezi.

„Lord Kitchener vonakodik.”

„Az élet erősebb, mint Lord Kitchener.”

„Fog nekem segíteni?”

„Jöjjön velem”.

A Westminsterbe megyünk. A parlament két osztálya között levő nagy csarnokban kártyát ír és átnyújtja egy szolgának, öt perc múlva kijön a House of Commons irányából egy kis szikár ember khaki-uniformisban, fején vörös vezérkari sapkával. A beszédje nyugodt, kurta, kissé száraz — mint nagyon okos emberé, aki csak azt mondja, amit tud, és tudja, mit akar — és aki esetleg olyasmit akar, aminek az ideje csak hosszú, hosszú évek múlva jön meg. Ma azt mondják róla az angolok: „Ha egy pár centiméterrel nagyobb volna, miniszterelnök lehetne”. Igaz, kicsi, még Lloyd George-nál is kisebb, de nem vagyok benne biztos, hogy ez akadály lesz-e a karrierjében. Akkor még csak egyszerű képviselő volt, röviddel ezelőtt már Anglia gyarmatügyi minisztere.

„Captain Amery”, mutatja be Patterson. „Ismeri már az ön tervét, mondjon róla részleteket.”

Elmondok egyet-mást.

Hat hónappal később Amery egyike a legfontosabb tényezőknek Lloyd George hires „titkárságában” Mr. King révén összeköttetésbe kerültem egy egész sereg képviselővel, liberálisakkal is, konzervatívakkal is. És a propagandaosztályban nagy halom jelentés, levél, jegyzet és újságkivágás fekszik „Zsidó hadsereg” címszó alatt és Lord Newton „Fontos” megjelölésével.

Egy új alak jelenik meg és nyúl bele a „Whitechapel és a katonai szolgálat” című vitába: Herbert Samuel.

A külföldi zsidók elleni újsághecc nagyon erős lett. Az asszimilálódott gazdag zsidók, Lionel Rothschild őrnaggyal az élükön, felhívást intéztek Whitechapelhez, hogy Anglia vendégei teljesítsék kötelességüket Angliával szemben. Lord Swaythling volt az első aláíró. Az eredményt el lehet képzelni: egyetlen egy újonc sem jelentkezett. Ezen a ponton jelent meg Herbert Sámuel és kijelentette belügyminiszteri minőségében, hogy ha az orosz zsidók nem jelentkeznek az angol hadseregbe, akkor visszaküldi őket Oroszországba,

Minden okossága mellett van Sámuelnek egy különös hibája: túlságosan doktrinár, nem a szemével látja a dolgokat, hanem fogalmilag — nem az embert látja, amilyen a valóságban, hanem konstruál magának valami elvontat, valami kigondolt emberképet, amit a faira fest magának és amihez beszél — csoda-e, ha akkor a szó jiddis értelmében „a falnak beszél?” Később Palesztinában ez az ő korlátolt látóköre nekünk is, meg az araboknak és angoloknak is sok bajt okozott. Londonban, 1916 nyarán ugyanez volt a helyzet. Azt képzelte, hogy ráijeszt Whitechapelre, és fiatalja-öregje sietve fog jelentkezni; azt is képzelte, hogy egy zsidó miniszternek ez a gesztusa Anglia nemzsidó köreire jó hatással lesz és legyengíti a heccet. Az eredmény éppen az ellenkező volt. Az angol társadalomban ez a fenyegetés rossz és kellemetlen hatást váltott ki. A lordok házában ki is jelentette egyike a legtekintélyesebb tagoknak; „Ha zsidó volnék, inkább levágnám a jobb kezemet, semhogy egyetlen egy testvéremet is kiszolgáltassam az orosz zsarnokságnak”. És Whitechapel nem hagyta magát megfélemlíteni: egyetlenegy újonc sem

jelentkezett. Az igazság kedvéért a következőt kéli itt megjegyezni: Lionel Rothschild később bevallotta előttem, hogy a zsidók megfélemlítésének ragyogó ideája tőle ered, de Samuel átvette.

Harry First segítségével abban az időben már szereztem Whitechapelben egy csomó hívet: tanácskozást tartottunk és elhatároztuk, hogy Sámuel fenyegetését kihasználjuk a légiós propaganda céljaira.

Pár nap múlva lakásomon, Chelseaban összegyűltek az egész liberális orosz sajtó tudósítói, zsidók és keresztények és közös táviratban kihallgatást kértünk Lord Derby hadügyminisztertől. Derby a táviratot elküldte a belügyminiszternek és Sámuel magához kéretett bennünket.

A fogadtatás a „House of Commons” egyik termében zajlott le. Nagyon ünnepélyes volt: hat újságíró az asztal körül, az asztalfőn Herbert Samuel és mögötte hat titkárból álló kíséret. Mindenki állva beszélt, a miniszter is, mi is. Akkoriban az orosz sajtó még hatalom volt.

Szónokaink megmagyarázták a miniszternek, hogy fenyegetése a whitechapeli zsidók számára, akiket a liberális Oroszország politikai menekülteknek tekint, olyan veszedelmet jelent, amely elpusztíthatja egész újságírói munkánkat. Mi itt az egész orosz olvasó közönségnek legalább három negyedét, képviseljük. Az, ami az Angliához való mostani jó viszonyt a haladó orosz körök számára oly értékesé teszi, nem csupán a közös hadicél, hanem az a remény is, hogy az angol regime az orosz befolyásolni fogja és mi londoni levelezők ezt a reményt állandóan tápláltuk. De a belügyminisz-

ter fenyegetése egészen más benyomást tesz — úgy látszik, mintha ez a politikai befolyás éppen ellenkező irányt venne. Ez káros az egységes háborús hangulat szempontjából Oroszországban és mi kötelességünknek tartjuk, hogy erre a veszélyre rámutassunk.

„Uraim”, felelte Sámuel, „megértem az önök álláspontját. De önöknek is meg kell érteniök a mi helyzetünket. Az angol nép rendkívül elégedetlen a bevándorlottak közömbös magatartásával. Ez antiszemitizmusra vezethet. Valami tanácsot mégis csak kell találnunk — így nem mehet a dolog tovább. Mit tegyünk tehát?”

És hozzám fordult, aki addig hallgattam. Az én agitációmról már régen tudott, de még nem ismertük egymást. Megkérdezte tőlem:

„Mi például az ön véleménye?”

„Sir”, mondtam „én mint az orosz újságírók szervezetének egy tagja ülök itt, tehát nem beszélhetek a saját véleményemről. De mind megvagyunk róla győződve, hogy fenyegetésekkel nem fognak önkénteseket verbuválni. Egy újoncozási kampánynál a tömeg legjobb érzéseire kell appellálni, nem pedig félelmére. Ha angolokat verbuválnak, akkor forduljanak az angol hazaszeretetükhöz. Ugyanezt tegyék Whitechapelben is. Ne felejtsek el azonban, hogy Whitechapel még nem sajátította el az angol hazaszeretetet, az orosz viszont soha sem ismerte, — sőt ellenkezőleg. Tehát meg kell találni az utat az ő specifikus hazaszeretetükhöz. Ennyi az egész.”

A miniszter megkérdezte:

„És ha lehetne ilyen utat találni ki vezethetné akkor az újoncozási propagandát? ”

Nem ajánlhattam fel a szolgálataimat, mert nem volt rá meghatalmazásom a többi újságírótól. Sámuel nem is tett ilyen irányú ajánlatot. Így váltunk el egymástól. De arról a fenyegetésről többé egy szót sem hallottunk. És a későbbi események igazolták, hogy ez a fogadtatás úgy Herbert Sámuel, mint a kabinet többi tagjait eljuttatta ahhoz az egyszerű felismeréshez, amelyen az én szilárd hitem a sikerben első perctől fogva nyugodott, hogy az egyetlen mód a Whitechapel-kérdés megoldására egy zsidó légió Palesztina részére.

Abból a számos felismerésből, amelyet azokban a hónapokban gyűjtöttem, talán az a legfontosabb: a zsidó világpolitikában az asszimilálódott Krózus nem hatalmi tényező, dacára annak, hogy politikailag is és gazdaságilag is van befolyása. De a zsidó nacionalista az hatalom, még akkor is, ha ismeretlen külföldi. Weizmann ezt fényesen bebizonyította és az én saját tapasztalataim ugyanezre tanítottak.

Amikor Londonba jöttem, mind intettek: „Az itteni nagyzsidók nélkül nem fog a kormányhoz bejutni. Menjen első sorban a zsidó notabilitásokhoz”. Megpróbáltam, de nem akartak segíteni, sőt ellenkezőleg sokszor megfenyegettek, hogy megzavarják a munkát. Erre nélkülük mentem a kormányhoz — és elértem célomat. Formális tanúvallomást teszek a mellett, hogy soha egy miniszter nem kérdezte tőlem: „És mit szólnak ehhez a zsidó notabilitások?” Egyszerűen nem

érdekelte őket, hogy mit gondoltak a „notabilitások” Palesztináról vagy a légióról.

És mi nyitotta meg előttem, az idegen előtt Whitehallban az ajtókat? Egy csekélység, ami fölött a bölcsek bölcsei Izraelban annyit csúfolódtak: a Zion-Mule-Corps, az alexandriai „szamárbataillon”. A szentpétervári külügyminisztérium átírt Benkendorff grófnak, a londoni orosz követnek; az orosz követségről jelentést küldtek a Foreign Office-nak a cionizmusról és a zsidó fiatalság kívánságáról, hogy résztvegyen Palesztina meghódításában; Konstantin Nabokov követségi tanácsos, a híres ellenzéki dumavezér testvére, összejöveteleket rendezett egy zsidó újságírónak angol miniszterekkel, Page amerikai követtel, Cambon francia követtel — és mindez csak annak a ténynek volt köszönhető, hogy Trumpeldor hatszáz zsidó fiatal emberrel Gallipoliban szomjúságot szenvedett és ellenséges tűzben állott.

És a Foreign Office-ban, a Közel Kelet osztályának élén, amely a palesztinai ügyekben a tárgyalásokat folytatta, már abban az időben a cionizmusnak az az érdeemes barátja állt, akinek Weizmann is sikere legnagyobb részét köszönhette: Sir Ronald Graham, jelenleg római angol követ. De első összeköttetése a cionizmussal abba az időbe esett, amikor még Mr. Graham volt a neve, „adviser” volt az egyiptomi belügyminisztériumban és segítette a Gallipoli-légiót létrehozni.

VI.

EGY PROPAGANDA-AKCIÓ. — A „TIMES” A LÉGIÓ MELLÉ ÁLL. — A HÚSZAS LONDONI ZÁSZLÓALJ TI- ZENHATODIK SZÁZADA. — KONFE- RENCIA A HADÜGYMINISZTERIUM- BAN. — A LÉGIÓBÓL VALÓSÁG LESZ.

Ősszel már minden épeszű ember előtt világos volt, hogy Whitechapel kénytelen lesz szolgálni, ha el akarnak kerülni egy olyan botrányt, amely a zsidóság egész presztízsét aláásná Angliában. Az angolok számára már bevezették a konskripciót. Whitechapel-i fiatal emberek, egészen ismeretlenek is, tucatszámra kerestek fel Chelseaben — pár mértföldnyi távolságban — hogy megkérdézzék tőlem:

„Mit csináljunk? Van némi remény, hogy a kormány szervez egy palesztinai légiót?”

A kormány azonban még nem volt erre hajlandó, Kitchener nem volt ugyan már régi helyén, de az ő szelleme uralkodott a war-officeben és a keleti offenzíva ellenzői voltak még mindig az erősebbek a vezérkarban.

Egy baráti tanácskozáson elhatároztuk, hogy eljött az ideje egy új, egészen nyílt kísérletnek, a kormányt

és a közvéleményt befejezett tények elé kell állítani. úgy terveztük, hogy a fiatal emberek között aláírásokat gyűjtünk a következő nyilatkozat számára:

„Ha a kormány felállít egy zsidó hadsereget, amely kizárólag két meghatározott célra használható fel — vagy a honvédelemre, vagy a palesztinai fronton történő hadműveletekre, — úgy kötelezem magamat egy ilyen légióhoz való csatlakozásra”.

Ennek az akciónak a jelszava „Haza- és otthonlégió” volt. úgy terveztük, hogy ha elég aláírást gyűjtöttünk, folyamodványt intézünk a kormányhoz. Az egész akciót hivatalos segítség nélkül, privát eszközökkel kellett lefolytatnunk. Joseph Gowen látott el bennünket a szükséges összegekkel.

Magamhoz kérettem Meir Grossmannt Kopenhágából; de már egy nappal a megérkezése előtt megjelent az ő szerkesztésében, sőt egy a nevével jegyzett vezércikkkel, melyet ő sohasem látott, napilapunk első száma. Főmunkatársak voltak: Beilin, Pinski és Kaiser — a két első meglehetősen ismert jiddis és héber író. Harry First és Isaak Arschawsky, egy fiatal mérnök, vállalkoztak egy tucat további hívünkkel együtt az akció technikai keresztülvitelére.

Néhány nap múlva megérkezett Trumpeldor. Az ő légiója már régen leszerelt, mindjárt a Gallipoli-expedíció balsikere után.

Két nappal azután, hogy első felhívásunkat kiadtuk és Whitechapel, Soho és egyéb „zsidó” városrészek utcáin szétosztottuk, magához hivatott Herbert Sámuel.

„Szívből köszönjük önnek a kezdeményezést”,

mondta. „Segítségére lehet valami módon a belügy-minisztérium?”

„Csak egy irányban”, feleltem. „Adjon ki a kormány egy hivatalos nyilatkozatot. ^A hogy ha ezer aláírás együtt lesz, megalakítja a „Haza és otthon” légiót. Ez esetben biztos, hogy az akciónak nagy sikere lesz. Ellenkező esetben a kételkedők és a légió ellenzői azt fogják állítani, hogy ^az egész dolog csak fondorlat, így akarnak önkénteseket fogdosni, akiket azután angol bataillonokba osztanak és a flandriai harctérre küldenek. És ez egész munkámat zavarni fogja”.

„Nem adhatok ilyen nyilatkozatot” volt a felelet, „ez nem tőlem függ. Ilyesmit az egész kormánynak kell elhatároznia. És ön is tudja, hogy sokan a zsidók közül — főleg a cionisták — hevesen ellenzik a légió tervét.”

„Éppen olyan hevesen ellenezzük én és barátaim, hogy a whitechapeliék idegen formációkban és egy idegen cél érdekében harcoljanak. A kötelezettség, amelyet mi aláírásra elénk teszünk, egészen világos: Csak „ország- és hazavédelem”. De az önök hivatalos nyilatkozata nélkül nem garantálhatom a sikert”.

„Nem lehetnék valami más módon segítségére?”

„Köszönöm, nem”. Ma bevallom, hogy megbántam ezt a választ.

Követelmem kellett volna a kormány segítségét abban a formában, hogy biztosítsa a rendfentartást nyilvános gyűléseinknél.

Akciónk egy hónapig tartott és vereséggel végződött. Mindössze háromszáz aláírást gyűjtöttünk — és Whitechapel azokban a napokban szakadatlanul bot-

rányos jelenetek színhelye volt. Az első gyűlés rendben folyt le: ellenségeink azt gyanították, hogy valahol el van rejtve a rendőrség, mint a nemzsidó újoncozásoknál. A második alkalommal azonban már felfedezték nemeslelkűségünket — és sípokat hoztak magukkal. Kicsiny, de jól szervezett banda volt — talán összesen harminc ember. Mindig ugyanaz a harminc arc — Whitechapelben, Sohoban, Stamford-Hillben és Notting Hillben; és harminc kiabáló torok tudvalevőleg nagy hatalom, ha arról van szó, hogy egy gyűlést lehetetlenné tegyenek, különösen, ha a másik fél egyrészt elvi okokból nem akar rendőrséget hívni, másrészt nem engedheti meg magának azt a luxust, hogy harminc embernek kitekerje a nyakát, mert hiszen ügydni kell a formák finomságára. Sokáig állhatatosak maradtunk — de a hangulat már az első héten adva volt: vereséget szenvedtünk.

Nem vagyok tisztelője a „whitechapeliség”-nek, de az igazság érdekében meg kell állapítanom, hogy nem Whitechapel volt az oka ennek a szégyennek. Whitechapel becsületesen meg akart bennünket hallgatni: a komolyabb elemek, öregek is, fiatalok is, tisztán látták már, hogy pozitív kivezető utat kell keresni és hogy áldozatok nélkül nem megy a dolog. De hogy hihették volna, hogy a mi utunk az igazi? Hivatalos cionista oldalról — ezt sajnos, meg kell mondanom, — egész akciónk alatt azt sugdosták a fülükbe, hogy „a kormány soha sem fog egy légiót engedélyezni”, és hogy — amint erre Sámuelet előre figyelmeztettem — az egész csak kelepce. A tervünk hivatalosan nem volt jóváhagyva. Ilyen kétségek és gya-

fiúsítások alapján nem volt nehéz a jew-szekcionisták egy csoportjának (a név anakronizmus, de a szellem ugyanaz volt, mint a jelenlegi moszkvai jew-szekcióban) terrorista hangulatot teremteni és minden fiatal embert, aki érdeklődést mutatott tervünk iránt, megfélemlíteni avval az állítással, hogy áruló és nem Palesztinába, hanem Flandriába cipeli testvéreit. És ez a banda, amint mondtam, jól meg volt szervezve: a kéz, amely a háttérben maradt, de a szálakat egész idő alatt igazgatta, Mr. Csicserin keze volt.

Négy hét múlva elhatároztuk, hogy likvidáljuk az akciót és megszüntetjük a lapot. Grossman vissza ment Kopenhágába és én magam esküvel megfogadtam magamnak, hogy a legközelebbi alkalommal (mert lesz legközelebbi alkalom) nem fognak tisztelt barátaim lármát csaphatni és Mr. Csicserin szép csendesen oldalt fog ülni.

Éppen egy hónappal ezen utolsó vereség után teremtődött meg a zsidó légió számára az első hivatalos létalap.

A Zion-Mule-Corps volt 120 katonája újból csatlakozott az alexandriai hadsereghez. Onnan Londonba vitték őket. Mr. Amery kieszközölte, hogy valamenynyien egy zászlóaljba kerüljenek és külön csapatot alakítsanak belőlük.

„Itt van a „sejt”-je mondta, „ha ezt a tényt nélkülöken ki tudja használni, akkor biztos lehet sikerében. Már van hangalat egy zsidó légió mellett úgy a kormánynál mint az angol társaságban. Most minden ettől a „sejt”-tol függ. Evvel a kis csapatnyi cionista katonával áll és bukik az ön egész terve.”

Igaza volt. Már magam is tudtam, hogy a „hangulat” meg van. Élénk levélváltás fejlődött ki a légiós tervről a War-Office, a Foreign-Office, a miniszterelnök titkársága és az orosz követség között. Ezt a levélváltást olyan híveink vezették, mint Amery kapitány. Sir Ronald Graham és Nabokow. Mr. King összeköttetésbe hozott a „Nation” című liberális újsággal, Dr. Weizmann pedig bevezetett a „Manchester Guardian” szerkesztőjénél C. P. Scott-nál, a legtekintélyesebb angol újságírónál, Lloyd George barátjánál és tanítójánál. Mindkét újság közölt már vezércikkeket a légió érdekében.

A legfontosabb volt azonban a londoni „Times” segítsége. Lord Northeliffé akkor még hatalmas tetőpontján állt. A „Times”-nek egy szava törvény volt. De ennek a mindenható újságnak ama Henry Wickham Steed volt a főszerkesztője, akihez Seignobos francia történelemtudós annak idején néhány ajánló sort adott nekem. Az ajánlást már régen felhasználtam és régen jó lábon álltam már mindazon angoloknak, eme legokosabbjával akikkel valaha az életben találkoztam. Mély és gazdag kultúrájú ember, aki élete felét Európa különböző országaiban töltötte és Herzl Tivadarnak személyes barátja volt. Így azután a „Times”-ben is megjelent vezető helyen egy cikk a légió érdekében. Erre azután leghevesebb zsidó ellenfeleink is így szóltak rosszkedvűen:

„Természetesen, ha a „Times” is támogatja...”

Amerynek igaza volt: Most minden attól a kis zsidó csapattói függött a londoni hadtest huszadik

zászlóaljában. Egészséges gyökér volt, most fává kellett izmosodnia.

Winchesterbe utaztam, ahol ez a zászlóalj akkoriban kiképzés alatt állott. Bemutakoztam Assheton Pownall ezredesnek (ma konzervatív képviselő) és megkérdeztem, bevenne-e mint közlegényt a zsidó csapatba. Informáltam küzdelmeinkről és szándékaimról; gratulált és így szólt: „Jöjjön”.

Mielőtt bevonultam katonai szolgálatra, Trumpeidorrrel együtt formális beadványt írtam alá Lloyd George-hoz, amelyben előterjesztést tettünk a háborús kormánynak, hogy szervezzen Palesztina számára egy zsidó légiót. Amery kapitány kezdeményezésére tettük ezt; ő maga szerkesztette a beadványt és vállalkozott rá, hogy személyesen átnyújtja a miniszterelnöknek.

Írói tevékenységemet is befejeztem (katonáknak nem szabad háborús dolgokról írniok): az újoncozási irodában való jelentkezésem előtti utolsó napon nyomdába adtam egy angol kéziratot, egy „Törökország és a háború” című könyvet. Három vezető gondolata volt; Először: hiába volt a háború, ha Törökországot nem osztják fel; másodsor: Palesztinának angol fenhatóság alá kell kerülnie; harmadszor: a főfront a keleti.

A nyomdából egyenesen az újoncozó irodába mentem, letettem az esküt és átvettem „a király shillingjét” — két shillinget és hat pennyt, mint első napi zsoldot.

Említettem a Steed nevet. Megérdemelte tőlünk zsidóktól, hogy bővebben foglalkozunk vele. Fontos szerepet játszott nem csupán a légió, hanem a Balfour-

deklaráció történetében is. Egy hónappal ama november másodika előtt, amikor az asszimilált zsidók, Lord Swaythlinggel az élükön utolsó kísérletet tettek, hogy a kormányt egy cionista-barát lépéstől visszatartsák, Steed vezércikkkel sújtott le rájuk, amely a halálos döfést jelentette. ” A „Times” beszélt”.

Fiatal korában, mintegy harminc év előtt, Bécsben volt Steed, mint a „Times” levelezője; megismerkedett ott Herzllel és megbarátkozott vele. Úgy megértette Herzlt és a cionizmust, ahogy kevés keresztény érthet meg bennünket, épp oly élesen és mélyen megértette a benső, „achadhaami” oldalát a dolognak, az asszimilációtól való elfordulást, mint Herzl szomjúságát politikai önértékelésre. Természetesen sok zsidó „antiszemizmussal” vádolta, mint minden „cionista” beállítottságú keresztényt. Sohasem értettem meg hitsorsosaimnak ezt a törekvését, hogy Hámánt sejtssenek minden keresztényben, aki bátorodik egy „zsidó” anekdotát elbeszélni (és ez az anekdota néha finom bók ahhoz képest, amit mi magunk elbeszélünk egymásnak). Steed éppúgy beszél a zsidókról, ahogy egy cionista beszélne róluk: hisz a zsidó nép erejében („A Habsburg monarchia” című könyvének Ausztria nemzetiségeiről szóló fejezetét evvel a mondattal kezdi: „A legfontosabb köztük a zsidó nemzet”), megható, csodálattal teljes komolysággal beszél Herzl ideáljairól. És újabb történetünk legnagyobb pillanatában fontos dolgokkal bizonyította be a barátságát.

Kaszárnyai benyomásaimat leírni nem volna érdekes. Legyen elég az a megállapítás, hogy szolgáltam,

mint minden más közkatonára, de nem voltam olyan fiatal és karcsú, mint a többiek. Az első napokban, amikor a kezeim még fájtak a typhus-oltástól, a barakkokat söpörtem és az őrmesterek ebédlőjében az asztalokat súroltam. („Nagyon jól súrol”, mondta egy zsidó őrmester. „Ha akarja, ajánlani fogom az ezredesnek, hogy mindig a mi ebédlőasztalaink súrolásával foglalkoztassák”). Hamarosan áthelyeztek a „N. C. O. osztályba”, a parancsnoksághoz, ahol az altiszteket képezik ki: korántsem a képességeim miatt, inkább az ezredes kegyelméből.

Érdekesekek voltak azonban bajtársaim a zsidó csapatnál. Az első fejezetekben vázoltam a gabari-i tábor; itt a tömeg sokkal kisebb volt, de nem kevésbé színes. A legtöbben persze oroszok voltak, köztük három vagy négy „Gerim”-prozelita, szőkehajú, kékszemű fiúk, akik jó héber kiejtéssel beszéltek. Egyikük röviddel a háború kitörése előtt gyalog jött Asztrachanból Mezopotámián át Jeruzsálembe; ha szombaton kimenője volt, úgy leitta magát, mint egy igazi volgaparti muzsik — azután lefeküdt egy sarokba és zsoltárokat olvasott egy régi héber imakönyvből. Volt köztük hét grúz zsidó hosszú, „schwili” végződésű nevekkel: öröm volt hallani, ha az angol őrmester reggeli raportnál kiabált: „Páni Komoschiaschwili?” — „Jelen”! Karcsúk voltak, szépek és erősek — a legerősebbek a zászlóaljban; csendesek és szerények, tele respektussal önmaguk, a szomszédok és az idősebbek iránt. Egyikük ki akarta venni a seprőt a kezemből, amikor rajtam volt a sor a szobát kisépenni. Egy másik, Sepiaschwili, volt a légió legelső katonája, aki az ellenség előtt tanú-

sított bátor magatartásáért érdemrendet kapott. Voltak született egyiptomiak is, akikkel csak olasz vagy francia nyelven tudtam magamat megértetni. Két dagesztáni és egy krimi zsidó tatár nyelven szokták a titkaikat kicserélni. Egyikkel pedig, aki pláne keresztény görög volt és ma sem tudom, hogy került közibénk, — egyáltalán nem tudtam magamat megértetni. Hét nyelven tudom magamat úgy, ahogy, kifejezni ő is beszélt vagy három nyelven — de másik hármon.

Nem mind maradtak végig. A feléről egyáltalán nem tudom, mi kergette őket a hadsereghez. Talán egy konzul kényszerítő hatalma, talán éhség vagy kalandvágy, vagy pláne a háborús idők általános összevisszasága, amikor az ember nem tudta, mit csinál. Palesztínához ezeknek az embereknek semmi néven nevezendő közülük sem volt. Hamarosan megszabadultunk tőlük — egy részüket tovább adtuk a munkásosztagoknak, másokat leszereltettek, vagy visszaküldték Alexandriába. Tavasz elejére mindössze hatvan ember maradt, de ezek készséges hívek voltak. Ezekkel is elég gondunk volt, különösen abban a pillanatban, amikor Oroszországból megjött a Kerenski-forradalom híre és a zsidó légió még mindig nem volt felállítva. Egy szép napon húszan közülük kijelentették, hogy nem masíroznak ki a gyakorlótérre és „ultimátumot állítottak fel”. Katonai nyelven ezt „lázadás”-nak hívják. Órákig tartó diplomáciai tárgyalásaimnak és az ezredes végtelen tapintatának volt köszönhető, hogy el lehetett hárítani egy szerencsétlenséget; egy szerencsétlenséget, amely haditörvényszékkel és súlyos büntetéssel végződött volna. Az ezredes engedélyével egy embert, mint küldöttet,

magammal kellett vinnem Londonba és Nabokownak bemutatnom (Benkendorf halála után ő volt az ideiglenes követ); Nabokow biztosította, hogy az ő információi szerint a légió rövidesen fel lesz állítva és a szabad Oroszország azt kívánja tőlük, hogy a Cionért való hősiesség küzdelmet, melyet Gallipoliban kezdtek, folytassák ...

De eltekintve ezektől a zavaroktól, mégis hűséges emberek voltak. Minthogy csak hatvanan voltunk, elvesztettük a „század” elnevezést és „szakasz”-szá olvadtunk össze, de ez a „tizenhatos szakasz” volt tulajdonképpen a mag, amelyből a légió azután kialakult; és a légióban ezek a hajdani ösvérhajcsárok a veteránok szerepét játszották, ők voltak az a szilárd alap, amelyre később az egész épület támaszkodott.

Közben Amery és Graham sem pihentek. Trumpeidorrall közös beadványunkat átnyújtották a miniszterelnöknek, a háborús kabinet egy tanácskozásán megtárgyalták a dolgot és a kabinet megbizta a hadügyminisztert, hogy „az ügy részleteit beszélje meg a memorandum szerzőjével”.

Ez húsvét táján volt, én szabadságon voltam Londonban, régi, chelseai lakásomban — és oda kézbesítették Woodward generálisnak, a hadügyminisztérium szervezési osztálya főnökének egy kézzel írt levelet. A levélben meghívott ugyanaznap délután 2 órára a War-Officeba, egy megbeszélésre Lord Derby hadügyminiszterrel. A levelet bevezető „Sir” szóból és a levél egész tartalmából kiderült, hogy sem a generálisnak sem a miniszternek halvány sejtelmük se volt ar-

ról, hogy az a „Sir” egyszerű közkatona egy londoni zászlóaljban.

Felkerestem Trumpeldort, aki szintén Chelseaban lakott és haditanácsot tartottam vele. Mit tegyünk? Ha meglátják az egyenruhámat, nem fognak megijedni ettől a szörnyűségtől? Politikai konferencia egy hadügy-miniszter és egy közkatona között? Megkértem volna Trumpeldort, menjen egyedül, — de angol nyelvismereitei hiányosak voltak. úgy határoztunk, hogy együtt megyünk.

Pontosan 2 órakor a War-Officeban voltunk, az organizációs osztály igazgatójának az ajtaja előtt. Beküldtük a névjegyeinket Woodward tábornokhoz. Előírás szerint sapkával a fejemen léptem be a szobába, katonásan megálltam, tisztelegtem, bemutatkoztam és bemutattam Trumpeldort is.

Bókolnom kell a generálisnak: bármily csodálkozást fejezett ki az arca, a nyelve nem árult el belőle semmit. „Oh, yes...” mondta, „értesítem a minisztert” és kiment, anélkül, hogy ránk nézett volna. A miniszternél, azonban teljes öt percig maradt, „ők is haditanácsot tartanak,” — tréfálkozott Trumpeldor.

Végre bejött egy magántitkár és bekért bennünhet a miniszterhez. Ott már, hála Istennek, letehettem a sapkámat. Lord Derby civilben volt és így nem kellett előtte egyenesen állnom, mint egy seprőnyélnek.

Lord Derby magas, szélesvállú, erős ember, a klasszikus, ma már ritka John Bull-typusból, piros arca van, mint egy falusi úrnak — és olyan kiejtése, amelyet szegény embernél nyelvhibának, egy lordnál pedig

a gazdagok affektáltságának tartanak. Azt mondja; „comin”, „writin”, „goin” g nélkül. Egyébként finom, vidám és szeretetreméltó ember.

Leülünk; a generális egy sarokban ül és hallgat.

„A miniszterelnök megkért”, mondja Lord Derby, „hogy informálódjam önöknél egy zsidó légióra vonatkozó tervük részletei felől”.

Elmondom neki a terv részleteit.

„I see”, mondja. „Nos, — egy másik kérdés. Mit tartanak önök egy újoncozási kampány kilátásairól, ha a légió már meg lesz?”

Trumpeldor katonai pontossággal válaszol:

„Nem tartjuk rossznak a kilátásokat, ha egyszerűen egy zsidó légióról lesz szó; nagyon jóknak tartjuk őket, ha világosan kimondatik, hogy a légió csak Palesztina részére alakú és fényeseknek, ha a légió alakulásával egyidejűleg megjelenik a kormány egy kiáltványa a cionizmus érdekében”.

„Én csak hadügyminiszter vagyok”, felel Derby.

„És én csak az újoncozás kilátásairól beszélek”, mondja Trumpeldor.

„I see. Nos — egy harmadik kérdés: azt hallottuk, hogy a huszadik londoni zászlóaljban van egy csapat cionista katonákból, akik annak idején a Zion-Mule-Corps tagjai voltak”.

„Ez a 16. számú szakasz, szólok közbe, én is köztük szolgálok most. És Trumpeldor kapitány volt a parancsnokuk Gallipoliban”.

Mind a ketten Trumpeldor katonás arcát figyelik és kézprotézisét. Lord Derby hallgatag elismeréssel hajtja meg a fejét, éppúgy, mint a generális, aki egyúttal katonásan kifeszíti mellkasát.

„Az a kérdés”, szól a miniszter, „mi tanácsosabb, tanítócsapatot csinálni belőlük a zsidó hadsereg számára, vagy Sir Archibald Murreyhoz küldeni őket útmutatóknak, akikre hamarosan szüksége lesz Palesztinában?”

(A Sinai-sivatagon át való felvonulás időközben megkezdődött, Murrey generális már Gaza előtt állt).

Trumpeldor közbeveti:

„Ahogy én a „boy”-aimat ismerem, nem alkalmasak útmutatóknak. Sir Archibald Murrey fog találni olyanokat, akik jobban ismerik az országot. De instruktoroknak alkalmasak.”

„De hiszen tréncatonák voltak”, szól közbe a generális, „ott pedig gyalogságra van szükség”.

„Pownall tábornok” mondom, „nagyon meg van elégedve haladásukkal a fegyelemben, lövésben és a bajonettek kezelésében; és együttvéve tizennégy nyelven beszélnek.”

„Sohsem képzeltem”, nevet a miniszter, „hogyan tizennégy nyelv van a világon”.

Trumpeldor elneveti magát. Nekem nem szabad nevetnem egy tábornok előtt, tehát egészen komolyan mondom:

„Yes, Mylord, van annyi — és hogy a zsidókkal beszélhessen az ember, még tizennégyenél is több kell.”

„Jó”, fejezi be a beszélgetést, „köszönöm uraim. A légió neve, az ezred kokárdája és az egyéb részletkérdések ügyében Geddes generális, az újoncozási igazgató fogja önöket magához kéretni.”

Elmegyünk.

Tehát a légió tényyé vált és a War-office összes tradícióival szakítottak — és Colonel Pownall, akinek erről az interviewról még aznap este jelentést teszek Winschester mellett táborunkban, becsületszavára esküszik, hogy amióta az angol hadsereg fennáll, ilyesmi egy közkatonával még meg nem esett.

De nem hagynak időt a büszkélkedésre.

Reggel kimasíroznak bajtársaim a gyakorlótérre. Az ágyamon ülök (van még egy napi szabadságom) és lapozok Törökországról írott angol könyvemben, melyben az áll, hogy Törökországot fel kell oszlatni stb. — éppen most kaptam meg az első példányt. Simogatom a borítékot, mint egy fiatal anya első gyermeke fejcsékéjét és optimisztikus álmódosásoknak engedem át magamat jövője és hatása tekintetében... Hirtelen belép a hadnagy, aki a kaszárnya rendje felett tartozik örködni.

„Csukott ablakok”, morogja, „Halló, szemüveges közkatona, nyissa ki az ablakokat!

„Melyik ablakokat, Sir?” kérdezem.

„Valamennyit, you bloody fool” feleli és tovább megy.

Még két beszélgetésről érdemes megemlékezni amelyekhez egy másik barátom segített hozzá — Nabokow az orosz követségről.

Egyiket Pierre Paul Cambon francia követtel folytattam.

Különböző okokból, amelyeket már említettem, nagy súlyt helyeztem arra, hogy a vállalkozásunk ne tegye egy tisztára angol ügy benyomását, amelynél Franciországot figyelmen kívül hagyjuk. De az érdekes

ebben az interviewban más volt — egy kis jóslás, amelyet Cambon tett előttem. Ő maga ismerte a keletet, francia „resident” volt Tuniszban. Legelső kérdései egyike a következő volt:

„Van önöknek cionistáknak valami tervük a palesztinai földbirtokpolitika tekintetében? Mert ez lesz nyilván a legnehezebb kérdés.”

„Meg fogunk venni minden darab földet, amelyre szükségünk lesz”, feleltem az olyan ember büszkeségével, aki nem tudja, miről beszél.

„Igazán? Akkor rettentő gazdagok kell, hogy legyenek”, válaszolta az olyan ember mosolyával, aki kiismeri magát. „Az én szegény Franciaországom erre nem volt képes. Nekünk be kellett érnünk a törvényhozással. Én magam vezettem be a „Habou”-földek reformját...”

(„Habou” a tuniszi szakkifejezés olyan földek számára, amelyek vallási testületek birtokában vannak — Palesztinában „Wakf” a nevük).

A másik beszélgetést Mr. Page amerikai követtel folytattam. Ez volt legkellemesebb találkozásaim egyike. Kedves, szeretetreméltó ember (nem csoda, — hiszen újságíró volt, mielőtt követ lett belőle) aki ugyanúgy lelkesedett a légio gondolatáért, mint Smuts generális, a délafrikai miniszterelnök, akiről a következő fejezetben fogok beszélni. Később hallottam, hogy Washingtonba küldött jelentése sokban hozzájárult a legionáriusok amerikai sorozása kérdésének tisztázásához.

VII.

SMUTS TÁBORNOK. — KI LESZ A LÉGIÓ PARANCSNOKA? — TRUMPELDOR OROSZORSZÁGBA UTAZIK. — A „CHALUZ” GONDOLATA. — HADKÖTELEZETTSÉG OROSZ EMIGRÁNSOK SZÁMÁRA. — A ZSIDÓ EZRED. — AZ ÚJONCOZÁSI KAMPÁNY KEZDETE. — MÉG EGYSZER MR. CSICSERIN.

Amery kapitány még mindig nem nyugodott és én egyik interviút a másik után intéztem el. Csaknem másodnaponta be kellett utaznom Winchesterből Londonba. Ez komikus méltóságot kölcsönöz nekem a zászlóaljnál. Az angol őrmesterek nem akarnak többé komolyan katonaszámba venni. Miközben ide-oda szaladgálunk és a szalmával töltött zsákokat, amely az ellenséget testesíti meg, „szíven” kell döfnünk, az én szuronyom azonban a „gyomrába” szalad azt mondja az őrmester: „A frontra kevésbé alkalmas, de all right Whitehallba.” És ha a gyakorló téren messziről egy Orderly-Room-Clerk közeledik elénk sietve és hangosan túlkölve, kezében egy sötétsárga borítékkal azt mondja az őrmester: „Biztosan megint egy távirat Mister Jug-of-whisky számára.” (így ejtik ki a nevemet. Ez így

könnyebb és kellemesebben is hangzik, emlékeztet Isten egy jó adományára és elismerése egyúttal szerény, de komoly állásfoglalásomnak az antiprohibíció irányában).

„Muszáj önnek valami rangot adni”, mondja Colonel Pownall. „Az ezred törzsrőmestere (az igazi főnök, abszolút uralkodója, pápája, császára a zászlóaljnak!) azt mondja, hogy jól tudná a muskétásokat tanítani.”

„Yes, Sir”, felelem szerényen — „a szemüvegem miatt rosszul lövök, — de érték a lövészethez.”

Ám a nehézség abban áll, hogy önkéntesek számára a zsoldot illetőleg nincs előléptetés. Végül is ki nevez „Unpaid- (címzetes) Lance-Sergeant”-nak. Az „Unpaid” (fizetés nélküli) nem zavar. Még mindig küldök időnként tudósításokat Moszkvába és a kedves újság fizeti is őket. Günzburg barátom a „Karmel” londoni levelezője, megajándékoz tiz üveg borral, amit az altiszti étkezőnek adományozok és ülök, „mint egy gróf” ugyanannál az asztalnál, amelyet félesztendővel előbb még oly buzgón súroltam. Sajnos, az utódom nem olyan jártas a súrolásban.

Magukról az interviewkról jegyzőkönyvemben csak rövid feljegyzéseket találok, amelyeket néha magam sem tudok kibetűzni. Túl sok volt akkor a dolgom, hogy naplót vezessek.

A legfontosabb volt egy meghívás Smuts generálishoz, Délafrika miniszterelnökéhez, aki Londonba jött, hogy résztvegyen a háborús kabinet egyik ülésén. Nagyon fontos szerepe volt azokban az években, nem annyira a segítség miatt, amelyet ez a kis „do-

minion” a hadviselés szempontjából nyújthatott, mint inkább a saját egyénisége miatt. Akárcsak Botha generális, ő is még húsz év előtt, a bur háborúban, Anglia egyik legerősebb ellenfele volt. Mostani brit hazafisága tehát a brit birodalmi rezsim melletti manifesztáció morális értékével bírt. Ezenfelül Smuts rendkívül műveit ember, aki Hollandiában, Heidelbergben és Cambridgében folytatta egyetemi tanulmányait, szabadelvű gondolkodó és író. Cionista a Balfour és Robert Cecil fajtájából, egyike azoknak, akiknek az a véleményük, hogy Balfournak Palesztinára vonatkozó Ígérete talán a legjobb, ami a háborúból maradt. Angliai látogatása a cionizmus barátainak a háborús kabinetben végleg megadta a túlsúlyt az ellenzékkel szemben, amelynek vezetője természetesen egy zsidó, Edwin Montague, volt. A kontinentális típushoz tartozó, szeretetreméltó intellektuel, angolul csaknem úgy beszél, mint egy született angol, csak hollandus módra mondja az „R” betűt, még mélyebben a torokból, mint a zsidók.

Érdeklődött a légiós terv összes részletei iránt. Egy mondatát feljegyeztem:

„A legfinomabb gondolat, melyet életemben hallottam, hogy a zsidók maguk küzdjenek „Izrael földjéért.

Végül sokat kérdezett Oroszországról; akkor már tudták, hogy a hadsereg és az állami rend széthullottak. Ezen a helyen két idézetet találok jegyzőkönyvemben, de sajnos, nincs megjelölve, hogy melyikünk mondasai. De ha nem csal az emlékezetem, ő alkalmazta e mondatokat és ezért ideírom őket, bár nincsenek összefüggésben elbeszélésemmel:

„Ám essék el Oroszország és higyjék az ellenfelei, hogy ez használni fog nekik: Sámson, az óriás, halála órájában több ellenségét ütötte agyon, mint életében”.

„Kerenszki szent ember, de ügyvéd. Vagyis azt hiszi, hogy a világ egy törvényszék, ahol az győz, akinek jobbak az érvei. Ezért nem kerül ki az érvelésből. De az ellenfelei nem argumentumokra támaszkodnak: ők inkább dynamitot gyűjtenek.”

Számos beszélgetéseim közül különösen felemlítendő egy, amelyet Geddes tábornokkal, az újoncozási osztály igazgatójával folytattam. (Később, a háború után, angol követ volt Washingtonban). Közösén állapítottuk meg vele a légió nevét: röviden és egyszerűen „Zsidó ezred”-nek neveztük. Az egyenruha a rendes angol uniformis legyen, de gyarmati kalappal, mint a cserkészeké. A jelvénye — badge — egy menorah a „Kadimah” héber szóval, amely azt is jelenti, hogy „előre”, meg azt is, hogy „keletfelé” és egy kék-fehér zsinór a galléron. Hála az asszimilált notabilitások fáradásainak, mindebből egy hónap múlva semmi sem maradt. Csak 1919-ben kaptuk meg a zsidó nevet és a menorah-j el vényt.

„Ki legyen a parancsnok?” kérdezte. „Van egy zsidó jelöltjük?”

Ez nehéz kérdés volt. A zsebemben volt Patterson levele, aki akkor Dublinban szolgált.

„Őszinte véleményem az, hogy zsidó ezredest kell

találniok. Boldog volnék, ha megint zsidó katonákat vezethetnék, de az igazság és az önök nemzeti érdekei azt kívánják, hogy zsidót érje ez a tisztesség”.

Ez igaz. De hol találunk ilyen zsidót? Az asszimilánsok között, Lionel Rotschild őrnagy környezetében biztosan lehetne valakit találni, de milyen értelemben „zsidók” ezek? „Zsidó” az megtisztelő cím, nem születési véletlen. Az egész tiszti körben, amelyet Londonban megismertem, csak egyetlen egy volt, aki munkám iránt mint „zsidó” érdeklődött, — Schönfield őrnagy. James Rothschild akkor már átlépett a francia hadseregből a kanadáiba, de még csak hadnagy volt. Elieser Margolin, akire állandóan, már a „Gabari-tábor” első napjai óta gondoltam, valahol mélyen bent volt Flandriában ausztráliai katonáival, Fred Sámuelről addig egyáltalán nem tudtam. De minden tiszteletem mellett, amit a felsoroltak iránt érzek, akkor is az volt és ma is az a véleményem, hogy erre a történelmi tisztességre egy másik szolgált rá becsülettel: az az ember, aki nem szégyelte átvenni a parancsnokságot zsidó öszvérhajcsárok felett és őket igazi katonasággá képezte ki, olyan hadtestté, melynek neve előtt maga a hadügyminiszter is meghajol; az az ember, aki a kórházban és üdülőben ránk gondolt és a tollával is segítségünkre volt, amikor megírta „A cionistákkal Gallipoliban” című könyvet; az az ember, aki első perctől fogva hitt bennünk, akkor is, amikor még kicsinyek voltunk és kigúnyoltak bennünket. „Megemlékeztem ifjúkori hűségdről, amikor követtél a sivatagba, egy országba, mely bevetetlen volt...”

„Csak egy jelölt van”, mondtam „nem zsidó

ugyan, de ő kell, hogy az ezredesünk legyen és remélem, hogy valamikor generálisunk is lesz: Patterson”.

Trumpeldor abban az időben nem volt már Londonban. Sokáig kérte, hogy vegyék fel tisztként ugyanabba a zászlóaljba, amelyben én és a régi gallipoliak szolgáltunk. Kész volt lemondani kapitányi rangjáról és alhadnagyként szolgálni. Valószínűleg abba is beleegyezett volna, hogy egyszerű altiszt legyen, de erről nem lehetett szó, hiszen csak egy keze volt. Ami pedig a tiszti rangot illette, a War-office bürokratáinak ezer kifogásuk volt, köztük talán egy helytálló is; az angol alkotmány szerint külföldi nem tölthet be tiszti állást az angol hadseregben. Trumpeldor meghallgatta az ítéletet, mosolygott, azt mondta, mint mindig „Ejn dawar” és elhatározta, hogy Oroszországba utazik.

„Mit fog ott csinálni?” kérdeztem tőle.

Két nagyszabású terve volt. Először biztos volt abban, hogy a Kerenski-kormánynál, melynek Sawinkow volt a hadügyminisztere, keresztül fogja vinni egy zsidó hadsereg szervezését: nem légióra gondolt, hanem hadseregre, százezer vagy még több emberből, — és másfaj táj u zsidókból. Az volt a terve, hogy ez a hadsereg masírozzon a kaukázusi frontra és verje keresztül magát Armenian és Mezopotámián a Jordán másik oldalára.

Másodszor:

E kérdésemre adott feleletét sohasem fogom elfelejteni. Egy rosszul világított szobácskában hallottam e választ, de a zsidó népnek Palesztina hegyein és völgyein adta ezt a választ és a nép sem fogja soha elfe-

lejteni. Első tervét meghiúsította Oroszország összeomlása, a másodikat keresztülvitte. Nem jegyeztem fel a szavait. Nem volt szükséges. Még ma is visszacsengenek emlékezetemben. Ghelseaben, abban a félig sötét szobában, 1916 nyarán magyarázta meg nekem a „Hechaluz” egyszerű és gyönyörű gondolatát.

„Hechaluz”. „Mik azok?” — kérdeztem — „munkások?”

„Nem. A fogalom sokkal tágabb. Munkások is legyenek, de ne csak azok. Szükségünk lesz emberekre, akikre ráillik az a megjelölés „minden”. Minden, amit Palesztina követelni fog. Egy munkásnak munkásérdekei vannak, egy katonának esprit de corps-ja, egy orvosnak, mérnöknek, hajlamai. Mi közülünk azonban egy olyan típusnak kell kifejlődni, amelynek sem saját érdekei, sem személyes hajlamai nincsenek. Vasból kell lennie ennek a nemzedéknek. Nem a vas kemény formájából, — de mégis vasból. Vasból, amelyből mindent lehet kovácsolni, amire a nemzeti gépezetnek szüksége van. Egy kerék kell? Itt vagyok. Egy szög, csavar, tömb? Itt vagyok. Fel kell ásni a földet, én vagyok az, aki felássá. Katonákra van szükség? Itt vagyok. Rendőrök, orvosok, jogászok, színészek, tanítók, vízhordók kellene?— Jelen. Nincs physiognomiám, sem psychologiám, nincsenek saját érzelmeim, nincs saját nevem. Gion szolgája vagyok, mindenre készen, semmihez sem kötötten, csak egy imperatívot ismerek: „Felépíteni!”

„Ilyen emberek nincsenek”, mondtam.

„Majd lesznek ilyen emberek”.

Tévedtem. Az első ilyen ember ott ült előttem. Ő ilyen volt: jogász, katona, farmer. Elment Tel-Chajba, hogy az ekével dolgozzék és fegyver által érte ott a halál, azt mondta „Ejn dawar”, meghalt — és halhatatlan marad.

Pownall ezredes röviddel Lord Derbyvel folytatott beszélgetésem után megbízást kapott, hogy a mi „16.-ik szakaszunk-”ból alakítson tanító osztályt. Az élére saját törzsör mesterei közül tett egyet, egy Richard Carmel nevű zsidót és engem. Garmel tiszta angol nevelésű fiatal ember volt, valamelyik walesi városból származott, ahol nincsenek zsidók. Alig tudott pár zsidó szót. De kezdettől fogva „szerelmes” volt a mi boyainkba és lassacskán a légió gondolatával is megbarátkozott. Ezenfelül a legjobb és legstrammabb kiképző altisztek egyike volt, akik akkor az angol honvédeleminél szolgáltak.

Szép emlékeim maradtak azokból a nyári hónapokból. Reggelenként ki szoktunk masírozni az egész osztállyal messze, messze Hampshire hegyei közé. A külföldiek csak a „londoni ködről” hallanak és nem tudják, hogy Anglia sok tekintetben talán a legszebb országa Európának, hallatlanul gazdag folyókban, hegyekben, kis, puha, simulékony dombokban, melyek olyanok, mint a képeslapok tájképei; és minden zöld, smaragdzöld, mint semmi más országban a föld kerekén. A Hampshire „down” Winchester körül, ahol mi táboroztunk, csendes paradicsom. Ott teltek el a napjaink, ott oktattuk bajtársainkat azokra a katonai tudományokra, amelyekben még nem voltak jártasak.

Nem sok hiányzott már. A valóságnak megfelelően informáltam Lord Derbyt: az egész zászlóalj csodálattal beszélt arról, milyen „művészek a lövésben és hogy kezelik a szuronyt. Főként egy volt még hátra: megtanítani őket a kommandírozás művészetére. Carmel kényszerítette őket, hogy egy dombról, amelynek a lábánál patak, folyt, kiabálással elérjenek egy másikat, hogy így kifejlődjék egy jól hallható hang, „a good word of commanding”. Más órákban ismét a taktika alapfogalmait tanulták, topográfiai térképeket rajzoltak és harctéri gyakorlatokat szerveztek. Nem csupán az altiszti tréninget kapták meg, hanem a kadetti műveltség egy részét is. Héber nyelvészek bizottsága azután kidolgozott egy héber kommando-terminológiát, amelynek később palesztinai önkénteseink és még később, egy szerencsétlen időpontban, jeruzsálemi önvédelmi légióink hasznát látták. Kedves, okos, tiszta és jó fiatal emberek voltak. Sokan Palesztinában élnek ma közöttük; a többiek számára Izrael hálás népe nem talált helyet az ó-új hazában és utazásaim közben mindenütt találkozom velük a diasporában. Egyesek közöttük az Olajhegyen vannak eltemetve egy Dávidcsillag alatt.

Whitechapelben tudták már, hogy „jön a légió”. A cionista bizottság egyik gyűlésén maga Sokolow, aki véleményét megváltoztatta, mondta a fiatalabb tagoknak: „öltsetek khakit, hogy később kék-fehér uniformist viselhessetek”. Néhány száz jó barát Harry First körül izgatottan várta a jelentkezés első napját; a konventikulumokban „pro” és „contra” vitatkoztak. Ezenfelül azt hallották, hogy a kormány tárgyalásokat

folytat Szentpétervárral a külföldiek sorozása ügyében.

Ez igaz is volt. Whitechapelben akkor azt rebesgették, hogy ez a legionistáknak „sikerült”. A zsidó nem szívesen hisz a történelemben, ebben physignomia nélküli hatalomban, amely önmaga megteremti magának a tényeket, ha akarjuk, ha nem. A zsidó mindig kikeres magának valakit, akit okolhat. A sorozásnak jönnie kellett, akárhogy igyekeztünk volna a folyamatot megzavarni. De őszintén bevallom, hogy én nem is akartam feltartani. Sőt ellenkezőleg.

Egy napon táviratot kaptam Nabukowtól. „Kérem szabadságot és jöjjön ide. Sürgős”.

A követségen, Chesham-Squaren, megmutatta Cserescsenko orosz külügyminiszter táviratát: a miniszter ismerni kívánja a nagykövet véleményét orosz állampolgároknak Angliában való sorozása tekintetében. Az angol kormány kívánja a sorozást. Milyen álláspontot foglal el a zsidó közvélemény és milyent az angol?

Így feleltem:

„Az angoloknál, tekintet nélkül arra, hogy zsidók-e vagy keresztények, nincs többféle vélemény, csak egyetlen egy: sorozni. Az idegen zsidóknál azonban két irányzat van. Whitechapel azt mondja: nem. Én és barátaim azt mondjuk: igen”.

„Miért?”

„Először azért, mert én mint szárazföldi ember, az önkéntes hadsereg angol elvét az angol rendszer egyik legnagyobb hibájának tartom és általában a védkötelezettség híve vagyok. Amíg van háború, kötelesség abban résztvenni, nem pedig időtöltés amatőrök részére. Másodszor: a háború harmadik évében még

egy Garibaldi is csak nehezen tudna kellő számú önkéntest találni. A lelkesedés ellanyhult. Angliának saját polgárai számára is be kellett vezetnie a védkötelezettséget. Ostobaság volna elvárni, hogy Whitechapelt 1917-ben hirtelen elfogja az a háborús lelkesedés, amely az átlagos angolt már 1915-ben elhagyta; ostobaság és igazságtalanság volna rossz néven venni Whitechapeltől, hogy nem érzi ezt a lelkesedést. De tény, hogy rossz néven fogják venni a whitechapeliectől és hogy az angol tömegekben olyan gyűlölet fog keletkezni, amelyet még nem láttunk. És ezt el kell kerülni. Ezért vagyok híve az összeírásnak!”

Biztosított, hogy a miniszternek ebben az értelemben fog válaszolni.

Még ma is ez a véleményem. A háború és a katonai szolgálat általában abnormális dolog. Azon optimisták sorába tartozom, akik erősen hiszik, hogy száz év múlva, vagy talán még előbb, nyoma sem lesz egyiknek sem. De amíg vannak ezek a dolgok, az önkéntes-rendszer a képzelhető legnagyobb igazságtalanság. Éppen a legjobb hazafiaknak kell alatta szenvedniük, a közömbösek otthon maradnak és ez jutalom a közömbösségért. És az sem igaz, hogy egy önkéntes hadsereg „hősiesebben” küzd. Verdun előtt csupa hadkötelezett francia harcolt. Garibaldi azt mondta; „Már a szolgálat második napján a legcsekélyebb különbség sincs az önkéntes és a hadkötelezett között”. Ez igaz. Minden önkéntes megsajnálja egyszer ezt a lépését; de akkor azt mondja magának: „Most már késő, most már katona kell, hogy maradjak”. Ez annyit jelent, hogy akkor már hadkötelezett. És minden átlagos had-

kötelezett így szól önmagához: „Nagyon rossz; de ha már muszáj katonának lennem, akkor legalább rendes katona akarok lenni”. Ebben a pillanatban önkéntessé válik.

A mi zászlóaljunkban voltak „önkéntesek” is, meg „hadkötelezettek” is. Még az „angol” zsidók közül is jelentkezett néhány száz, még mielőtt behívták volna őket. A palesztinai kontingensek, az argentiniai és török foglyok — több mint fele a légiónak — kénytelenek voltak a kormánnyal, nevezetesen Allenby vezérkarával konfliktusba bocsátkozni, hogy felvegyék őket. Már említettem egyszer: Az „szabó” cím, amellyel a whitechapeli hadkötelezetteket illették, nálunk végül kitüntetés lett; megjelölése az elsőrangú katonának és a whitechapeli fiuk becsülettel megszolgálták.

1917 augusztusában egymásután két hivatalos közlemény jelent meg: szolgálati kötelezettség az Angliában élő orosz állampolgárok számára és egy zsidó ezred alakítása. Rendelkezésünkre bocsátottak három szobát az újoncozási departmentben. Elbúcsúztam Pownall ezredestől, megköszöntem a türelmét, tapintatosságát és segítségét és hármat a katonáink közül mint hivatalnokot magammal vive, átköltöztem Londonba. Geddes tábornok közölte velem, hogy Patterson ezredes már parancsot kapott, hogy dublini ezredét más parancsnoknak adja át és pár nap múlva Londonba érkezik.

Még mielőtt megérkezett volna, összehívta Geddes a szakosztályában osztályvezetői minőségben dolgozó tiszteket egy közös tanácskozásra, hogy a mi újoncozási

akciónk módszereit megbeszéljük. Elhatározták, hogy dacára a konzkripciónak, energikus propagandát indítanak és figyelmeztetik a zsidó tömegeket úgy a saját erkölcsi kötelességükre, mint a légió zsidó nemzeti értékére. A tanácskozás végén megjegyezte az egyik tiszt:

„De számolni kell azzal, hogy erős ellenagitáció is fog indulni. Ugyanattól a csoporttól fog kiindulni, amely a múlt évben is az önök agitációja ellen dolgozott, őrmester. Hosszú jelentéseket kaptam: már észrevéttetik magukat és mindenféle híreket terjesztenek.”

Tudtam már erről. Whitechapeli barátaim nekem is küldtek jelentéseket. Ugyanazok az urak, talán még nagyobb számban, járták ismét sorra a házakat, és azt mondták a whitechapeli fiatal embereknek, hogy összefűrésztől nem kell tartani, a szentpétervári kormány már megbánta, hogy beleegyezett és végül a „munkásképviselők szovjetje” hamarosan kényszeríteni fogja a Kerenski-kabinetet, hogy beleegyezését visszavonja. A legjobb eszköz megint botrányokat rendezni és a katonászkodást megtagadni. De ha már be kell vonulni katonának, akkor semmi esetre sem a zsidó ezredhez, mert ez a legtisztább „egérfogó.” Nem Palesztinába fogják küldeni, hanem a legrosszabb, legveszedelmesebb front-ra — Flandriába. Legjobb bizonyítéka ennek, hogy „maga Llyod George” mondta valakinek: „A zsidókkal fogjuk a gáztölcseréket betömni”; és „maga Derby” ezt, egy harmadik meg amazit.

De az újoncozási osztály tisztjének még további információi is voltak:

„Hallott ön egy bizonyos Mr, Csicserinről? Nem

zsidó, de bizalmi embereim értesítése szerint ő a kerekek tulajdonképeni titkos forgatója.”

Mr. Csicserin szerepéről, amint az olvasó tudja, már régen tudtam. Akkor már nem gondoltam, hogy ő forgatja a kereket. Abban az időben már inkább orosz ügyei foglalták el. De szabad óráiban, amikor az ember ilyen „mellékes”, „aprólékos” dolgokkal foglalkozhatik, volt szíves petróleumot önteni a zsidó tűzbe. Tőle eredtek azok a „biztosítások”, hogy a szovjet „nem fogja tűrni.” És miért ne? Mibe került ez neki? Sem ő, sem a népe nem kell, hogy megfizessék majd a mi törött tagjainkat. Cion vagy újra Galuth, angol barátság vagy zsidó gyűlölet — ránézve ez se nyereséget, se veszteséget nem jelentett.

„Informálva vagyok Csicserin úr tevékenységéről” mondtam, de barátaim és én nem félünk már ezektől az emberektől. Felhívásokat fogunk nyomtatni, gyűléseket tartani, és a mi igazságunk el fogja oszlatni az ő hazugságait. És a meetingek most rendben fognak lezajlani. Rendőrségre sincs szükségem — itt vannak katonáim a 16. szakaszból.”

„Hm...” felelt a katonatiszt, — „mi nem vagyunk ilyen nemesek. Különösen ez a Mr. Csicserin nem tesz nekünk, aki a zsidó népről gondoskodni akar...”

Ezúttal teljes rendben folytak le gyűléseink. Ephraim Blutstein őrmester Alexandriából minden meetingre magával hozott egy pár tucatot a legerősebb „öszvérhajcsárok”-ból — grúz „schwili”-ket, szélesvállú fiatal embereket Odesszából és Kiewből, prozelitákat a Volga mellékéről — és csend volt. Mr. Csicserin barátai tüzes szónoklatokat tartottak nálunk a cionizmus

és militarizmus ellen. Válaszoltunk nekik — csendesen, finoman, tisztességesen, Szólásszabadság — igen, lár-mázási szabadság — nem.

Mr. Joseph King azonban annak idején a nemzeti liberális klubban folytatott beszélgetésnél, anélkül, hogy sejtette volna, megverte Mr. Csicserint szemmel. Jóslata beteljesült. Mr. Csicserin nem került ugyan éppen a börtönbe, hanem egy angol internáló táborba. Vigasztalásul a hívei számára állíthatom, hogy valószínűleg kényelmesebben élt ott, mint jelenlegi alattvalói a cseka börtöneiben.

VIII.

UTOLSÓ INTRIKÁK. — ANGOL KORMÁNYZÁSI MÓDSZEREK. — ZŰRZAVAR A HADI HIVATALBAN.- PATTERSON VISSZA AKAR LÉPNI. — MINDEN „ALL RIGHT.” — MARGOLIN BELÉP A LÉGIÓBA. — MASÍROZÁS LONDONON KERESZTÜL. — A LORD MAYOR ÜDVÖZLI A LÉGIÓT. — PALESZTINÁBA!

Itt meg kell említenem egy epizódot, bár magában véve nem érdemelné ezt meg: azokat az erőlködéseket gondolom, amelyekre az asszimilánsok vállalkoztak, hogy elpusztítsák a légiót, még mielőtt megalakult.

Voltaképen elég volna röviden megmondani, hogy ez a kísérlet nem sikerült. De az epizód maga nagyon jellemző az angol kormányzati gépezetre és ezt a gépezetet még kevésbé ismerjük. Nálunk még mindig fennáll az a legenda, hogy Angliát átgondolt terv szerint igazgatják, hogy a kormány minden ügyben pontos irányvonalakat állapít meg, amelyeket azután államférfíui pontossággal keresztülvisz. Ez azonban nem így van. Gyakran, nagyon gyakran éppaz ellenkezőjét lát-

juk, vagyis tükörképét annak, amit a németek szeretnek „orosz vircsaft” névvel illetni. Az egyik szobában elhatároznak valamit és a másokban épp az ellenkezőjét teszik. Végül mindig találnak valami megegyezést, egy kompromisszumot, mert a nép maga végül is hideg észről vezeteti magát és rendkívül tehetséges. De egy más népet az ilyen kormányzási szokások mindenkor igen rossz helyzetbe hoznának. Híres példája történt ennek 1922-ben, amikor a wahabiták háborút kezdtek Mekka királya, Hussein ellen: a House of Commonsban hivatalosan megállapították, hogy a londoni kormány Hussein királyt, az indiai kormány pedig (tehát ugyancsak Anglia) a wahabitákat támogatta pénzzel és fegyverekkel. Ez a kiadás hivatalosan szerepelt úgy az angol, mint az indiai állami költségvetésben, de senki sem vette korábban észre. És mint a nagy dolgokban, úgy történt az aprókban is — ebben az esetben például az asszimilánsok „demars”-ja tekintetében.

Patterson kifogástalan módon igyekezett segítségüket megnyerni, hogy a légió kitüntetés, ne pedig szegény legyen a zsidók számára. Alig érkezett Londonba, egybehívott egy gyűlést, amelyen az ellenfelek részéről Lionel Rothschild, Edmund Sebag-Montefiore és még néhányan jelentek meg. A mi barátaink közül ott voltak Dr. Weizmann, Amery őrnagy (akkor még őrnagy volt) Ormsby-Gore őrnagy (a gyarmati minisztérium későbbi helyettes államtitkára) és még egy tiszt, akinek nem tudtuk a nevét. Lord Rothschild is eljött; később jóakaró barátja lett az ezrednek, elnöke a katonáinkat segítő bizottságnak, akkor azonban még ingadozott egy kicsit igen és nem között. Patterson leírja

ezt a gyűlést második könyvében „A judeanusokkal a Palesztina-offenzívában”. Én csak néhány részletet szeretnék hozzátenni. A gyűlés legtöbb résztvevője elismerte, hogy a légió, még ha az eszmét vissza is utasítják, egy cselekedetet jelent; igyekezni kell tehát, hogy sikere is legyen. Captain Salaman ezredorvos, egyik legrégebb angol-zsidó család sarja, így szólt: „A cionisták ugyanazt a trükköt alkalmazták, mint Kolumbus a tojással — egy ténytet teremtettek és evvel minden vitatkozásnak véget vetettek. Most csak egyet lehet tenni: segíteni.” Hasonlóképen beszélt Lord Rothschild is.

De Lionel Rothschild és Sebag-Montefiore kijelentették, hogy nem értenek evvel egyet és küzdeni fognak a zsidó ezred ellen. És a gyűlés után mindjárt el is mentek Geddes tábornokhoz és elpanaszolták, hogy „Patterson és egy külföldi őrmester cionista propagandát csinálnak az újoncozási départment házában”.

Alig pár lépéssel távolabb, Whitehall egy másik házában — Downing Street 10. — ugyanakkor a miniszterelnök maga azon igyekezett, hogy a háborús kabinetben előkészítse a hangulatot a Balfour-deklaráció számára. Ugyanaz a Geddes tanácskozott velem olyan dolgokról, mint Dávid-csillag, Menorah, „Kadimah”, kék-fehér sujtás, palesztinai front. — De az angol rendszer rendszertelensége erős tradíció és Geddes megjijed, magához hívatta Pattersont és — megmosta a fejét...

Az említett gyűlésen történt valami, aminek szomorú utójátéka lett. Patterson a gyűlés után egy lap papírt mutatott, melyre ez volt írva ceruzával: „önökkel megyek ha akarják. — N. P.”

„Ki ez az N. P.?” kérdezte. „Montefiore beszéde

után adták át nekem ezt a papírt, de olyan izgatott voltam, hogy nem vettem észre, honnan jött. Ismeri a a kézírást, vagy kezdőbetűket?”

Én sem tudtam közelebbit. És azoknak a napoknak sok gondja-baja közepette meg is feledkeztünk a dologról. Hat héttel utóbb olvastuk, hogy Neil Primrose kapitány, Lord Rosebery fia, a palesztinai fronton elesett. Halála, reánk zsidókra mély benyomást tett, mert édesanyja, Hannah Rothschild, az első Lord Rothschild egyik unakahuga volt. Köztudomású volt, hogy a Primrose-ok büszkék zsidó vérükre, és hogy különösen Neil Primrose a palesztinai frontra akart menni. Amery találkozott e napok egyikén Pattersonnal a War-Officeban.

„Nem emlékszik Primrosera?”, kérdezte az ezredes. Ő az a katonatiszt, akit annak idején magammal vittem a gyűlésekre. Nagyon érdeklődött a légió iránt...” Ha ez az ostoba véletlen közbe nem jön, a légióban volna, és talán ma is élne még.

Az említett gyűlés után az asszimilánsok hivatalosan hadat üzentek nekünk.

Egy küldöttségük felkereste Lord Derby hadügyminisztert. A küldöttség tagjai voltak: Lord Swaythling. Lionel Rothschild őrnagy és még néhány úr ugyanabból a körből. A céljuk világos volt. Mindez néhány hónappal a Balfour-deklaráció előtt történt. Akkor készültek az utolsó küzdelemre a deklaráció ellen és egészen logikusan azt következtették, hogy anticionista szempontból egy zsidó hadtest Palesztinában sokkal „veszedelmesebb”, mint valami puszta ígéret egy darab papíron. Azt követelték a hadügyminisztertől, hogyne

alakítson zsidó ezredet. Vegyék ugyan fel a zsidókat de osszák be őket különböző zászlóaljakra és küldjék oda, ahova egyéb angol katonákat is küldenének — egy kis részüket talán Palesztinába, de a legtöbbet Flandriába.

„Jó — felelte Lord Derby — más zászlóaljokban ugyan nem tudom őket elhelyezni, de az ezred címében nem lesz bent a „zsidó” szó, és éppen úgy fogják kezelni, mint a többi. A front tekintetében sem teszünk kivételt.”

Egy félórával később eljutott e hír hozzánk az újoncozási hivatalba. Ellenmozgósítással feleltünk.

Patterson, aki kitette magát annak a veszélynek, hogy haditörvényszék elé állítják, azonnal éleshangú levelet intézett a generáladjudánshoz (ez az egész War-office katonai főnöke, a hadügyminiszter után első ember a hadseregben). Ebben a levélben kijelentette Patterson, hogy az ígéretet, melyet Lord Derby a plukratáknak tett, áruhálynak tekinti; ez csalás volna az ő rekrutáival szemben (már volt pár száz rekrutája új táborunkban Portsmouth mellett); ez szégyen Angliára nézve és ő kénytelen visszalépni a parancsnokságtól.

Dr. Weiztnan és Mr. Amery elementek Lord Milnerhez, aki akkor szintén tagja volt a háborús kabinetnek és keservesen panaszkodtak Lord Derby könnyelműsége miatt. A meglepett és felháborodott Milner azonnal kihallgatást kért Lord Derby tőle és egy félóra múlva avval jött tőle vissza, hogy Derby hajlandó egy „ellendeputációt” fogadni, amely kérje tőle épp az ellenkezőt, hogy neki, Derbynek módjában legyen, egy kompromisszumos megoldást találni.

Én pedig — visszaemlékeztem régi hitvallásomra: „A világ uralkodó kasztja az újságírók”. Elmentem a „Tirhes”-hez, hogy beszéljek Mr. Steeddel. Hogy én neki mit mondtam, az világos. De az ő válaszait a maguk eredeti, rövid és precíz formájában bejegyeztem jegyzőkönyvembe:

„Holnap azt fogja tanácsolni a „Times” a War-officenak, hogy ne vállalja a paprikajancsi szerepét.”

„De Patterson nem akar maradni” — mondtam — és nélküle nem tudok dolgozni.”

„A „Times” majd megmondja neki, hogy maradjon”

A következő napon megjelent a „Times”-ben Steed vezércikke. Ily alaposan a War-office urainak az egész háború alatt nem mosták meg a fejüket. A „Times” tiltakozott az ellen, hogy egy keskeny társadalmi réteg kívánságára megsértsék sok millió zsidó idealizmusát, akiknek szimpátiája bizonyos szerepet játszik a világban. Ha már okvetlenül muszáj a plutokratáknak némi engedményt tenni, érvék be a névváltozással, legyen az új ezred neve „Jewish-Regiment” helyett „Makkabi-Regiment”. De a zsidó jellegéhez szigorúan ragaszkodni kell és csakis Palesztinába lehet az ezredet küldeni. „És azt reméljük, hogy Colonel Patterson, akinek izgatottságát nagyon megértjük, meg fogja változtatni elhatározását.”

Ezen vezércikk után minden egyéb, pusztán formalitás volt, mint mindig a „Times” egy villámcsapása után. A második deputációnak azt mondta Lord Derby, hogy a légióknak tisztára zsidó karaktere lesz.

Palesztinába fogják küldeni és minden jól fog menni. De egy dologban, mondta, nem egészen helytelen az első deputáció tagjainak az álláspontja. A megtisztelő „zsidó” elnevezéssel egy új ezredet, amely még nem tüntette ki magát a fronton, nem szabad illetni. És ő, a miniszter, szavát adja, hogy a légió, amint bebizonyította bátorságát a harcban, zsidó nevet is fog kapni és zsidó jelvényt is. Közben más neve lesz a zászlóaljnak amely szintén megtisztelő: „Royal Fusiliers”.

Ezt az ígéretét meg is tartotta. Győzelmünk után megkaptuk a „Jewish-Regiment” elnevezést és a Menorah-j elvényt a „Kadimah” héber szóval. De már kezdettől fogva nem szenvedtünk hiányt „zsidóság”-ban. Londoni újoncozási telepünk kapuján angolul ez állt: „A Royal-Fusiliers 38. ezrede”, héberül pedig ez: „Gedud Lamed-Chet le-Kalaeh ha-Melech”. A sajtóban, sőt a hivatalos levelezésben is „Jewish-Regiment-nek” neveztek bennünket. A fronton összes tisztjeink és katonáink Dávid-csillagot viseltek karjukon, az első zászlóalj vörös, a második kék, a harmadik violaszínben. Tábori káplán”-unk egy rabbinus volt: Reverend Falk, fiatal, lelkes mizrachista és bátor katona az ellenséges tűzben. És Patterson ezredes kénytelen volt a schochet-mesterség minden részletét megismerni, mert a War-office-szal és a portsmouthi mészárosokkal neki kellett a rituális hús-vágásról tárgyalnia, a visszerek és ugróerek kitisztításáról, az első és hátsó „negyedről” — de itt meg kell állnom, mert én nem ismerem a rituális szabályokat; ő azonban ismeri.

Rámnézve személyes következményei is voltak az

asszimilánsok „demars”-jának. Egyikük nyilván abban a különleges tisztességben részesített, hogy protestált újoncozási propagandám ellen,

Beilin és Pinski (volt munkatársai „Tribününk” című lapunknak, melyet Grossmann első akciónk idején szerkesztett) megbízásomból írtak egy kis füzetet a zsidó légió értelméről és missziójáról. Minthogy az összeirási törvény mindenkinek szabad választására bízta, hogy Angliában akar-e szolgálni, vagy Oroszországban, a füzetben igyekeztek bebizonyítani, hogy a katonai szolgálat Oroszországban sem tréfa.

A brosúrát az újoncozási osztály költségére nyomattuk ki. A szakosztály rendelkezésemre bocsátotta az Angliában és Skótországbán lakó 35.000 hadköteles idegen címét (jellemző az angol zűrzavarra: azon idegenek között, akik addig még nem vonultak be, megtaláltam saját nevemet és címemet is...) Rendelkezésemre bocsátott továbbá a szakosztály 35.000 borítékot „On His Majesty's Service” felírással és tíz hivatalnokot címíráásra.

Egy nappal azután, hogy Lord Derby az asszimilánsok deputációját fogadta, telefonon felszólítottak a War-Officeből, hogy pontosan tizenegy órakor jelenjek meg a vezéradjudtánsnál. Véletlenül ugyanabban a szobában fogadott, ahol annak idején Trumpeldorral együtt Woodward tábornoknál jártunk ott.

Megint sapkával a fejemen megyek be a szobába. Patterson is ott áll már, szintén sapkával. Az asztalnál ül a generáladjudtáns Sir Neville Macready, ugyancsak sapkával. Nagyon hivatalosan néz ki a dolog: ez nem jót jelent.

„Ismeri ön ezt a szöveget”? kérdi a generális és kezembe nyom egy vaskos, gépirásos angol kéziratot. Átfutom az első sorokat.

„A kezdete, Sir — felelem — emlékeztet egy jidisch füzetre, amelyet a katonakötelezetteknek küldtünk. Rosszul van fordítva, Sir”.

„Azt mondják nekem, — magyarázza — hogy az orosz követség dühöng e miatt. A füzet tele van támadásokkal az orosz hadsereg ellen”.

„Ez azt jelenti, Sir, hogy a fordítás több mint rossz. A mi brosránkban nincsenek ilyen támadások. Én ma is, tegnap is láttam Nabokow követet, beszéltem vele a légiőről és a brosrát meg sem említette. Fel lehet hívni és megkérdezni, Sir. Telefon Victoria ilyen és ilyen szám.”

Méregbe jön.

„Örmester, ki engedte meg, hogy a brosrát hivatalos borítékokban küldje szét?”

Ott állok és ránézek, mint ahogy az ember egy gyermekre néz. (Nézni nem tilos!) Mit feleljek neki? Saját szakosztálya adta nekem a 35.000 címet, amelyet államtitokként kezelnek, adott hozzá 35.000 borítékot, hivatalnokokat bocsátott rendelkezésemre — és ő, a szakosztály elnöke, tőlem kérdezi, a Titular-Lance-Sergeant-tól, hogy ez hogyan történhetett. Uram Istenem, micsoda virsaft! Letelepdedhetett minden idegen altiszt Whitehall egy szobájában és intézkedhetett? Talán „stopp”-olhatta a háborút is? Milyen szerencse Angliára nézve, hogy „militarista” vagyok...

De Sir Neville Macready okos ember és van érke humor iránt is. Minthogy nekem nem szabad ne-

vetnem, ő maga kezd nevetni és így szól Pattersonhoz:

„Küldje az őrmestert a portsmouthi táborba. Remélem, hogy ott katonának is lesz olyan buzgó, mint agitátornak.”

Tiszteleg, elmegyek és kint várok Pattersonra. Tíz perc múlva megjelenik a folyosón.

„Sir, — kérdeztem tőle — mikor menjek Portsmouthba?”

„Egyáltalán nem”, feleli az irlandi, akinek már emberevő oroszánokkal is volt dolga és ezért nem vesz nagyon komolyan egy generálist, „a zászlóaljamban én vagyok az úr és én azt akarom, hogy Londonban maradjon és végrehajtsa az újoncozást. Jöjjön a raktárba, ott majd megkapja az írásos parancsot”.

Kocsiba ülök és Nabokowhoz megyek.

„Protestált ön ezen brosúra ellen, Konstantin Dimitrievics?”

„Sohasem láttam és nem is hallottam róla” — feleli.

„Talán Sablin úr, a követségi titkár?”

Behívja a titkárt: ugyanaz a válasz.

Mr. Nabokow formális nyilatkozatot ír, Mr. Sablin lepecsételi a követség pecsétjével, az én füzetemet hozzáfűzik és még a zsineget is lepecsételik. Elviszem a csomagot Amery őrnagyhoz egy levéllel, amelyet nem olvastam ugyan, de élénken el tudom képzelni a tartalmát.

Macready nem angol név: gyanítom, hogy Sir Neville maga is irlandi, minthogy ezt az incidenst úgy kezelte, mint egy „Good’Fellow”, vagyis — elfelejtette. Tudta, hogy Londonban maradtam, interview-kat ad-

tam, beszédet tartottam, említette is mindezt Patterson-hoz írt leveleiben, de sohasem tiltakozott ellene. És jóindulatú barátja maradt a légiónak. Patterson éleshangú levelét zsebébe dugta és azt válaszolta az ezredesnek: „Legyen nyugodt, minden all right lesz”.

Sokban segítségünkre volt Mrs. Weizmann. Mrs. Pattersonnal együtt megalakította a „Jewish-Regiment-Committee”-t. Majdnem valamennyi vezető londoni cionista felesége tagja volt a bizottságnak: Mrs. Hertz, a főrabbi felesége, Mrs. Joseph Cowen, Mrs. Eder, Mrs. Paul Goldman, Mrs. Charles Rothschild es Nina Salaman, a nagyon tehetséges, sajnos már elhalt zsidó költőnő, meg Miss Greenberg, a „Jewish Chronicle” szerkesztőjének leánya és még sokan mások. Napokat, sőt éjszakákat töltöttek raktárunkban, szakácsnői, pincérnői voltak újoncainknak. A raktár főnöke előbb Major Knowles volt, Patterson egy barátja, azután egy zsidó, Major Schönfield, az egyetlen zsidó katonatiszt Londonban, aki már kezdettől fogva barátságos álláspontot foglalt el tervünkkel szemben.

Egy dolognak örültem azokban a napokban legjobban: megtaláltam Margolint. Sebesülten hozták egy londoni kórházba, ahol meglátogattam. A történetét jól ismertem. Testvérétől tudtam, aki, Szentpéterváron korábban az Efron-féle „Jüdische Encyclopädie” szerkesztője volt. Még többet tudtam róla azokból a legendákból, amelyeket mintegy kilenc évvel azelőtt Palesztinában hallottam. A családja a Bilu*)-mozgalom első

*) Bilu: az első úttörők megjelölése, akik a múlt század nyolcvanas éveiben vándoroltak ki Palesztinába, hogy ott megtelepedjenek.

idejében vándorolt ki Palesztinába, amikor Eliezer Margolin még gyermek volt. A szülei nem messze Jaffától, Rechoboth-ban telepedtek meg. Eliezer nemcsak kitűnő kolonista volt, hanem ritka hősiességű ember is. „Úgy ül a lovon, mint egy beduin, és úgy lő, mint egy angol”, mondták róla a szomszéd arabok. A kilencvenes évek krízise alatt Ausztráliába ment, ide-oda vándorolt, farmereskedett, ásott, kapált míg végül is egy városban telepedett le mint kereskedő. Ugyanakkor felvettette magát az ausztráliai territoriális hadseregbe. A háború elején hadnagyi rangja volt. Mint az első egyike jelentkezett frontszolgálatra, hosszú időt töltött Egyiptomban és a flandriai lövészárkokban lassanként zászlóalja helyettes parancsnokává küzdötte fel magát. Erős növésű, szófukar ember volt, katona tetőtől talpig. Királya, atyja és testvére volt katonáinak, mintaszerű szervező, aki minden apróságról tud zászlóaljában.

„Jöjjen hozzánk, Markovics Lázár”.

„Félek”, — válaszolta.

„Fél?”

„Félek a zsidóktól. Nagyon sokat kell beszélni...”

De mégis jött. A generáladjutáns volt segítségünkre az áthelyezési formalitásoknál az ausztráliai hadseregből az angolba és Margolin lett második zászlóaljunk 39. Royal Fusiliers colon élje.

Katonáink életéről Portsmouthban kevés a mondani valóm. Csak egyszer látogattam meg a tábort pár napra és úgy éreztem ott magamat, mint egy idegen. Colonel Patterson bemutatott irodájában a tisztjeinek, de nem volt joga meghívni a tiszt étkezőbe. Az

altiszti étkezőben régi barátokra találtam: ott volt Richard Carmel mint az ezred törzsőrmestere és néhány bajtársam a tizenhatos szakaszból. De a többi őrmesterek zavarban voltak és én nem kevésbé.

Emlékszem rá, késő éjszaka egyedül álltam a nagy „Compound”-ban, a félhold meg a hó fényében és elgondolkodva néztem magam körül. Alacsony barakkok, mindegyikben száz fiatal ember — a zsidó légió; oly nehezen kiharcolt régi álmom és a végén nem az enyém, nem én alkottam, nem én neveltem fel. Az ezeregy éjszaka egyik meséje jutott eszembe: Aladin szellemektől épített palotája. Ki volt Aladin? Senki és semmi; a véletlen megajándékozta egy régi rozsdás lámpával és amint egy ronggyal tisztogatni akarta, megjelentek hirtelen a szellemek és palotát építettek neki. És a palota áll és állni fog és senkinek sincs már szüksége Aladin segítségére és az ő csodalámpájára... Elgondolkoztam. Talán mindnyájan Aladinok vagyunk, minden gondolat egy csodalámpa, amelynek van ereje ahhoz, hogy az építő szellemeket felidézze. Csak sohasem szabad belefáradni a „tisztogatásába — tisztítsd ki a rozsdát, amíg feleslegessé válsz! Talán abban rejlik mindennek az igazi értelme, hogy a győző feleslegessé válik.

Ettől az időponttól kezdve felesleges voltam és örülök, hogy jelentésem most már, hála Istennek, elérte azt a pontot, hogy nem kell az „én” szócskát oly gyakran használnom. Nem én vagyok az oka, hogy a légió születése körüli fájdalmak vázolásánál állandóan ezt a szót kellett alkalmaznom. Amerikai gyűléseknél a szeretetreméltó egybehívok mint a „zsidó légió parancsnokát” szoktak bemutatni. Soha nem vol-

tam az és nem is lehettem. A légió Palesztinában három zászlóaljából állt, mintegy 5000 katonával, három, háborús tapasztalatokban bővelkedő ezredes vezetése alatt. E zászlóaljak egyikében hadnagy voltam másik 20 között, tehát egy szakasz parancsnoka, mely 50-60 emberből állt. Két nappal mielőtt Palesztinába mentünk, hadnaggyá „promováltak”; és ez is sok fáradságba került, mert az angol alkotmány szerint külföldi nem tölthet be tiszti rangot. „Csak két kivétel van e téren”, mondta Patterson nevetve, — „ön és Vilmos császár — és azt is kidobták már”. Nem tudom, hogy ez igaz-e; de éppúgy, ahogy a német császárnak nem volt semmi befolyása az angol hadseregben, nekem sem lehetett a zsidó légióban. Nem volt ez ellen semmi kifogásom: nagyon jól volt így. Igyekeztem tisztességes hadnagy lenni, mint ahogy a winchesteri altiszti étkezőben igyekeztem az asztalokat jól lesúrolni. És mind a két emlék egyaránt kedves nekem.

1918. február másodikán masírozott először az első zsidó zászlóalj feltűzött szuronnal London uccáin és Whitechapelen keresztül. A legénységet Londonba hozták és elhalmozták rendkívüli megtiszteltetésekkel. A „Tower of London”-ba szállásolták be a katonákat, az angol történelemnek ebbe a hatszáz esztendőös monumentumába. A feltűzött szuronyok is külön megtiszteltetést jelentettek. Régi privilégium volt, amelyért a londoni polgárok egész nemzedékei küzdöttek, hogy a király csapatai nem masírozhattak be „feltűzött szuronnal” a Citybe, de nekünk megengedték. A Mansion-House erkélyén állt a Lord-Mayor középkori díszöltö-

nyében és fogadta a zsidó katonák tisztelgését. Furcsa: mellette állt Rothschild őrnagy, legelkeseredettebb ellenfeleink egyike, aki tagja volt az asszimilánsok említett küldöttségének; büszkén és felfuvalkodottan állt ott, mint egy tekintélyes mechuttan és ragyogott a büszkeségtől egy siker felett, melyet csaknem sikerült megakadályoznia.

A Cityből Whitechapelbe masírozott a zászlóalj. Ott várt ránk Sir Neville Macready generáladiutáns a táborkarával és a zsidók tízezrei az uccákon, ablakokban és háztetőkön. Kék-fehér zászlók minden üzleten, örömben síró asszonyok, öreg zsidók, akik szakállukat lengetve mormolták a „sehechej anu”-áldást. Patterson lóháton, mosolyogva és integetve, kezében rózsával, amelyet egy leány dobjt le neki egy erkélyről és ő röptében elfogta. Es a fiuk, ama bizonyos „szabók”, váll váll mellett, párhuzamos szuornyokkal, minden lépésük mennydörgés, nyalkán, megittasulva a Hatikwah-himnuszról és a tömeg lármájától, szívükben a nemzeti elhivatottság érzésével, amelynek nem akadt párja, mióta Bar-Kochba Bethar előtt kardjába dőlt, nem sejtve, hogy lesznek valaha követői ...

Üdv nektek, én kedves „szabóim” Whitechapelből és Sohóból, Manchesterből és Leedsből! Jó szabók voltatok: megtaláltatok az uccán a szétrongyolt zsidó becsület foszlányait és gyönyörű, egész, örökké tartó zászlót varrtatok belőlük.

Másnap Southamptonból Franciaországon és Egyiptomon át Palesztinába utaztunk.

IX.

KATONAÉLET — A CENZOR — ELSŐ ÜZENET PALESZTINÁBÓL — LÁTO- GATÁS TEL-AVIVBAN — A „HITNAD- WUT” — ALLENBY ÉS TANÁCSADÓI

Tíz napig utaztunk csiga vonató η Francia- és Olaszországban végig; de nem voltak fárasztó napok. Az volt a benyomásunk, hogy Franciaország és Itália csak azért vannak, hogy kényelemmel szolgáljanak az angol katonáknak. Cherbourgtól Tarantoig minden állomáson találtunk egy angol RTO-t (Railway Traffic Officer), aki nyilvánvalóan a vasút igazi főnöke volt. Legalább is így nézett ki a dolog. Minden második napon 24 órát pihentünk egy telepen, ahol angol intéző, orvosok, betegápolónők és ordonáncok voltak. Ezek a légerek olyanok voltak, mint kis barakk- és sátorvárosok, külön nagy étkezősátrakkal a legénység, altisztek és tisztek részére. Volt gyógyszertár is és kórház, hangverseny-csarnok, sőt egy „kalabusch” is. Így nevezték katonáink a „Zion-Mule-Corps” embereinek hatása alatt, akik gyakran az egyiptomi zsargonnal segítették ki magukat, a katonai fogházat. Zászlóaljunknak elsőrangú hangverseny-együttese volt hamisítatlan „Music-Hall”-tehetségekből és a tábori tisztek azt állították, hogy az ő előadásaik voltak a legjobbak, amelyeket a háborúban

hallottak. Részemről meg kell vallanom, hogy műsorukban egyetlenegy zsidó motívumot sem hallottam, kivéve a „Hatikvah”-t, amelyet Patterson ezredes parancsa folytán minden koncert után állva kellett elénekelni.

A katonák nagyon jókedvűek voltak. Különösen egy napra emlékszem — a francia rivierán utaztunk keresztül szép lassan, el Nizza és Monaco mellett, amelyek már teljes tavaszi pompájukban ragyogtak. Soha életükben nem képzeltek a whitechapei fiúk, hogy ennyi szépség van a világon. Az ötven waggon minden ablakából örömkriáltások hangzottak.

Harminc tisztünk közül húsz zsidó volt, természetesen más ezredeből áthelyezett tiszték. A legkevesebbje hallott addig valamit a cionizmusról. A tiszti étkezőben néha étkezés után olyan volt a hangulat, mint a régi jó időkben Minszkben vagy Kischinévben egy „vitaestén”. Nemzet a zsidóság? Mi a nemzetiség? Lehet valaki cionista és egyidejűleg angol hazafi? Gyakran bele akartak engem is vonni a vitába, de én már régen elfelejtettem, hogy kell olyan problémákat „bizonyítani”, aminőkről az én környezetemben 1905 óta nem esett szó. Átengedtem ezt tisztességet a fiatalabb cionista „rekrutáknak”. Horace Sámuel, egy nem ismeretlen író (röviddel ezelőtt még egyike Jeruzsálem leginkább számottevő ügyvédeknek), „The Quisto-Box” című fantasztikus regényében csinosan, humorosan írja le Palesztina fegyveres napjait. Hosszasan szokta a hosszú orrú Harrisnak, aki minden áron az asszimilánst akarta játszani, a maga oxfordi akcentusával és sok hosszú idegen szóval bizonyítani, hogy „Nationality is just an

inward attitude” — a nemzetiség egyszerűen benső állásfoglalás. És ha a másik nem hagyta magát megyőzni, Samuel odahívta Leadly adjutánst, egy tipikus, hidegvérű „Englishman”-t a „Public-School-Boy” fajtájából és megkérdezte tőle; „ No, mondja meg maga, Harris: el akarja-e velem még hitetni, hogy maga és ő egy nemzethez tartoznak?”

Ezt a disputát megörökítette egy epigrammban. Emlékszem is még reá:

„The frigid Leadly is a perfect gem
Of English impassivity and phlegm,
But far more British is the rakish pose
Of Harris's most Anglo-Saxon Nose!

A hűvös Leadly, mintha kőből volna,
A merev angol flegmás mintaképe.
De angolabb még nála Harry orra
Brit minden-szava, minden ténykedése.

A „padre” Reverend Frank, lelkes mizrachista, egyedül szokott helyállni egy egész sereg szkeptikus hadnagy egyesített támadásának, akik azt állították, hogy a kóserságnak és a cionizmusnak semmi közük sincs egymáshoz. Helyállt mint valami hegy és kitartott az elvi álláspontja mellett:

„Nem az evés a fontos. Az elvről van szó: a zsidónak általában minden szenvedélyt le kell küzdenie, önmaga számára határokat felállítania, önmagát mindig újra fegyelmeznie; Lelkében fel kell építenie a meg-tisztulás Cionját, mielőtt Ciont akar teremteni népe számára. ”

Az orvosunk Captain Davis (Salaman Portsmouthban maradt) Margolin ezredessel nevetve szokta panaszkodni: „Hirtelen parancsot kapok, jusson eszembe, hogy zsidó vagyok és be kell lépnem a zsidó légióba! Ez nyilván azt jelenti, hogy mostantól fogva „összeírt” cionista vagyok. No jó! Ha így van...” És írt egy cionista katonadalt tele nemzeti lelkesedéssel és mindazzal, ami hozzá tartozik. Nagyon helyes! Hiszen mondtam már, hogy a különbség egy önkéntes és egy „conscript” (hadkötelezett) között nem is olyan nagy.

A legjobb cionista a tiszti étkezőben azonban a Colonel volt. Ehud és Gideon, Deborah és Barak, Dávid király, a Megiddo hegy, a hold az ajaloni síkság felett... voltak az érvei. A „padre” néha azt állította, hogy Patterson nem csak egyszerű cionista, hanem mizrachista. Annyi bizonyos, hogy a Colonel, nem tudom, mi módon, keresztülvitte, hogy minden szombat pihenő táborba kerültünk. Reggel „zsinagógiai parádét” tartottunk. Az összes tisztek és katonák, még a keresztények is, fejükön tartották a sapkát. A cionista zászló ott lengett egy magas rúdon; ott volt a thora-tekercs, a portsmouthi zsidó hitközség ajándéka; a hangverseny-együttes kórusa elénekelt a régi imákat és a „padre” prédikációja után a „Hátikwah”-t. A prédikáció többnyire fényes volt, mert a fiatal rabbinus igen mélytudású ember volt: a héber irodalmat és a zsidók történetét egyaránt kitűnően ismerte. Példázatait a saduceusok és farizeusok pártviszályaiból merítette és élesen a sadduceusok ellen fordult, dicsérte a zelotákat, polemizált a német bibliakrrikusokkal, nevezetesen Wellhausennel és annak tanítványával Dr. Benzion

Mossinsohn-nal a tel-avivi gimnáziumból. Egyszóval, a mi „padre-nk” kedves fiatal ember volt és szívből gratulálok Sydney ausztráliai hitközségnek, amelynek most rabbinusa.

Nagy városokba nem kerültünk és így nem is láttunk zsidókat. De egyszer Olaszországban — ha jól emlékszem Faenzában — a zsidó zászló alatt masírozott a zászlóalj a vasúthoz, amikor egy kapu alól egyszerre öreg ember ugrott elő, utánunk szaladt, önmagára mutatott és így kiáltott: „Jehudi, Israel, Evviva!”

Tarantóban, utolsó pihenőhelyünkön, ahol egy hétig vártunk a japán torpedózúzóra, Patterson és a rabbinus elmentek egy asztalozóhoz és rendeltek egy kis frigládát a legfinomabb fából, ünnepélyes szertartások között helyezték el a tórát a szombati parádé alkalmával a frigládába és a Colonel igen komolyan így szólt a katonákhoz:

„Most nem árthat nektek semmiféle német tenger-alattjáró — evvel a talizmánnal a hajón.”

A tengeri utazás nem egészen két napig tartott. Szép és nyugodt volt. Egyetlenegy tengeri betegünk sem volt, pedig Schifrin őrmester, a zászlóalj legfőbb tréfacsinálója, a katonai szabályok szerint minden nap „tengeribeteg-parádét” tartott, „önkéntesek előre!” parancsolta, egy sorba állította őket három lépésnyire és így kommandírozott: „Igazodj! Két lépést előre! Indulj! Fejet előre! Fogás hátra!”

Alexandriában a szefárd zsidó hitközség csodaszép fogadtatást rendezett tiszteletünkre. Viszontláttam régi barátaimat a „Gabbari”-napokból: Rafael della Pergola

főrabbit, de Menasse bárót és bárónét, Edgar Suarest, Joseph de Picciotto-t... „A Zion-Mule-Corps a fiunk volt, a zsidó légió az unokánk”, mondták. A főzsina-gógában ünnepélyes istentiszteletet tartottak, a kormányzó, a legfőbb katonaság, a szövetséges semleges hatalmak konzuljai és az arab notabilitások jelenlétében. Ugyanez megismétlődött Kairóban. Allenby tábornok főhadiszállásával már Palesztinában volt, nem messze a Beer-Jaakob-kolóniától; de az angol főmegbízott, Sir Reginald Windham székhelye kapui előtt fogadta a masírozó zászlóalj tisztelgését és a „Hatikvah”-t sapkája peremén tartott kézzel hallgatta végig... (Az 1919 év sötét napjai még távol voltak, amikor Money generális, a palesztinai katonai közigazgatás főnöke jónak látta Jeruzsálemben, az összes zsidó, angol és arab nagyurak jelenlétében tüntetően ülve maradni, amikor a zsidó himnuszt játszották!)

Helmiában, nem messze Kairótól, egy táborba utasítottak bennünket, hogy a zászlóalj tökéletesítse kiképzését. Nagyon meleg volt, csak kora reggel és este öt óra után lehetett gyakorlatozni. És csaknem minden héten volt egy „bál” — vagy a városban, a zászlóalj tiszteletére, vagy a táborban, a kairói zsidók tiszteletére.

A szakaszparancsnok rendes kötelességein kívül Helmiában még egy hivatalt kaptam: a katonai törvények szerint a katonák egész levelezésének egy tiszt cenzúráján kellett keresztül mennie. Tisztjeink között egy sem volt, aki tudott volna zsidóul olvasni és így én kaptam a parancsot, hogy minden levelet, amely nem angolul volt írva, cenzúrázzak. Itt „fedeztem fel” először, hogy zászlóaljunkban néhány litván katona

is volt — nem „litvákok”, hanem keresztény litvánok. Valahol egy Glasgow körüli szénbányában dolgoztak előbb és amikor be kellett vonulni ok, hozzánk jelentkeztek. Sejtelmem sincs a litván nyelvről, csak azt tudom, hogy Németországot „Vokietia”-nak, a lengyeleket meg „Lenkas ”-nak nevezik. Kötelességem lett volna e levelek cenzúrázását megtagadni; de ez esetben a leveleket egyáltalán nem továbbították volna, mert hol találjanak Egyiptomban valakit, aki érti ezt a nyelvet? Elhatároztam tehát, hogy kockára teszem a szövetségesek győzelmét és a litván leveleket is „O. K”*)-val szignálom. Egyet azonban megértettem ezekben a levelekben: a litvánok voltak katonáink között az egyetlenek, akik leírták leveleikben az utat, említettek földrajzi neveket és megemlékeztek a légió speciális feladatairól — szóval, ők voltak az egyetlenek, akik „felsőbb” ügyekről is említést tettek, nem csupán privát dolgokról. Az ő leveleikben újra meg újra találkoztam ilyen szavakkal: „Nizza”, „Italia”, „Egyiptas”, sőt „Jerusalimas” és „Sionismas”.

A jiddisch levelekben, — a levelek százaiban — a stílus csaknem mindig ugyanaz volt: „Az út szép”; „Kicsit szűken vagyunk a waggonokban”; „A tenger — hála Istennek — csendes volt”; és azután jön a fődolog, a legfontosabb: „Mit csinálnak a gyerekek”? „Hogy megy a fogzás a kis Hannelenél”? — És József kanyarója? „Ne betegedj bele a vágyódásba, drágám, menj egyszer mozgósínházba és a music-hallba is.” —

*) „Láttam”. Honnan erednek e betűk, senki sem tudja; a legenda azt regéli, hogy egy tábornoktól, aki így akarta kifejezni azt, hogy „OU kreckt” („ail correct” helyett).

„Van már gáz a konyhában?” — Végtelen szeretet az otthon iránt, nem egy ország, egy város vagy ucca, hanem a saját otthon iránt beszélt ezekből a levelekből — „az otthona, a felesége”, mondja a talmud; még a távolból is folytonos gondoskodás minden csekélységről a háztartásban és a családban. Nem tudom, nem több-e ez, mint hazafiság. Adjatok ezeknek az embereknek egy „otthont”, nem idegen országban, ahol nem egyebek, mint tegnapi emigránsok, hanem igazi otthont, ahol ház, ucca, város és ország össze vannak növe egymással, fokai ugyanannak a lépcsőnek ugyanabban az épületben, egyik a másiktól el nem választható, — akkor talán újra éled bennök Bar-Kochba zelotáinak lelki ereje.

Néha szinte szégyelltem, hogy ily mélyen bele-nézhetek egy idegen ember lelkének szentélyébe. Elvet csináltam magamnak abból, hogy a levelet kivegyem a borítékból anélkül, hogy a címzést elolvassam.

De valami komikus volt ezekben a levelekben: a jiddisch nyelvezetük. Addig csak az újságok és gyűlések hivatalos jiddisch nyelvét ismertem. Beválok, néha törtem a fejemet egy újsághirdetésen, amely ilyenféleképpen szolt: „*Seais kennen im Box gebookl weren*”... Itt azonban láttam azt a végzetes pusztítást, amelyet a vándorlás egy nyelvben előidézhet. Az angol nyelv, különösen a „slang” (uccai zsargon) ismerete nélkül képtelenség lett volna megérteni, hogy mit írnak; és azoknál, akik dél orosz városokból jöttek, még egy komplikáció volt — egy harmad jiddisch, egy harmad angol és egy harmad odesszai orosz nyelvből csináltak valami keveréket. Ebből a zagyvaságból né-

ha egészen szép kombinációk keletkeztek: nézetem szerint ez a kurta szó „Boytschikel” (fiú) amely *három* nyelv elemeit egyesíti, valóságos nyelvészeti műremek; nincs nyelv a világon, amely utánozni tudná. De többnyire nem volt üdítő a nyelvkeverék.

Elrontott nyelv, de tiszta, nagy néplélek. Nem sajnálom az órákat, amiket eme levelek olvasásával töltöttem; megtanultam belőlük, hogy a „szabónak” van otthona és hogy szereti azt. Nem találtam bennük semmi cenzúrázni valót — bár egyesekben alaposan nekimentek a „cenzor”-nak. És azt sem tudom, ki volt az, aki elátkozta; minden levelet becsületesen visszatettem borítékjába, anélkül, hogy a címet megnéztem volna.

Vendégeket vártunk. Néhány nappal Angliából való elutazásunk előtt jött egy távirat New-Yorkból ”Brainin, Ben-Zwi, Ben-Gurion” aláírással. Jelentette, hogy az újoncozási akció légióink számára Amerikában megkezdődött. A görög kormány közölte, hogy meg fogja engedni, hogy Salonikiban önkénteseket sorozzunk, Buenos-Ayresből is jött egy sürgöny „Angol engedélyt megkaptuk. Wladimir Hermann”. Egyiptomban is megnyílt az újoncozási iroda.

De a legjobb hír Palesztinából jött. Alighogy befutott vonatunk a kairói pályaudvarra, egy khakiruhás fiatal ember szaladt felém:

„Alloni a nevem” — mondta — ”Tel-Avivból küldtek ide, hogy a légiót a palesztinai önkéntesek nevében üdvözöljem”.

És nagy mozgalomról tett jelentést az ország már felszabadult részében, Jeruzsálemben, Tel-Avivban

és Jaffában, továbbá judea kolóniáiban. Azt is mondta, hogy nagy izgalomban van a fiatalság Észak-Palesztina ama részeiben is, amelyek még török kézben vannak: Sichron Jaakobban és Ghederában, Haifában, Felső- és Alsó-Galilea kolóniáiban. Egyesek már át is lopózkodtak a török határon és Petach-Tikwah-ba jöttek, hogy megkérdezzék, hol van a légió.

...Egy szép napon így szólt hozzám Patterson:

„Szedje össze cókmókját, engedélyem van, hogy önnel együtt Palesztinába utazzam”.

A vonaton egész éjszaka be sem csuktuk a szemünket, nem miattam, hanem Patterson ezredes izgatottsága miatt. Nehéz fogalmat adni arról, mit jelent egy protestánsnak, ha ilyen neveket „érzékel” mint Sinai sivatag, Gaza, Ludd. Kis gyerek korában minden vasárnap egy óra hosszat ült önmagába mélyedve a kandalló előtt, mialatt atyja az egész család előtt felolvastott egy fejezetet az angol bibliából. „Szuezcsonna”. Számomra is volt jelentősége, mint egy hatalmas technikai műnek. De Patterson ezredesnek személyes emléket jelentett; saját otthonára és a legszebb legendákra emlékezett, amiket hallott, mielőtt még elmondták volna neki az ír hegyek szelleméről és varázslóiról szóló mesét, meg Deirdre királynő történetét, aki miatt annyi hősnek kellett meghalnia; az ő számára ez jelképezte a sástenger szétválását, a nagyszakállú Mózeset, Farao vaszekereit, a láng-és füstoszlopot.

Holdfény, hajnal, napsütés — és köröttünk mindig ugyanaz: sivatag, apró fűfoltokkal. Azután valamivel több zöld: Gaza, egy szürke, poros, elpusztított arab városka az én szememben — de emlékeztető Sámsonra

és a vidám filiszteusokra az ezredesemnek. Azután megint sivatag és hirtelen — egy új világ: zöld eucalyptuserdő, szinte végnélküli szőlőhegyek, tiszta, piros tetejű fehér házak, egy másik világ, egy darab Europa.

Hallottam, amint a colonel egy vasúti kalauzt kérdezett, aki természetesen katona volt:

„Mi ez?”

„Doiran”, volt a válasz.

Ekkor éreztem először azt a lekicsinyelést, amelylyel a zsidó munkát itt nézik. úgy látszik, ez elv volt Allenby vezérkaránál. „Doiran?” Hiszen ez a mi Rechoboth kolóniánk. Doiran egy kis arab falunak a neve, amely alig észrevehetően fekszik mögötte. De Allenby így akarta: Petach—Tikwah neve náluk „Mullebbis” volt; Beer-Jaakob-é — „Bir-Salem”. Az egyetlen kivétel volt Rischon-le-Zion: ezt „Rischon”-nak hívták, mert a bort nagyon szerették és nem lett volna illendő, egy üveg konyakot oly névvel illetni, amely annyira alkohollelenez népe, mint a mohemedánok.

Beer-Jaakob-ban szálltunk ki. Nem messze a teletől, két nagyobb ház körül, amelyek korábban egy német farmer tulajdonában voltak, egy kis városka terült el sátrakból és barakkokból: ez volt Allenby tábornok főhadiszállása. Itt elváltunk: a colonel elindult a palesztinai hadsereg vezérét meglátogatni én pedig automobilon Tel-Avivba mentem. Este a főhadiszálláson találkoztunk és kicseréltük benyomásainkat. Az enyémekek nagyon vidámak voltak, a övéi egészen más természetűek. Én az „arát” látogattam meg, a szegény menyasszonyt, aki a vőlegényre várt, tele szilárd hittel,

hogy az is szereti őt. Patterson ellenben a gazdag „Mechuttan”-nál volt vendégségben...

Jaffát és Tel-Avivot óriási lelkesedésben találtam. Jaffát és Tel-A vivőt mondtam: ma fordítva mondják: Tel-Aviv és Jaffa. Tel-Aviv akkor még jelentéktelen városka volt háromezer lakóval; jobban mondva, nem is városka, csak egyszerűen egy gimnázium, körülötte pár tucatnyi házzal; tiszta európai negyed, intellektuálisok számára.

A zsidók akkor még nagyrészt Jaffa két negyedében laktak: Neweh-Schalomban és Neweh-Zedekben, Nem messze a várostól talákoztam egy körülbelül tíz éves zsidó fiúval, akit felvettem a kocsira, mert megígérte, hogy megmutatja az utat régi, azóta elhalt barátomhoz. Bezalel Jaffehez. Mialatt tovább mentünk, elmondta a legnagyobb újságokat; angol hajókon jön egy negyvenezer katonából álló zsidó hadsereg; élén áll James Rothschild tábornok, a báró fia. Sajnáltam a gyereket, nem akartam neki elárulni, hogy egyelőre csak egy zászlóaljjal vagyunk. Tel-avivi barátainknak azonban be kellett vallanom; és bár várakozásuk nem volt olyan túlzott, mint a gyereké, mégis kiéreztem csalódottságukat.

De a fődolog, amely annyira igénybe vette őket, hogy vele összehasonlítva még a mi légiónk nagysága sem játszott szerepet, az ő saját légiójuk volt, a „Hitnadwut” (önmozgósítás). Megteremtője és vezetője Mosche Smilansky volt, egy negyven éven felüli férfi, ismert héber író (álneve: Chawadscha Mussa) és egyike Rechoboth legtektélyesebb telepeseinek. Azonnal érte

küldtek és jött is, egy csapat munkással Rechobothból: csupa „önkéntesek”. Jaffában és Tel-Avivban is az önkéntesek jórészt munkások voltak és korábbi gimnazisták, akinek szándékukban volt a munkásmozgalomba belépni. A „Hitnadvut” vezetői voltak: Berl Kaznelson, a „Dawar” jelenlegi szerkesztője; Jawneeli, aki tiz évvel előbb az első jemenitákat hozta Palesztinába; Dow Hos, Elijahu Golomb és még sokan, akik ma fontos pozíciókat töltenek be az „Achduth Haawodah”-ban (akkor még „Poale Zion” volt a párt neve). Csak a „Hapoel Hazair” viselkedett hűvösen; de az ő sorai-
ban is szakadás volt — Swerdlow, a vezetők egyike és egy csomó elvtársa bejegyeztették magukat az önkéntesek névjegyzékébe. úgy hívták ezt, hogy „bejegyeztetni”, mert a kormány még nem akarta őket felvenni. Még januárban átnyújtottak egy beadványt több száz aláírással, de nem kaptak választ. Biztosra vették azonban, hogy most, a mi légiónk megérkezése után, teljesíteni fogják kívánságukat.

„Hányan vagytok?”

„Körülbelül ezerötszázán; harmadrészben leányok, akik egy „Vörös Cioncsillagot” akarnak alakítani, bár egyesek abban reménykednek, hogy az angolok megfogják engedni egy „amazonlégió” felállítását...”

A jaffai önkéntesek a leányiskola nagy udvarán parádét rögtönöztek. Dow Hos, korábban török tiszt, volt a „kiképzőjük”. Első pillantásra láttuk, milyen nagyszerű volt az anyag; karcsú ügyes fiúk, tüzes tekintettel, bár arcuk beesett volt, mert hosszú éveikig éheztek a török uralom alatt. Ezt a hírt hozhattam az ezredesnek, Az ő jelentése sokkal kevésbé volt vidám.

Allenby generális nagyon hűvösen viselkedett úgy a londoni légió, mint a belföldi önkéntesek tekintetében. Kitchenertől erős ellenszenvet vett át a „Fancy-Bataillonokkal” szemben. Pontosan ma sem tudom, mit mondott a zsidó katonákról — Patterson nyilván restelte a szavait egy zsidó előtt megismételni és könyvében sem ír részleteket. De egyet kiemelt: nem maga Allenby volt a fő-ellenfél, hanem vezérkari főnöke, egy bizonyos Louis Bols tábornok; ugyanaz a Bols, aki két évvel később, mint Palesztina főadminisztrátora hagyta, hogy megtörténjék az első jeruzsálemi pogrom. Szomorúan és hallgatagon lépkedtünk fel-alá a kaktuszok között a poros úton.

Most, hogy visszanézek ezekre a napokra, látom, hogy ez profetikus előjátéka volt a katonai közigazgatás egész korszakának és talán nem csupán a katonai közigazgatásé. Az egyik oldalon lelkesedés, reménykedés, áldozatkészség, türelmetlen várakozás küzdelemre, alkotáásra; a másikon hűvös, szkeptikus szemek idegen, sötét tekintettel és ellenszenvvel minden iránt, a mi nem közönséges, nem banális, ami gyanús arra, hogy „fancy”, mint például — a cionizmus... Ám Patterson ezredes nem tartozik azok közé, akik sokáig nyomott hangulatban tudnak maradni. Hamarosan lerázta magáról rossz kedvét és így szólt:

„Nem baj! Nehezebb akadályokat is leküzdöttünk már. Fog menni a dolog, Biztosra veszem, hogy a főparancsnok megfogja még változtatni véleményét”.

Igaza volt, több, mint igaza. Nem egyszer, tízszer változtatta meg Allenby közben véleményét a légió dolgában is, még az egész cionista kérdés tekintetében

is. Néhány héttel később megengedte, hogy Palesztinában önkénteseket sorozzanak, azután hónapokig húzta-halasztotta a dolgot, később megígérte, hogy felállít egy zsidó brigádot Pattersonnal, mint tábornokkal az élén és ezt az ígéretét sem tartotta be, pedig egy leveleiben írásban is olvasható volt...

Különös, de ismert tény: a legerősebb katonák néha gyenge emberek, akik minden véletlen befolyástól vezetetik magukat. Allenby alkalmasint jelentékeny stratégia, legalább is így állítják; nem vagyok eléggé szakember, hogy megtudnám ítélni. De helyesnek látták azt is, hogy megtegyék államférfinak és ebben a szerepében pusztá végrehajtó közegnek bizonyult, idegen tanácsok megvalósítójának, de nem igazán vezető szellemnek. Egy nagy motorkocsi, amelyet mindenki vezethet, akinek egy kis ügyessége és egy kis szerencséje van. Mindig is meglehetősen veszélyes volt ez az embertypus, amely hála karrierjének és kinézésének, az erős, szilárd akaratú ember hírében áll (vezérkarában a hízelgők „Baschani ökör”-nek nevezték el) és a lelke mélyén nem tudja, hogy mit is „akarjon” olyan viharosan; tanácsadó nélkül tehát nem tud megenni. És ez veszedelmes, mert az ilyen embernél rendszeren annak a tanácsadónak van sikere, aki alkalmazkodik a „Baschani ökör” legendájához és „hatalmas”, „óriási” tekintélyhez segíti hogy rászolgáljon hírnevére. Annak a tanácsadónak, aki minden „Fancy”, minden „szentimentalizmus” és minden „erőtlen értelmetlenség” ellen befolyásolja. Maga Allenby valószínűleg nem is zsidófaló, még csak nem is antiszemita, egyáltalán nem olyan ember, akinek elméleti nézetei

vannak; de az a hajlama, hogy olyan emberektől befolyásoltassa magát, akik mindig elleneznek minden koncessziót holmi idealista „humbug”-oknak, vezérkarában, hadseregében és a közigazgatásban olyan megmérgezett antiszemita atmoszférát teremtett, amelyet sem a régi Oroszországban, de még a régi Lengyelországban sem láttam.

De makacsul ragaszkodtak hozzá, hogy államférfíúi funkciókkal ruházzák fel. Sokkal később megkérdeztem egyszer egy okos angolt, aki sokáig külföldön élt és így jobban megtudta ítélni honfitársait:

„Hogy lehetséges ez? Nem tudják, hogy nem alkalmas erre a szerepre?”

A válasza ez volt:

„Az angol nép mindig is szerette a magas, ügyes, nem túlságosan intelligens férfiakat,..” (tall, handsome and not too bright”).

X.

A JISCHUW ÖNKÉNT JELENTKEZIK KATONAI SZOLGÁLATRA — A VÖ- RÖS CIONCSILLAG — „RIGGUL” — „MÁTKASÁG”

Az ezredes Helmiából való visszatérésünk után rövidesen újoncozási osztályt alakított Palesztina részére héberül tudó altisztekből. A csapat élére Lipsey hadnagyot állította avval a paranccsal, hogy egy hónap alatt beszélnie kell héberül. Patterson nevetve vallotta be, hogy Gallipoliban ő maga is „megtanult héberül”. És tényleg, a Zion-Mule-Corps legényei gyakran idézték héberségének „stilusvirágait”, például: „lischtot et hassussim” — „a lovakat *inni*”. Lipseynél azonban már megvolt a jó alap az emlékezetében — vallásos szülők gyermeke volt Glasgowban és ismerte a héber imakönyvet. „Tökéletesen elegendő” mondta tanítója, a „padre” — a „schemoneh-eszré”-ben minden szükséges benne van.”

De a schemoneh-eszreh mellett még a mi héber kommando-terminológiánkat is meg kellett Mr. Lipseynek tanulnia, — amelyet még annak idején a 16.-ik szakaszban szerkesztettünk; és az újoncozási osztálya buzgón kezdett feladatára felkészülni. A colonel nem találta ezt túl korainak; meg volt róla győződve, hogy

Allenby generális hangulata nem fogja a seregek legfőbb urát jobban befolyásolni, mint Lord Kitcheneré.

És így is volt. Röviddel húsvét előtt csatlakozott hozzánk a második zsidó zászlóalj — több mint fele részben amerikaiak, Colonel Margolinnal élükön. Valamivel később megérkezett a „Cionista Bizottság” Weizmann dr. vezetése alatt és Captain Ormsby-Goreval (a gyarmatügyi hivatal későbbi helyettes államtitkárával) mint hivatalos összekötő tiszttel a bizottság és a főhadiszállás között. A bizottsághoz tartozott James Rothschild őrnagy is, aki egyidejűleg Margolin zászlóaljában volt tiszt. Allenby generálisnak most már be kellett látnia, hogy a londoni kormány ragaszkodik a cionizmushoz, energikusan követeli a légiót és hogy a vonakodás már nem használ...

De még hosszú ideig népszerűtlen maradt az „önkéntesek mozgalma”, sőt „veszedelmesnek” is tartották. A főhadiszállás jó barátai azt a tanácsot adták a Waad Hazirimnek (így nevezték a cionista bizottságot) „Tartsátok távol magatokat tőlük...”; és nálunk fogékonyak az emberek tanácsok iránt, amelyek óvásokkal egyértelműek. Azt tartják róluk, hogy államférfiakhoz méltók, még ha alkalmasak is arra, hogy megzavarjanak egy fontos és hasznos dolgot. Volt egy nap, amikor féltem egy pillanatig, hogy ez az „óvatosság” veszedelmes lehet az önkéntesek mozgalmára nézve. Smilansky az összes önkénteseket nagygyűlésre hívta egybe Rechobothba. Körülbelül ezren jöttek Jeruzsálemből, a legtöbbje gyalog, mert a vasúti utazáshoz katonai útlevél kellett, kocsira pedig nem volt pénzük... Automobilforgalomról akkor még semmit sem tudtak Palesztiná-

ban. Az első magánautót a Waad-Hazirim hozta magával és ezt hallatlan luxusnak tartották. Gyalog jöttek tehát és ez két napi menetelést jelentett a nagy hőségben.

Az önkéntesek bizottsága meghívta az egész cionista bizottságot. De senki sem jelent meg tagjai közül. Én nem tudtam mitévő legyek. Patterson nem félt volna elmenni a gyűlésre, bár Rechoboth alig két lépésnyire volt a haragos Bols tábornok főhadiszállásától, de Patterson Egyiptomban járt. Kétségbeesésemben elmentem Clayton generálishoz, (később Sir Herbert Sámuel adminisztrátorsága idején ő volt a civiltitkár, vagyis a kormány főnöke) és kértem, küldjön egy magasabb rangú tisztet, vagy néhány bátorító szót Rechobothba. így válaszolt:

„Nem tehetem. Mondja meg nekik előszóval, hogy jóra való fiatal emberek és hogy remélem...”

Ez a sovány üzenet volt minden, amit a gyűlésnek vihettek. De nem ismertem ezeket a fiatal embereket: nem volt szükségük bátorításra. Elég volt nekik a saját lelkesedésük és bizakodásuk. Dörgő lelkesedés közepette jelentették ki, hogy készek Palesztináért küzdeni. Még azt is elhatározták, hogy azonnal Beer-Jaakobba masíroznak és kihallgatást kérnek Allenby generálisnál. Csak nehezen tudtam őket visszatartani. Ez viszont az én részemről volt túlságos „óvatosság”, még ma is sajnálom. Meggyőződésem, hogy pár hónappal közelebb hozta volna az újoncozási akciót.

De a gyűlés mégsem maradt hatás nélkül a főhadiszállásra. A gyűlés színhelye mellett állt egy genie-

tiszt sátra, egy kapitányé, akinek nevét nem jegyeztem meg magamnak. A gyűlés után magához kéretett.

„Mi ez?”

„Ezek a zsidó önkéntesek. Clayton tábornok küldött nekik velem üzenetet”.

„Különös emberek” — mondta, — ép tagjaikkal a hadseregbe törekcszenek, holott senki sem kényszeríti őket! Ki hallott ilyet — a háború negyedik évében? És még hozzá ilyen tömegesen. Láttam őket masírozni — végtelen sorban. Hányan vannak? Kétezren? Háromezren?”

„Hm...” feleltem „óvatosan”, — soh'sem számoltam meg őket, de sokan vannak.”

„Pompás fiatal emberek” — jegyezte meg — „és menetelni is tudnak. Jelentést kell tennem erről”.

Ilymódon mégis eljutottak a főhadiszállásra, ha csak papíron is.

Magából a Hidnatwutból — melyről még az ellenségei is elismerik, hogy olyan lelkesedés, mint közöttük, sem azelőtt, sem azután nem volt a jischuwban — sajnos, csak keveset láttam. Zászlóaljam június «lején már a fronton volt, az Ephraim hegységben, fele utón Jeruzsálem és Sichern között. Két vagy három napra Jeruzsálembe küldtek, hogy ott néhány — merőben felesleges — beszédet mondjak és ezenközben láttam ennek a felejthetetlen látványnak egy részét, öreg és fiatal, szefárd és askenaz anyák jöttek hozzám panaszkodni, hogy az orvosi bizottság „megszégyenítette” fiaikat, nem vette fel őket a légióba.

„Szégyenletünkben nem merünk az uccára menni”, panaszolták. Egy nagyapa-kinézésű ősz zsidó jött hozzám és protestált, amiért az orvos nem hagyta magát megtéveszteni: azt mondta, hogy negyven éves, — de az orvos „antiszemita”... Nem is szólva a tizenhatévesekről. De azt beszélték, hogy ez mind semmi ahhoz a lelkesedéshez képest, amely azokban a napokban Jaffában és a kolóniák munkásai közt kitört.

Rothschild őrnagy, az újoncozási akció vezetője felszólított, hogy zászlóaljához való visszatérésem előtt menjek Jaffába. Ott viszontláttam régi barátaimat a rechobothi gyűlésről, de egészen más arccal: sikerült. Ott voltak Smilansky, Hos, Golomb, Berl Katznelson Poale Zion-jával, Jawneeli a jemenitáival, Swerdlow a maga eretneki Hapoel-Hazair-embereivel; a fiatal Beilis, Mendel Beilis fia, a fiatal Usiel, a jaffai szefárd rabbi fia, egy szép szefárd-csoporttal... és köztük az „újoncozási osztály”; még régibb barátok, akikkel együtt szenvedtük át az elhagyatottság és csalódások keserves éveit: egy káplár — Arschawsky, egy katona — Harry First; és a legrégebbek, az elsők valamennyi között, a gabbari-i emberek és a Zion-Mule-Corps-ból valók: Nissel Rosenberg őrmester, a prozeliták, a grúz „schwilik”... És köröskörül, a „leányiskola” erkélyein nagy néptömeg Jaffából, Tel-Avivból, a kolóniákról, férfiak, asszonyok, gyerekek, jaj, de szegényes ünneplőruháikban, leányok virágokkal a hajukban, sokan cionista zászlókkal; angol katonák, olasz tisztek (egy Tel-Avivban táborozó „különítménytői”, arab nézőközönség, nem kevésbé lelkesen, mint a mieink.

Ezeknek az önkénteseknek tartottam egy erkölcsi

prédikációt, amely talán nem volt egészen felesleges: „Bajtársak, hogy bátrak legyetek, azt felesleges mondanom. Ezt nem kell tanulnotok. De nem az életveszély a legnehezebb, amit egy katonának el kell viselnie. Sokkal nehezebb a katonáélet két másik kellemetlensége: Unalom — és gorombaság. Veszélyben talán egyszer egy hónapban van az ember; de két támadás között sok hetet kell a lövészárookban tölteni, a napi szolgálat örökös egyformaságát ismételni, ami az embernek már a könyökén nő ki és ez idő alatt az őrmester, még a saját magatoké is, a „bloody fool” (keserves hülye) elnevezéssel, vagy hasonló héber címekkel illet majd benneteket. Ezt is el kell viselnetek. Nem az a jobb katona, aki jobban tud löni; a jobb katona az, aki többet tud elviselni... És ha az angol altiszt szid benneteket, ne gondoljátok, hogy goromba. Az angolok most partnereink és meg kell értenünk partnerünk lelkét. A kulcs a bensejéhez a „Play the game” (betartani a játék szabályait). Az ő számára az élet játék. Nekünk nem az. De talán van valami az ő filozófiájában is, mert játék közben az átlagember becsületesebb és türelmesebb, mint az életben. A kereskedő néha bizony becsapja egy-egy vevőjét, de ha „Huszonegyest” játszik, szégyennek tartaná ellenfelét megcsalni: ha az életben nem is, de játékban gentleman akar mindenki lenni. És emlékezzetek csak vissza: gyerekkorotokban gyakran játszottatok más gyerekekkel „orrfricskázást”. Aki vesztett, azt orron fricskázták. Ha valaki komolyan meg akarna benneteket fricskázni, biztosan véresre vernétek, de játék közben neveltetek rajta. Ez az angol világszemlélete: minden játék, pláne a

háborúban. Goromba az őrmester? Hiszen ez csak a játékbeli fricska. Ne haragudjatok hát érte. Piszkos a lövészárók? Ez csak egy rossz kártya a játékban — legyetek türelmesek. Golyó jön, vagy gránát? Ez is hozzátartozik a játékhoz! Általában nem vagyok híve filozófiájuknak, de a háborúban ez a legjobb. Játsszatok mint becsületes játékosok és tartsatok ki...”

Elutazás előtt láttam Dr. Weizmant. Félig elragadtatott volt, félig rosszkedvű.

„Tökéletesen kisperték az országot”, mondta James Rothschildnak, „honnan vegyünk most munkásokat, tanítókat, hivatalnokokat?” De amikor azután az önkénteseknek el kellett utazniuk a kiképző táborokba, nagy parádé keretében átadott nekik egy zsidó zászlót és mélyen megindulva, szép, megható szavakat intézett hozzájuk: a zsidó nép nevében köszönetet mondott nekik az óriási manifesztációért, mely nyomatékot fog adni a zsidók Palesztinához való jogának és szerencsét meg győzelmet kívánt nekik. Ezt azonban már nem láttam és nem hallottam személyesen, csak egy levélből értesültem róla a lövészárókban.

A Hidnatwut-mozgalom tagjainak egy része ki volt zárva ebből az ünnepségből: a lányok. „Amazonokra” természetesen gondolni sem lehetett és ezt a tervet tényleg maguk sem vették komolyan. Mégis azt remélték, hogy egy „Vörös Dávid-csillagot” majd csak fognak alakítani.

Ez a reménység teljesült is, de sokkal később és csak egészen kis mértékben. Csak egy kis csoportot vettek be a katonai szolgálatba, amelyet hivatalosan

„Zsidó Vörös Kereszt” gyanánt ismertek el, mint külön alakulatot a légió keretében. Hivatalos elnevezésük és jelvényük a „Vörös Csillag” volt. Mind együtt szolgáltak egy Belah melletti katonai kórházban. Palesztina és Egyiptom határán, nem messze egy nagy tábortól, ahol a fegyverszünet idején csaknem mindig állomásozott egy a három zsidó zászlóalj közül.

Jó betegápolónők voltak és általában pompás fiatal nők. A zsidók tele vannak keleti előítélettel és ezért kissé félve fogok itt egy epizód elmondásába, amely talán egyik-másik olvasóm visszatetszésével találkozik. De azt hiszem, hogy mi zsidók nem csak gyermekei vagyunk az európai kultúrának, hanem fontos részünk van annak megalkotásában is; és ennek a kultúrának egyik előnye, büszkének lenni arra a varázusra, amelyet a nők gyakorolnak. Emlékszem, hogy az első népszövetségi tanácskozás idején az egész világ sajtója megemlékezett az angol delegáció egy igen okos trükkjéről: az egész gyorsíró-gépíró sereg, melyet az angolok magukkal hoztak, elsőrangú szépségekből állt. Ismerem az angol hivatalnoknőket: általában nem is olyan csinosak. De Genf számára külön kiválogatták őket. És igazuk volt. Ez is egy része a nemzeti büszkeségnek.

Az epizód, melyet el akarok beszélni, a belahi kórház mellett levő táborban játszódott le, ahol a mi „Vörös Dávid-Csillagunk” tett szolgálatot. A fegyverszünet idején az „Anzca-ok” (így nevezték az ausztráliai és újzélandi katonákat) lóversenyt rendeztek és a mi zászlóaljunkat is meghívták. Colonel Patterson két zsidó ápolónőt hozott magával, a többiek szolgálatban voltak.

Még sok más nő is jött az ünnepélyre — angol „sister”-ek és betegápolónők főnöknőjük vezetése mellett. Sokan közülök-nagyon elegánsak voltak ápolónői ruhájukban, ladyk a legjobb angol társaságból. De a két előadás közötti szünetben rögtön nagy kör képződött a mi két „testvér”-ünk körül. Chaytor anzac-generális, vezérkara, ezredesei, őrnagyai és hadnagyai, szám szerint mintegy húszan vagy még többen, valamennyiünket háttérbe szorítottak (kivéve Colonel Pattersont, akinek az a véleménye, hogy egy ír ember soh'se hagyhatja magát egy fiatal hölgy előtt háttérbe szorítani) és a félórás szünet alatt nem akart véget érni a nevetés, tréfálgozás, udvarlás. A zsidó jischuwnak nemcsak erős férfiai vannak, hanem szép és okos asszonyai is: mind a kettőre büszkének kell lennünk.

Ez azonban később volt, a fegyverszünet idején; és én itt az utolsó háborús hónapokról akarok beszélni. Rettenetes évek voltak a jischuw mögött. A háború előtt 60.000 zsidó volt Jeruzsálemben, ebből csak talán 25.000 maradt. Csak egy kis részük talált módot a kivándorlásra; a legtöbb belehalt az éhezésbe és betegségbe. Még 1918 márciusában is, négy hónappal Jeruzsálem meghódítása után, rettenetes nyomort találtam a szent városban. Gyerekek az uccán koldultak egy darabka kenyérért: „Ne adjon pénzt, vegyen inkább egy darab kenyeret” — hallottam saját fülemmel. Zsidó gyerekek mint koldusok — ez egészen új volt Jeruzsálemben. A háború előtt csak a keleti falnál voltak zsidó koldusok. Még a chalukka-népek sem koldultak soha az uccán; a fiaik kora reggeltől késő es-

tig a chederben voltak, leányaik meg otthon maradtak. De az éhséggel nem lehet tréfálni...

Egy még az éhségnél is nagyobb tragédia játszódott le a jischuwban az angol megszállás előtti utolsó évben: a „riggul” — a kémkedés. Egy erős és tehetséges ember, akinek előnyei is, hibái is egyaránt nagyok voltak, Dschemal pasa szeme láttára titkos szervezetet épített fel török és német vezérkari tisztekből, hogy az angoloknak segítségére legyen információkkal az ország és a török hadsereg helyzetéről, összeköttetést teremtett palesztinai központja és az egyiptomban levő főhadiszállás között. Angol tengeralattjárók vitték az ügynökeiket néhányszor Port-Saidba és vissza. Az angolok azt állítják, hogy ez a szervezet sokban hozzájárult sikereikhez. A jischuw azonban, és éppen a legjobb emberei, még ma is gyűlölettel és megvetéssel beszélnek róla. Nem tartok igényt ebben az ügyben a bíró szerepére. De két dolgot tudok: először, hogy azok között, akik a „riggul”-ban résztvettek, voltak epikus akarat-erejű alakok is, akik romantikus készséggel tették kockára életüket és hozták meg az utolsó áldozatot. Remélem, akad majd még költő, aki azt az időszakot vázolni fogja, azokat az alakokat hibáikkal és hőstetteikkel, könnyelműségükkel és a halálig kitartó bátorságukkal. — Másodszer: tudom, hogy ez az organizáció az egész jischuwot rettenetes nyomorba döntötte. Sarah Aronson, akit a törökök Sichron-Aaronban két napon keresztül középkori kegyetlenséggel kínoztak, bambusznáddal és a hóna alá nyomott forró tojásokkal, meg az ördög tudja, miféle kínzó szerszámokkal, mindaddig, amíg szemük előtt agyonlőtte magát, anélkül,

hogy egyetlen egy nevet is elárult volna, és az a két vagy három fiatal ember, akiket a damaszkuszi piactéren felakasztottak, nem voltak az egyedüli áldozatok. Letartóztatások és házkutatások az egész országban napirnden voltak. Sok egészen ártatlan ember van Palesztinában, akiknek azokban a napokban a török „bírák” parancsára ujjait eltörték és kezeit kifecamították. Órákon át verték a talpukat, hogy vallomást csikarjanak ki belőlük. Keserű és embertelen terror ideje volt ez.

És azután 1917 november 2-án egyszerre csak hallani lehetett Allenby offenzívájának első ágyúlövéseit a Gaza-frontról és pár hét múlva az egész Negew és az egész Judäa, Jeruzsálemtői Petach-Tikwahig és Jaifáig, szabad volt. Es a jischuw meghallotta, hogy ugyanazon a november 2.-án még egy ágyúlövést intéztek a régi Galuth-erőd ellen — a Balfour-deklarációt: és hogy a „zsidó hadsereg”, amelyről annyi időn át bizonytalan hírek keringtek, már útban volt, hogy Samariát és Galilaát és a Jordán másik partját meghódítsa... Felkelt a megváltás napja!

Akik nagyvárosokban laknak, csak nehezen tudják elképzelni, milyen benyomást tett ez akkor a jischuwa. Akkoriban mindössze 50.000 lélekből állt. Ha valami nagy korszakos esemény egy kis községben hirtelen érezhetővé kezd válni, csodálatos jelenségek mutatkoznak. Nem tudom, van-e még rá példa a világtörténelemben, hogy egy oly régi ókor, olyan nagy emlékek, oly mély nyomor és szenvedés és a remények ekkora bősége, ilyen, szinte hihetetlen mértékben össze lettek volna egymással kapcsolva. Talán még egyszer előfordult ez, mintegy száz év előtt, Gö-

rögország felszabadítása idején; vagy talán akkor sem. Az apró kis jischuwban vidám, izgalmas mátkaság volt.

És a jischuw oly kicsi volt, hogy mindenki ismerte a másikat és a legkisebb dolog is eseményé vált. A Waad-Hazirim tíz tagjának elszállásolása igénybe vette az egész „felső réteget” Jeruzsálemben és Tel-Avivban. Ekronból, Artufból és Chederából, mérföldnyi távolságból jöttek emberek, hogymegnézzék a „Waad Hazirim” automobilját. És azután jött a „Hadasszák” első expedíciója: Dr. Rubinow harminc orvossal és betegápolónővel, gyógyszerekkel, automobiltrénnel és Amerika egész varázsával: segítség és öröm a jelenben, ígéret „milliókra és milliárdokra” az ország jövőbeli felépítéséhez.

Más tekintetben is hajlottak a túlzásokra: „veszedelmet” szimatoltak minden árnyékban — csak ott nem, ahol igazán volt veszély. Zsidó leányok sétálni mennek ausztráliai katonákkal: veszélyben az erkölcs* Szegény emberek teabódékat állítottak fel és kekszet adtak el az angoloknak; veszedelem, mert „Isten ments, hogy a jischuw szállodai és éttermi pincérek társaságává váljon angol turisták számára; nem akarunk második Svájcot”.

A „felső tízezer” félretette a török időből származó német és francia könyveket és megtanulta azt mondani „all right” és „How do you do?”. Újabb veszedelemű angol asszimiláció! Túlságosan puritánok voltak, de ez kezdetben nem ártott. Az általános atmoszférát sem zavarta ez a várakozás a vőlegényre.

Csak ritkán szívtam ezt a levegőt, csak egy-egy rövid látogatás idején Egyiptom, főhadiszállás és zászlóalj között, de soha életemben nem szívtam magamba annyi tiszta nemes, gyermeki örömet.

...Októberben, amikor a Jordán túlsó partjáról jöttünk, a szövetségesek győzelme után minden fronton, már egészen más volt a hangulat...

XL

A FRONTON — ÁLLÓHARC A JÚDA- HEGYSÉGBEN — A „SZABÓK” MINT KATONÁK

Zászlóaljaink tulajdonképeni katonai történelme három részre oszlik: a nyári hónapokra a sichemi fronton, a nagy offenzívára a Jordán völgyében és a fegyverszünetre.

Az első korszak aránylag csendesen telt el. Az utolsó tél (1917—18) nehéz küzdelmei után, amelyek az ország déli részét a törököktől megszabadították, mindkét fél elhatározta, hogy pihenni hagyja a fegyvereket: főleg a törökök, akik tartózkodtak minden kezdeményezéstől. Ha ezekben a hónapokban apróbb összeütközésekről jöttek jelentések, úgy ezek mindig csak lokális angol támadások voltak; de ezek is csak ritkán fordultak elő.

Olvasóim közül sokan bizonyára maguk is végig csinálták a háborút, de nyilván nem mind ismerik a hegyes vidékeken szokásos hadviselést. Frontunk felényire volt a Jeruzsálem és Sichern közötti egyenes útvonalnak. Ha autóval utazunk Jeruzsálemből Sicheembe, előbb egy „El-Bire” nevű falút érünk, ez a régi Beeroth Binjamin (Samuel II, 4,3 stb.) azután következik „Ajn Sinia”, amelyet a II. Krónika, 13, 19. Jeschanah

említ. Balról egy keskeny völgy fekszik, melyet az arabok „Wadi-ed-Dzsib”-nek neveznek. Itt feküdt a frontszakaszunk, két kopár arab falú között, a baloldali Abuein, a jobboldali Dzsildzsiljah (egyike ama helységeknek, amelyeket a biblia „Gilgal”-nak nevez).

Képzeltetek el egy hosszú, mintegy hatszáz méter magas hegységet, amely láncként húzódik nyugatról keletre. A hegység északi oldala mentén mély völgy nyúlik és a völgyön túl egy másik, párhuzamos hegyláng, mely még magasabb, mint az első. Az első fekszik a mi táborunk, a másik török kézen van. A távolság az egyik hegyháttól a másikig csaknem két mértföld. Az ellenség sátrait még tábori távcsővel sem lehet látni, minthogy nem a hegyháton vannak, hanem mintegy 200 lábbal mélyebben, a tőlünk messzebb cső oldalon. Nappal tilos a hegy gerincén mutatkozni. A figyelők kőből készült fedezékekben (O-Pips) bújnak el. Éjszaka megerősített tábori őrséget küldünk az ellenség felé eső hegyoldalra. A tábori őrség alacsony kőszáncokban talál fedezéket, amelyeket a hindosztaniak „Szangars”-nak neveznek. Ezenfelül éjszakánként járőr megy a völgybe és ott marad, amíg csak sötét van, hogy jelezzen egy esetleges török támadást.

Csendes idők voltak ezek, tapasztalatlan katonáknak valók, akiknek még meg kellett előbb szokniuk a háborús atmoszférát. Minden reggel félórás tűzérési tűzzel üdvözöltek bennünket a törökök. De lövedékeik mindig messze tőlünk értek földet, jobbra, egy magas hegyen, ahol egyáltalán nem voltak emberek. A lövedékek harmadrésze nem sült el. Csak háromszor vagy négyszer akarták igazán a táborunkat találni,

egyszer késő éjszaka is; de akkor sem okoztak sok kárt. A hegyek azon a környéken nem rézsútosan esnek, hanem terrasszosan; minden terrasz széles és felette kopár lejtő mered két vagy három emeletes ház magasságában. Ezeket a fensíkokat valamikor majd talán kihasználjuk ültetvények céljaira, akkor azonban más célokat szolgáltak. Táborunk szorosan egy ilyen lejtő lábánál feküdt és minthogy a gránátok elliptikus ívben futnak, a török ágyútűz nem sok kárt tehetett bennünk. Valószínűleg nekik sem sokat ártottak a mi lövedékeink; de az angol tüzéség csak nagyon ritkán lőtt.

A mi frontunkon folytatott háborút ma valószínűleg a „csatározás” kategóriájába fogják besorozni. A modern, tudományos, nyaktörő fogásokról mi alig tudunk valamit. Csak ritkán figyeltük meg két repülőgép párbajozását, amelyek, mint egy körhinta két kocsija vagy lova, egy központ körül keringtek, miközben gépfegyvereik kattogtak és az eget fehér foszlányokkal fedték be mint valami puha gyapjúval, Gáztámadásokat sem éreztünk, jóllehet július közepén hirtelen bevezették nálunk a gázgyakorlatokat. Egész nap nehéz gázkészülékeket kellett a hasunkon cipelnünk és minden reggel megismételni azt a boszorkányságot, hogy felveszük a gázmaszkot, mielőtt hatig számoltunk volna.

Azokban a hónapokban csak két dolog volt veszéyes: éjszakai patrouilleba menni és egy hetet tölteni Abuein faluban. Éjszakai járőrbe nyolc-tizenkét embert küldtek egy hadnagy vezetésével. A nehéz komiszcipóket vastag rongyokkal kellett körülcsavarniok, hogy ne csináljanak lármát. Fedetlen térdeinket is ron-

gyokba burkoltuk, mert térdnadrágot viseltünk mint a fiatal fiúk és a hegyekben sok volt a tövis és bozót, Pár órával indulás előtt a tiszt egy zárt borítékot kapott a zászlóalj parancsnokságától, amelyben pontosan le volt írva az út, amelyet a járőrnek azon az éjszakán meg kellett tennie. Ez gyakran nem egyszerű sétát jelentett a völgybe, hanem meg kellett mászni a hegyet, melyen az ellenség állt — néha csak 200 méter távolságra attól a helytől, amely térképünkön vörös tintával mint az ellenséges őrség állása volt megjelölve. Nem volt könnyű munka. Előbb fegyverrel a kézben, le kellett kúszni 300 métert sziklán és csalánon keresztül és e mellett vigyázni, hogy zajt ne üssünk. Ez maga eltartott egy jó óra hosszat. Azután jobbra-balra egy-egy mértföldnyire mentünk a völgyben, fák mögött megbújva; súgva kérdeztük az őrmestert, hogy az a fekete folt, amelyet látunk, török ör-e, vagy egyszerűen egy kaktusz. Akkor jött a neheze: az ellenséges hegyre mászni és kompasz segítségével megkeresni az utat, a parancsnoki iroda ilyenféle megjelölései alapján: „egy meghasadt fügefától délre”, vagy „tiű lépésnyire jobbra egy pocsolyától”. Végre elérkeztünk egy „öt méter magas kőhöz, amely északról úgy néz ki, mint a víziló feje”; de ki látott már valaha vízilóvat és még hozzá olyan közélről, hogy sötét éjszaka megismerje profilját? Most pihenőt tartunk. Csokoládét osztanak szét a katonák között. Azután folytatjuk, holtfáradtan csúszunk és mászunk még két óra hosszat. Ez talán a legrosszabb pillanat. Nagyon közel kerülünk az ellenséghez — és nem tudjuk megakadályozni: a kövek mozognak lábaink alatt. Hirtelen egy lövés

ropog, az utolsó katona közelében fény villan fel (libasorban masírozunk; előírás szerint a tisztnek a középén kell lennie, de a tiszt meg akarja mutatni, milyen „fess”, mert ez fontosabb, minden parancsnál) és elől megy. Még egy lövés. Súgva „kiáltod”: „Lefeküdni!” Az egész járőr leveti magát. És 300 méternyi távolságban meglátsz egy parányi szikrát, amely a magasban rakétává gyullad és vörös fénnel önti el az egész völgyet, az erdőt, egy kiszáradt folyó medrét, a sziklákát és szakadékokat. Ez a török ellenjárőr, amely egy világító rakétát gyújtott. Ekkor azonban segítségére jön a saját zászlóaljad: Abueinből, Dzsildzsilijahból, az összes „Szangars”-okból megindul a gépfegyverek vad zenéje. Ritkán, de néha mégis beleszól a távolból az angol tüzéség is a vitába. Mint éjszakai vonat a svájci hegyek között, úgy kígyózik a fejed fölött fejedelmien egy tűzcsóva, azután egy második, harmadik és menydörgő zajjal explodál a török hegyen. És bár tudjuk, hogy ennek semmi köze a mi járőrünkhöz, mégis azt suttojják a katonák: „Mindezt mi miattunk!” Nagyon büszkék volnánk, ha kedvünk volna hozzá. De a lárma félóráig tart, azután újra csend lesz; és megint négykézláb kell visszacsúszni a táborba, ahol egy üst forró, édes tea vár ránk — mily jól esik!

A másik veszélyes zóna Abuein. Ez a falú frontunkhoz tartozik, mert nincs török kézen; de a „Senki földjén” fekszik. Ha hegyünkről a török oldal felé lemegyünk, 100 méterrel lejjebb ennek a hegynek mintegy a folytatására bukkanunk, egy hatalmas terrasszra vagy fensikra és ezen a fensíkon van egy arab

falucska valami ötven házzal. „Abuein” azt jelenti arabul: „Két atya”. Azt hiszem, sem a biblia, sem a talmud nem említi ezt a helységet. De a romok után ítélve, valamikor nem lehetett szegény falú. Hetenként ment egy-egy szakasz Abueinbe és egy hétig maradt ott. Napközben természetesen nem volt szabad a falú és a tábor között lézengeni — a török állásokból meg lehetett volna figyelni bennünket. A forgalmat éjszaka bonyolítottuk le. Az abueini „O-Pip” és a zászlóaljparancsnokság között volt egy tábori telefon, amelyen tíz szabó legfeljebb kettőt lehetett érteni, de esetleg egyet sem. A civilizációnak evvel a morzsájával mindent meg lehetett „rendelni” a parancsnokságnál, amire szükség volt: gyújtót, dohányt, chinint, kötszert, muníciót, vagy postát, ha volt; éjszaka azután jött egy csapat katona hat kis csacsival és hozott mindent, ami kellett, vagy esetleg — semmit.

Otthon van néhány Abueinben írott levelem, amelyekből álljon itt néhány fejezet:

„... Minden embernek két álma van ifjúságában: először király, vagy legalább is kormányzó szeretne lenni; azután szeretne egy mohamedán háremet belülről látni. Nekem mind a két álmom teljesült. Hét napon át Abuein kormányzója vagyok, mindent parancsolhatok, ami tetszik, még azt is, hogy az egész falút a föld színével egyenlővé tegyék, (ha kiteszem magamat annak a veszélynek, hogy a nyolcadik napon a haditörvényszék elé állítanak). És egy háremben élek, igazi háremben, sűrű, szöges farácsccsal minden ablaka előtt. De nem teljes az örömem, mert a hárem hölgyei valahol másutt vannak és királyságomat csak a

szakaszom népesíti be. Es mégis érdekes tapasztalat ez”.

„... Tulajdonképeni életünk éjszaka játszódik le. Ha besötétedik, három különböző, az egész völgyre jó áttekintést nyújtó ponton őrséget állítunk fel és negyedóra hosszát kell a tüzes S. káplárnak, a 2. számú ügyelő őrség vezetőjének magyaráznom, hogy mielőtt lő, vigyázzon, nehogy a törököknek szánt golyó a mi hazatérő járőrünket találja. Akkor kezdődik a konstruktív tevékenység. Az ezredes azt parancsolta, javítsuk ki a drótakadályokat, amelyekbe a török gránátok lyukakat szakítottak és húzzunk magasabbra egy falat, amely napközben fedezékül szolgál, ha a telefonost az „O-Pip”-ben leváltják. A fal túlságosan alacsony és a colonel fél, hogy a messzelátó törökök észrevehetnek két mértföldnyi távolságból egy sárga sapkát sárga kövek között. Befogom tehát munkába mindazokat a katonákat, akik szolgálattól is és maláriától is mentesek és együttesen teljesítjük az „ország felépítésére” vonatkozó parancsot.”

„...Hedad! Legyőztük a maláriát. Amikor azt írtam, hogy királyságom néptelen, csak az emberekre gondoltam. De a lakosság egy másik fajtája megmaradt Abueinban — sőt milliószámra. Soha életemben nem gondoltam volna, hogy annyi moszkító van a világon. Még napnyugta előtt bekötözzük csupasz térdeinket és arcunkat, kezeinket, nyakunkat bekenjük egy zsíros kenőccsel, de a férgek ezt a kenőcsöt nyilván csemegének tekintik és olyan lelkesedéssel csípnek, hogy belefáradunk a vakaródzásba. Eredmény; harmadnap reggel két maláriás katonát kellett visszaküldenünk. Haditanácsot tartottam az őrmesteremmel (ő is a hárememben

lakik) es elhatároztuk, hogy a repülő lakosságot is kiürítjük a faluból. A telefonos útján két nagy láda petróleumot rendeltem a zászlóalj parancsnokságnál: megparancsoltam Stukalin káplárnak — a legderekbab prozeliták egyikének — és Jisrael káplárnak, aki verekedés miatt két heti büntetést kapott a katonai rendőrségtől és a büntetés kitöltése után ismét bevonult hozzánk, hogy menjenek házról-házra, bódéről-bódéra és írjanak össze minden nedves helyet, ahol moszkítófészkek lehetnek. Tisztelem-becsülöm a „szabóinkat”, akikről igen jó véleménnyel vagyok, de ezt a munkát oly fontosnak tartom, hogy csak a Zion-Mule-Corpsbeli legényeinkre bízhatom. Késő este kerültek vissza expedíciójukból, a fejük búbjáig piszkosan-porosan földön kúszástól, hiszen járni tilos. Három címet hoztak a moszkító főhadiszállásairól, az egyik egy kút volt, a másik nedves barlang, a harmadik egy elpusztított fürdő. Éjszaka azután meghozták a zászlóalj derék csacsijai a petróleumot: Isten csodája, hogy a telefonos meg tudta magát értetni a hegyen túl levő parancsnoksággal. Nagy ünnepélyességgel fogtunk hozzá, hogy az ellenség táborát petroleummal megmérgezzük. Az ellenség borzasztó ellentámadásba fogott, — még ma is, három nap múlva, véresre vagyok csipkedve. De ma éjszaka már csak egy pár, lézengő moszkító van Abueinban, amelyek kedvetlenül röpködnek és nincs étvágyuk vérünkre, de még a kenőcsünkre sem...”

„...És a szabóinktól naponta jobban el vagyok gadtatva. El kell mondanom egy epizódot: tegnap nagy nap volt. A rischoni telepések olyan ajándékot küldtek nekünk, hogy két számár cipelte: szőlőt, fűgét és

datolyás rétest. Nagy a gyanúm, hogy bor is volt mellette, de úgy látszik a parancsnokság ír elemei elhatározták, hogy az nem egészséges olyan embereknek, akik a „senki földjén” laknak. Déli 12 órakor, amikor a szakasz kipihente az éjszakai munka fáradalmait, szétosztotta az őrmester az édességeket. Meg kell jegyezni, hogy valamennyien egy házban lakunk — az őrmester és én a második emeleten, a katonák három nagy, az udvar körül fekvő szobában. A török állásokból csak a házunk tetejét lehet látni; tehát megengedem a katonáknak, hogy az udvaron üldögéljenek. Többnyire kártyáznak — remélem nem pénzbe, mert az tilos. Ma is, mint mindig, az udvar árnyékos sarkaiban ültek, szőlőt ettek és játszottak valamit, amikor a törökök hirtelen az ágyúdörej egész szimfóniáját szólaltatták meg felettünk. Bár az ilyesmi napközben ritkán esik meg, általában elég jól ismerjük a tüzérségüket: hiszen mindig csak arra a magas hegyre tüzel* jobbra a tábortól, ahol egy élő lélek sincs. Tovább olvastam a könyvemet és a fiúk sem zavartatták magukat lent az udvaron. De öt perc múlva szobámba lép az őrmester és így szól: „Sir, félek, hogy ez nekünk szól, a hang egészen más mint máskor; belövik magukat Abueinre. És tényleg, a második gránát már csaknem a faluban robban. Kihajolok az ablakon és megparancsolom a katonáknak! „Fedezékbe!”. Maguk is hallották, mi történt, de az ember nem szívesen szakítja félbe a játékot, hogy bebújjon az arab faluk levegőtlen szobáiba. Lassan és rosszkedvűen ballagnak el újabb parancsomra a kártyával, szőlővel és rétes-szeletekkel kezükben. Várunk; minden öt percben esik egy lö-

vés, hol túlmessze jobbra, hol balra, azután megint messze jobbfelé... „Nem művészek a lövésben” mondja az őrmester. Az ablaknál áll; hirtelen elmosolyodik és int nekem. Az ablakhoz megyek és kinézek az udvarba. Négyen a londoni boyok közül megint az udvaron ülnek szabad ég alatt, elmélyedve a kártyába és a rétesbe, de egy sarokban vannak, ahová az én ablakomból nem igen látni és halkán beszélnek. Egyszer csak felemeli egyik egyik a fejét és azt mondja jiddisül: „A tiszt *mégis* megláthat bennünket”. Ebben a pillanatban explodál egy gránát, most már kétségtelenül bent Abueinban, alig száz lépésnyire tőlünk. És látom, amint hárman játék közben felemelik a fejüket, de ülve maradnak; a negyedik hátra sem néz, letromfolja a partnere kártyáját és elmélyedt kártyások módjára dúdolja: „Be-ta-pos-tam a föld-be...” Remélem, ez a lövésnek szólt, nem nekem; mindenesetre szigorú arcot vágok és újra fedezékbe kergetem a gonosztevőket. De szívem mélyén büszke vagyok a szabóimra”...

XII.

AZ ÁLLÁS A JORDÁN VÖLGYÉBEN - ALLENBY BÍZIK A ZSIDÓ ZÁSZLÓAL- JAKBAN - KEZDŐDIK AZ OFFENZÍVA

A sicheimi fronton töltöttünk egy hónapot és két heti szünet után a Jordánsíkra mentünk. Augusztus eleje volt. Öt hétig maradtunk ott, akkor jött a nagy offenzíva. Megint két hónapi menetelés a Középtenger legforróbb vidékein.

Szeretném ezt az olvasóval megértetni. A Jordán síkja Jerichonál és a Holttenger a föld legmélyebben fekvő pontjai közé tartoznak. Csaknem 400 méterrel fekszenek a tenger színe alatt. A palesztinai klíma általában szubtropikus; a magasabban fekvő részeken, különösen Jeruzsálemben és Safedben; meglehetősen hideg a tél. 1920-ban három napig hó alatt feküdt Jeruzsálem — szebb havazást még Szentpéterváron sem láttam. De a Jordán völgyének klímája Jerichonál nem tropikus, inkább egyenlítői. A különbség óriási. Ugyanakkor, amikor Jeruzsálem hó alatt feküdt, Jerichóban nyíltak a rózsák — és Jerichótól Jeruzsálemig ötnegyed óra az út autóval.

Nyáron ez az igazi pokol. Városokban, mint Jerichóban is, még elviselhető, mert az ember reggel kilentől este hatig elbújhat a „vak” arab szobákban,

amelyeknek nincs ablakuk, ajtajuk is alig. De kint Valóságos pokol. Még a beduinok is elköltöznek erre a két hónapra, július közepétől szeptember közepéig. Éppen ezt az időt töltötték katonáink a „Mellacha”-ban, nem messze Jerichotól és a Holttengertől, vagy — ha úgy akarjátok — közel Szodomához és Gomorrhához.

Patterson írja könyvében, hogy ott más fehér hadseregeket (lovasságon kívül) sohse hagytak tovább, mint egy pár hétig állásban. Én is hallottam erről. Nem vettem rossz néven a vezérkartól, hogy éppen bennünket csaknem két hónapig visszatartottak ott. És azt hiszem, sem az angol, sem az amerikai legénység (Colonel Margolin hozott magával két századot, nagyrészt amerikaiakból) nem sajnálja ma, hogy a Jordán völgyében harcolt. De régi, tapasztalt tisztek, angolok és ausztráliaiak igazolták előttem, hogy ez a két hónap a világfront legrosszabb sarkában, magában véve olyan katonai teljesítmény, melyet teljes joggal össze lehet hasonlítani a kitartásnak a hadseregek történetében ismert bármely példájával.

Az egész Jordán-síkon nincs is még olyan pont, mely annyira kopár és mérgezett, mint ez a „Mellacha”. Keskeny völgye tíz mértföldön keresztül párhuzamosan fut a Jordánnal, szinte egyetlen zöld folt nélkül. A föld fehéresszürke, íze kesernyésen sós, a jövő vegyészének talán majd alkalmas terület lesz felfedezésekre. A völgy közepén futó sósvízű patakocska mindössze egy lépés széles, de elég nagy ahhoz, hogy az egész környéket megfertőzze a legrosszabb maiária-miazmákkal.

Olyan emberek, akiknek van szemük tragikus

szépség, az örök halál pusztításainak szépsége iránt, megtalálják itt, amit keresnek. A szürkésfehér hegyek körös-körül (úgy néznek ki, mint egy piszkos keverék káliból és salétromból) Szodoma és Gomorrha pusztulására emlékeztetnek. És ha megmászunk egy ilyen hegyet, halljuk Isten átkának hatalmas visszhangját; előttünk terül el az österemtés egyik földkatasztrófájának színhelye, természetellenes formákba merevedett, hasogatott sziklák (nem ok nélkül gondolják a keresztények, hogy e sziklák egyikén folytatta a sátán negyvennapos beszélgetését Jézussal) és egy kopár sárga sivatag, amelyben magas por- és homoktölcsérek kergetik egymást.

Mily szépek a te sátraid, Jákob, a te szállásaid, Izrael! Itt álltak a sátraink. Az amerikai századoknak jobb táborhelyük volt, Mellachától nyugatra, az Audsa-folyó völgyében, melynek édes a vize. Előzőleg „csatornázták”, ami azt jelenti, hogy a partjait elsáncolták kövekkel, nehogy mocsaras tavak keletkezzenek, malária-moszkitek tanyája gyanánt. De nálunk a Mellachában otthonosan érezte magát a malária. Minden este hosszú sorban vonultak a tevék, tíz, tizenöt, néha húsz is egymás után, büszke, puha járásukkal, púpjuk minden oldalán kosárral, a kosárban egy-egy beteg bajtársunkkal. íme a pontos adatok: az én zászlóaljam 800 emberrel érkezett a Jordán síkjára; az offenzíva idején már csak 550 volt a létszám; a győzelem után csak 163 tért vissza Luddba és 17 tiszt 30 közül. Csak húsz esik ebből halottakra és sebesültekre, a többi a malária számlájára megy. A legtöbbször azután sápadtan, soványan, de egészségesen került vissza a kór-

házból; de harmincan-negyvenen mégis az Olajhegyen pihennek...

A törökök itt kevésbé zavartak bennünket a lövöldözésükkel, bár Margolin századai, amelyek mélyebben délre feküdtek, sokat szenvedtek egy török ütegtől, melyet „Jericho-Jane”-nek neveztek el. A járőr-szolgálat azonban veszedelmes időtöltéssé vált.

A Jordán-sík déli része, ahol mi feküdtünk, széles és mély „canyon”; a közepén egy másik keskeny árok fűt. ebben folyik a Jordán. A törökök még a Jordán mindkét partját megszállva tartották. Járőreinknek nem az a feladatuk, hogy az ellenséget megfigyeljék, hanem főleg az, hogy az ellenség figyelmét eltereljék Allenby jaffai előkészületeiről és a Jordánvölgyre irányítsák. Az Encyclopaedia Britannica jelenti erről: „Allenby elhatározta, hogy a tengerparton fog támadni, mintha bal szárnyukat fenyegetné veszély, ügyes demonstrációkat hajtottak végre, hogy csapatösszevonást (színleltek a Jordán völgyében, holott valóságban csak az Anzac-lovasság és egy pár zászlóalj álltak ott.” Ezeket az ügyes demonstrációkat kellett nekünk is minden éjjel végrehajtanunk. Ezért éjszakánként hosszú utakat kellett megtennünk, néha egészen a második árok széléig. Ez persze csak a legkritább esetben sikerült. Minden éjszaka lövöldözés keletkezett a mi vonalainkon kívül; minden héten voltak veszteségeink.

Zsidó századaink frontszakaszának a különlegessége abban állt, hogy mint egy „sarokkő” feküdt azon a ponton, ahol az angol front derékszögben találkozó vonalai egymást metszik. Egy pillantás a térképre azt mutatja, hogy az akkori angol állások a tengertől, Pe-

tach-Tikwahtól valamivel északra kezdőleg, csaknem egyenes vonalban húzódtak kelet felé majdnem a Jordánig és itt, néhány mértföldnyire a Jordántól nyugat felé, derékszögben lekanyarodva, a Mellachától a Holt-tengerig értek. Ennek a szögnek a vertikális szárát ott, ahol a tengertől keletrehúzódó állás találkozik azzal, amely a Holttengertől észak felé nyúlik, mi tartottuk megszállva. Az ellenség számára az ilyen állás a legcsábítóbb támadási pont. (Emlékezzünk csak vissza a gorlicei áttörésre, ahol az oroszok kárpáti frontja csaknem derékszögben találkozott a galíciai fronttal.) Előre nyomulásnál szárny tűz csak az egyik irányból fenyegette. De ha sikerült az áttörés, akkor nem csupán egy, hanem mindjárt két frontszakaszt támadhatott hátba és ezeket könnyen felőröhlhette. Innen ered az állítás, hogy egy ilyen szárnyállás úgy vonzza az ellenséget, mint egy torony vagy magas fa a villámot.

Még veszedelmesebb tette helyzetünket az, hogy majdnem egészen tűzértségi támogatás nélkül maradtunk. Allenby titkos támadó tervének megfelelően a legtöbb üteget Jaffa környékén vonta össze, hogy ott intézze a döntő támadást. (A 15 mértföld hosszú Jaffarészleten 400 üteg volt, az egyéb, 45 mértföld hosszú fronton csak 150). Az eredmény azt mutatta, hogy a terv jó volt; időközben azonban mi is és a völgyben mögöttünk fekvő „Anzac” lovasság is tűzértségi védelem nélkül maradtunk. Ugyanekkor jelentette a kutató szolgálat, hogy a törökök hetven üteget koncentráltak a folyó másik partján, szemben a mi állásainkkal. Világos volt, hogy ez mit jelent. Az egész palesztinai front legveszedelmesebb és egyúttal leggyengébb pont-

jára állítottak bennünket; és még hozzá a legnehezebb időben, a nyári hőségben és egy olyan pillanatban, amelynek a háborút el kellett döntenie. Ismétlem: nem veszem rossz néven senkitől. Bianchini parancsnok, sokat tapasztalt tiszt, akit az olasz kormány küldött képviselőjeként a Waad Hazirim-ba (legalább is ezzel magyarázták jelenlétét) később a következőt mondta: „Bármennyire tiszteltem a zsidó zászlóaljkat és Allenby-t, az ő helyében nem küldtem volna erre a szakaszra olyan katonákat, akiknek mindössze három hónapi háborús tapasztalatuk volt. Valószínűleg nagyon jó véleménye volt a boy-aikról”.

Magam is úgy gondolom, hogy abban az időben tényleg jó véleménye volt felőlünk. Az Ephraim hegységben elsőrangú szolgálatot teljesítettünk, járőreink gyakran az ellenséges őrszemekig előre lopózkodtak és fontos információkat szereztek a török iront összeállításáról. Allenby főhadiszállása egy ízben felderítő tisztünknek, Abrahams hadnagynak külön köszönetet fejezte ki ezért. Mielőtt a Jordán-síkságra jöttünk, a malária-esetek százalékszámát is sokkal kisebb volt nálunk, mint a többi ezredeknél; újabb bizonyítéka annak a már sokszor megállapított ténynek, hogy a zsidó, ha izmai és mellkasa nem is olyan fejlettek, általánosságban egészségesebb szervezettel bír, mint az átlagossága? Egy bizonyos szerepet játszott valószínűleg még egy dolog: Mi voltunk az egyetlen fehér zászlóalj, melyben nem voltak izsákosok. Portsmouthban is be kellett zárni táborunk „nedves” kávéházát, oly rosszul ment. A hadseregben és általában a nemzsidó világban az a szokás, hogy gúnyolódnak azok felett,

akik az asszony, bor és dal szentháromságából a bort nem kedvelik; de felelősségteljes órákban mégis kénytelenek számolni avval a ténynel, hogy van valahol egy különös zászlóalj, melynek a legénységét még zsoldfizetés napján is teljesen ki lehet használni.

Másodszor: amennyire hallottuk, egyetlen más zászlóalj sem szokott annyi foglyot behozni, mint a mienk. Bevallom, ennek oka nem a mi hősiességünkben rejlik, inkább egy más tényben. Megint meg kell emlékezmem Gion-Mule-Corps-beli legényeinkről. Csaknem valamennyien értettek arabul, egyesek közülök törökül is egy keveset. Ha összeütköztek az ellenséges járőrökkel, ilyesmit kiabáltak nekik: „Gyertek hozzánk, kaptok enni”. A török katonák számára ez már akkor nagyon fontos volt. A hadsereg is, a civillakosság is nagyon dezorganizáltak voltak már; a katonáknak nem ritkán csak száraz kenyér és Isten részvéte jutott. Egy hét alatt elterjedt a török állásokban a hír, hogy a zsidó fronton vannak jó barátok, akik értenek törökül és minden jót ígérnek. Némely éjszakán hat, de esetleg tizenkét foglyot is behoztak járőreink.

Igen, azokban a napokban Allenby generálisnak talán jó véleménye volt a zsidó katonákról. Irt a colonelnek és megígérte, hogy szervez egy zsidó brigádot és Pattersont teszi meg parancsnoknak tábornoki rangban. A végső szükség pillanataiban elfeledkezik az ember személyes ellenszenvéről és csak objektív értékük szerint ítéli meg embertársait. De ha ez a „pillanat” elmúlt; megint új fejezet kezdődik.

Szeptember 19.-én magához rendelte Chaytor tá-

bornok az ausztráliai és újjélandi lovasság parancsnoka és a Jordánvölgyi haderő főnöke Colonel Pattersont és parancsokat adott neki az offenzíva tekintetében. A mi zászlóaljunknak Margolin két századával együtt egy külön hadtestet kellett képeznie, amelyet „Pattersonbrigád”-nak neveztek. Első feladata volt a Jordánig áttörni és a folyamátkelést, amelyet az arabok „Um-esch-Schert”-nek hívnak, megszállani; azután előre kellett nyomulnia az osztagnak messze a Jordán partján túlra, Es-Salt városig a Moeb hegyen.

Egy egész éjjelen át tartott, amíg a zászlóalj összehagyult. Frontszakaszunk kilenc vagy tíz mértföld hosszúra nyúlt és tizenkét kis hegyi erőd körül terjedt el, amelyek egy északról délre húzódó láncot képeztek. Ugyanazon az éjszakán erős járőröket küldtünk a „Senki földjére”, avval a parancssal, győzödjének meg róla, hogy a törökök még az erődítéseikben vannak-e. Mert a pár nappal azelőtt Jaffa mellett elszenvedett vereség óta kezdtek a mi szakaszunkból lassan visszavonulni. A járőrök még két erődítést találtak megszállva. Mint-hogy nem volt tüzéségünk, gépfegyvertűz alá vettük őket; pár órán át válaszoltak, azután hirtelen elnémult a tüzelés. De a járőrök azt jelentették, hogy a „ditch” (árok), vagyis a völgy legmélyebb része, melyben a Jordán folyik, mindkét parton erősen meg van még szállva.

Másnap már a „ditch” szélén álltunk és a rögtönzött árkok peremén óvatosan kinézegethettünk magára a Jordánra. Ha jól emlékszem, a „ditch” azon a tájon félmérföld széles, mindkét oldalon benöve fákkal és bokrokkal; a mélysége itt talán 70 méter. A szikláktól

nem láthattuk, maradt-e még valaki az erdőben. Éjszaka azonban azt jelentették a járőrök, hogy a sűrű bozótban még mozgolódást lehet látni.

Szeptember 21.-én reggel az új front északi szélén álló századaink egyike kiküldött egy kis csapatot, hogy kergesse el az ellenséget az erdőnek abból a részéből, amely közvetlenül az ő szakaszunk alatt volt. A vezetőjük Cross — „Kereszt” — hadnagy volt (furcsa név egy zsidónak) akihez csatlakozott a mi tréningistánk, az ír Captain Julian is, aki megakarta nézni a területet, amelyn azután tevéit és ösvéreit vezetnie kellett.

Két órakor jelentést kapott Patterson ezredes, hogy a csapat török állásra bukkant gépfegyverekkel. Cross hadnagy és egy katona elesetek: Julián kapitány megsebesült a lábán és ott maradt volna fekvve, ha egy katona nem vitte volna ki golyózáporban az erdőből.

Első kísérletünk a „ditch” meghódítására nem sikerült.

XIII.

A ZSIDÓ ZÁSZLÓALJAK MEGHÓDÍT- JÁK A JORDÁN-ÁTKELÉST — MENE- TELÉS A HEGYSÉGBEN — A REMÉNY- TELENEK KARAVÁNJA

Szeptember 23.-án parancsot kapott a századom, tegyen az éjszaka még egy kísérletet: az Um-Esch-Schert-i Jordánátkelést minden áron biztosítani kell és a folyó jobb partját egy mértföldnyi kerületben az utolsó töröktől is megtisztítani.

A fordán az egész déli oldalán nagyon mély és avval a hallatlan gyorsasággal folyik, amely miatt a hidroelektromos mérnökök annyira szeretik. Még Um-Esch-Schertnél is, ahol pedig gázló van, csak lovasság tud áthatolni rajta. Gyalogszerrel még a gázlón sem lehet átkelni, mert nagyon mély és sebes folyású a víz. Chaytor tábornok dragonyosai Um-Esch-Schert meghódítására vártak, hogy a Jordán másik partjáig előnyomuljanak és a mi feladatunk volt a várost meghódítani.

A malária folytán századom három tisztre és nem egészen száz emberre zsugorodott össze. Barnes hadnagy volt a parancsnok, én időnként parancsnok-helyettes. Abrahams, akit abban az időben a „nem szent háromság”-nak hívtunk, volt kénytelen a másik

három szakaszparancsnok munkáját ellátni. Barnes és Abrahams hét gépfegyverrel elfoglalták a sziklákát; a nyolcadik gépfegyvert nekem osztották ki és most rajtam volt a sor, hogy végrehajtsam a fő hadműveletet. Nem volt benne semmi, amivel kérkedhetnék; az egész tervet minden részletével együtt az ezredes dolgozta ki és keresztülvitelénél nem szenvedtünk veszteségeket. Csak azért akarom ezt a hadműveletet vázolni, mert Allenby frontjelentéseiben megemlíti és mert ez volt az utolsó tisztán katonai tapasztalatom. Be kell azonban vallanom, hogy a korábbi járőrszolgálattal összehasonlítva valóságos gyerekjáték volt.

Éjjel tizenkét órakor elhagytuk állásainkat és közönséges meneteléssel Um-Esch-Schert-be masíroztunk; a széles török országúton peckesen lépkedtünk, mert még napközben megfigyeltük távcsöveinkkel, hogy mentes volt a törököktől. Mintegy száz lépésnyire a parttól megálltunk és kémlelőket küldtünk ki, hogy a fűben kúszva kikutassák, nincs-e ott mégis néhány elrejtett lövészfészek. Azt jelentették, hogy a part ellen-ségmentes. Erre a partra vittük gépfegyverünket és elhelyezkedtünk egy magasabb, éppen az átkelésnél fekvő ponton. Az éjszaka nem volt nagyon sötét; tábori távcsövel pontosan meg lehetett figyelni, hogy a túlsó parton sem volt senki.

Moscow őrmestert húsz emberrel hátrahagytam; a többiekkel nekiláttam, hogy az erdőt a folyó mentén végigportyázzam.

Ez már nehezebb eset volt. A fák nem voltak magasak, de sűrűn álltak egymás mellett és a talajt mindenféle bozótos szúrós fű fedte. Ezenfelül itt na-

gyon sötét is volt. Két kémlelő, egy a Zion-Mule-Corps-tól és egy londoni zsidó, előre ment. Húsz lépésnyire követték őket a többiek széles sorban, a jobb szárny a folyó mentén, a bal csaknem elérve a sziklák lábát, amelyek nyugaton a Jordán „ditch-”jét szegélyezik. Ily módon lehetséges volt az erdőt egész szélességében megtisztogatni.

Csak egy helyen hallottunk időnként puskalövéseket, melyek a Jordán másik partjáról jöttek. Nem viszonzottuk a tüzet. Jeleztem azonban Barnesnek, honnan jön a tűz; ő azután gépfegyverrel adta meg a választ. Az első öt percben visszalőtt az ellenség, azután csend lett. Valószínűleg ez volt a visszavonuló törökök utolsó életjele.

Röviddel napnyugta előtt találkoztak az én kémlelőim egy másik század felderítőivel, akik a ditch-et ellenkező irányban, északról délre kutatták fel.

Jelenttem a parancsnokságnak, hogy az átkelés szabad; az ezredes továbbadta a jelentést Ghaytor tábornok lovassági vezérkarának és egy órával később az első Anzac-dragonosok nyugodtan átkelhettek a Jordánon és kikergethették Gileadból a visszavonuló ellenséget.

Allenby frontjelentése így szól: „Szeptember 22-ről 23-ára virradó éjszaka a Royal Fusiliers ezred 38. zászlóalja elfoglalta a Jordán- átkelést Um-Esch-Schertnél.” Az átkelést elfoglaltuk; mi adtuk nekik a kulcsot a Jordán másik partjához — különös véletlen, ha meggondoljuk, hogy a Jordán túlsó partja ma ki van kapcsolva a zsidók nemzeti otthonából.

Az első gyalogos csapatokhoz, amelyek az ausztr-

ráliai lovasság után a Jordánon túli területre betették lábukat, Margolin amerikai katonái is hozzátartoztak. A gorinjai hídon keltek át a Jordánon, néhány mértföldnyire Um-Esch-Scherttől délre és Es-Saltig masíroztak (a régi Ramath-Gileadnak tartják ezt), ahol Margolin ezredes átvette a parancsnokságot a város és kerülete felett.

A mi zászlóaljunk követte Margolin két századát.

Ez a menetelés a Jordánon túli területen volt a legnehezebb, amit megértem; nem csupán én; Patterson is, aki pontosan emlékszik még a búr háborúra a tropikus Afrikában (amikor a háborút még nem állásokban vívták, mint ma, hanem gyakorlatokból és menetelésekből állott) azt állította, hogy soha még nehezebb menetelésben nem volt része.

Rendkívül nehéz volt az út a hídtól a Moab-hegy lábáig: úttalan sivatag, amelyen a törökök visszavonulásuk után felgyújtották a száraz fűvet. A nehéz fekete füst a szélmentes hőségben oly mélyen feküdt a föld felett, hogy a századaink sokszor elvesztették az egymással való összeköttetést. De végtelenül nehezebb volt még az út felfelé a hegyekbe.

Délre járt az idő. Az út emelkedése néha 15 fok volt. A katonáknak és altiszteknek a fegyveren, töltényeken és bornyún kívül még „kitbag”-et is a hátukon kellett cipelniük — egy hosszú, széles zsákot, teletömve minden jóval, amit a gazdag Anglia néni juttatott katonáinak; voltak abban ingek, harisnyák, komiszcipők, még egy borotva sem hiányzott, meg egy skatulya kenőcs a gombok tisztításához. Ehhez jöt-

tek még a vizesüvegek, melyekben a nap már a dél-előtt folyamán kiszárította a vizet.

A tiszték, akik csak bornyút vittek, lehetőség szerint igyekeztek segíteni. Mindegyikünk négy vagy hat puskát vett a vállára, Még a „padre”, Falk tisztelendő is cipelt egy pár fegyvert a vállán. De mindez nem sokat használt.

A hegyekben még többet szenvedtünk a portól, mint a völgyben az égő fű füstjétől. Egész idő alatt vöröses-szürke felhőben masíroztunk és agyagot meg mézsport lélegzettünk levegő helyett.

Minden hús lépésnyire kiállt egy-egy ember a sorból és nyitott szájjal földre vetette magát egy szikla alatt, nem volt ereje tovább menni. Csúfolódnak rajtunk; „Zsidó hősök!” gondoltam magamban szégyenkezve mindaddig, amíg nem láttam, hogy két atléta-termetű keresztény őrmester — akiket csak nemrégén osztottak be hozzánk maláriában megbetegedett bajtársaink helyett — csukott szemekkel ül egy szikla alatt, levegő után kapkodva, mint hal a szárazon.

Időnként még más látványban is volt részünk: török lovak hulláiban. Nem tudom megérteni, miért pusztítottak el a törökök oly sok lovat visszavonulásuk alatt. Szegény állatok talán a fejetlen visszazönlés zűrzavarában lábaikat törték és meg kellett őket ölni; vagy egyszerűen hagyták őket útközben elpusztulni?

Nemcsak lovaikat hagyták a törökök cserben, hanem a híres „Jericho Jane” nevű üteget is, melytől Margolin táborra oly sokat szenvedett; fejjel lefelé feködött a Wadi-Nimrin folyamban. Hegyekre menő ágyú-

és puskalőszert találtunk útközben, még eredeti csomagolásban. És ez csak egy töredéke, talán egy tizede volt annak, amit a törökök visszahagytak. Egy csapat dragonyossal találkoztunk, ők mesélték, hogy két nappal előbb, az ellenség üldözése közben, számtalan eldobott fegyvert és revolvvert láttak ezen a helyen. Ezek közben eltűntek. Vájjon hová lettek?

Ez a „Hová lettek?” egyike a legveszedelmesebb kérdéseknek a palesztinai zsidó hitközség jövője szempontjából. Voltaképen nem kérdéses. Még mi is, akik negyvennyolc órával később érkeztünk oda, száz meg száz beduint láttunk a környező hegyek tetején súlyosan megrakott szamarakkal... A Jordán túlsó partja ma nagyszerűen fel van szerelve a legmodernebb fegyverekkel!

A beduinok egyikét tetten értem, amint éppen történeteket szedett össze. Tulajdonképen az lett volna a kötelességem, hogy elfogjam és Jerichoba küldjem. De túlsok érzékes volt a humor iránt, semhogy egy macskát büntessek, amely az utolsó csepp tejet felnyalja, minekutána a többi macskák már megitták a tejet és megszöktek. Egyszerűen elvettem tőle a szamarát és megraktam a gyengébb katonák „kitbag”-jaival.

Igaz, e miatt a szamar miatt még bocsánatot kell kérnem az összes Kohnoktól és Gonehektől Izrael népében. Volt a zászlóaljunkban valami ötvenkét Cohen nevű katona és a zászlóalj-iroda hivatalnokai azt állították, hogy a keresztneveikben az angol ábécé összes betűi előfordultak az X kivételével. Nyomban elhatározták tehát, hogy ennek a samárnak „Cohen X” lesz a neve...

Mindenek vége lesz egyszer, öt órákor hűvösebb lett és egy félórával később parancsot kaptunk, kezdjük meg az éjszakai pihenőt. Az egész század (sajnos, nem is egészen hatvan ember), elkezdett a sziklákról a mélyebben fekvő völgybe ugrálni, hogy fürödjön a folyóban és tiszta, hideg vizet igyék. Az arabok „Wadi-Nimrin”-nek nevezik ezt a folyót; „Me-Nimrin” (talán „Tigrisfolyó”?) a neve Jezsajas prófiétánál (15. 6.) Szép folyó, zöld partokkal; általában vízdús környék, nem csak a judäai sivataggal összehasonlítva a Jordán síkság túlsó oldalán, de egész nyugati Palesztinával. Szép, termékeny, de a „nemzeti otthontól” elszakított terület...

Félnapi járásra Es-Salt-tól, visszaküldtek bennünket a Jordán völgyébe, török foglyokat átvenni. Jól emlékszem még rájuk: rettenetes, félholt csürhe volt, rongyos, piszkos, csaknem szomjanhalt emberek. 900 török volt köztük és 200 német meg osztrák. Az utóbbiaknál még volt rendes fegyelem. Adtunk nekik egy kis pléhládában vizet, maguktól sorba álltak és nyugodtan ittak egyik a másik után, A törököknek vizet sem lehetett adni. Egy sem akart várni, amíg sorra kerül, mindegyik előre tolakodott, ütötte a másikat. És ezek kilencszázán voltak. A két altiszt és tizenkét katona, akiket az ezredes a „vízorgia” felügyeletére kiküldött, tanácstalanul állt. Egy negyedóra leforgása alatt talán csak húsznak sikerült egy-egy pohár vizet kiharcolni, miközben a nagy tolakodással több mint egy vödör vizet elöntöttek.

Az ezredes figyelmes lett a lármára és odalovagolt.

„Csak egy segítség van” mondta, tereljétek őket

a partra, igyanak a folyóból, mint valamikor Gideon hősei — lehawdil! ”

„Lehawdil” (jó és rossz között különbséget tenni) egyike volt héber szókinca virágainak.

Táborunktól a Me-Nimrin folyóig egy jó mértföld volt az út, de ilyen állapotban levő emberek számára ez volt az egyetlen mentség. És így is történt.

Odamentem a németekhez, hogy beszédbe elegyedjem velük és kétszáz kész republikánust találtam... A történet, amelyet önmagukról beszéltek, igazán érdekes volt. Három napig a sivatagban voltak kenyér és víz nélkül; a beduinok ellopták órájukat, a gyűrűt az újjúkról, néha a cipőt is a lábukról; malária; bajtársak, akik földre rogytak és könyörögtek: Menjetek tovább, hagyjatok nyugodtan meghalni...

„Barnes”, kérdezte a colonel „hány ember maradt még a századában?”

— „Tizenyolc egészséges, Sir” — felelt a századparancsnok.

„Tehát ezeregyszáz foglyot visz ma Jerichoba”.

És vezettük őket a tizenkét mértföldes úton; tizenyolc zsidó katona és három tiszt őrzött kilencszáz törököt és kétszáz németet; fegyvertelenül is végezhetek volna velünk öt perc alatt. A foglyok négyes sorokban vonszolták magukat; a mi katonáink töltött puskával és feltűzött szuronnal „láncot” alkottak jobbra-balra, amelyben azonban egymást sem látni sem hallani nem tudták.

A „padre” is velünk jött, vigyázott arra, hogy az ellenséget szerencsétlenségében ne érje igazságtalanság.

És így mentünk végtelen vénasszonysorban, megint

Ugyanazon a Jordánsíkon, de most ellenkező irányban.

Mind hallgatnak, csak a maláriások nyögnek fájaldalmukban. És tucatjával vannak: a németek csak nyögnek, de a törökök üvöltenek, mint a kis gyerekek, vagy mint a sötétségben utánunk jövő sakálok.

A „padre” és én vagyunk az utolsók. Hirtelen messze elől kiáltást, füttyentést, lövést hallunk. Előre sietünk. Egy csoportot látunk az út mellett: a földön fekszik egy török, előtte egy katona, grúz „schwill”, aki törökül kiabál vele.

„Ki lőtt?”

A „schwili” jelent: „Ez a török nem akar tovább menni, túlságosan gyenge, meg akar halni útközben”. Megpróbálta a beduinokkal és sakálokkal ijesztgetni, de ez sem használt. Erre a levegőbe lőtt és azt mondta neki: „Agyonlőlek, ha nem mész tovább”. De ez sem használt.

„Hívjatok ide négy törököt és parancsoljátok meg nekik, hogy vigyék a beteget” mondja a „padre”. A „schwili” röviden és tárgyilagosan válaszol: „A sötétben majd valahol feküdni hagyják”.

Ez alatt a beszélgetés alatt tovább vonul a csapat, most a németeket látom jönni. Kiválasztunk közülük négyet, akik erősebbeknek látszanak, mint a többiek. A „padre” feljegyzi a nevüket és nekik kell a törököt Jerichoig cipelniük.

Abban az órában, amikor csendesen ballagtam ez után az agyonzúzott, megcsalt embercsapat után, elgondolkoztam. Röviddel ezelőtt még rettegett tőlük a világ; és bizony csak véletlen, hogy nekik és nem nekünk kell fegyver nélkül fogságba vonulni. Sokat be-

széltem azon az éjszakán magammal, de nem érdemes elmondani; mert mindenki ismeri a gondolatokat, amelyek egy zsidóban ilyen éjszakán életre kelnek — egy zsidóban, aki Németországban, Bécsben, Konstantinápolyban élt és ugyanezeket az emberroncokat munka- és táncközben, barátnőikkel a Práterben látta. Ma, amikor „militarista”-nak neveznek, sokszor eszembe jut az a menetelés túl a Jordánon — talán ama Nebo hegy árnyékában, ahol Mózes Isten csókjában meghalt. Kegyetlen egy nép élete; nehéz a pusztában vándorolni; ha gyöngé vagy tovább menni, akkor feküdj le és halj meg; mert az a nagy világhadsereg, amelyet „emberiség”-nek neveznek, anélkül, hogy megérdemelné, nem zsidó légió részvételtjes „padre”-val. és senki sem fog téged Jerichoba vinni. Menj, ahogy tudsz, kegyetlenül önmagaddal és másokkal szemben — vagy halj meg és hagyd veled együtt a reményt is meghalni.

XIV.

A HADJÁRAT BEFEJEZÉSE UTÁN - A LÉGIÓ BIZTOSÍTJA A RENDET AZ ORSZÁGBAN — VISZONYUNK AZ ARAB LAKOSSÁGHOZ

Katonai szolgálatunk harmadik periódusát — a fegyverszünet utáni időt — tartom a legfontosabbnak. Még tovább megyek: a légió alapításának igazi célja nem annyira az volt, hogy a hadjáratban résztvegyen, bár erre is törekedtünk, mint inkább az, hogy a háború befejeztével az országban maradjon, mint Palesztina helyőrsége.

Az „álmodozók”, akiknek agyában a légió gondolata megtermett és akik azt véghez is vitték, nem voltak sápadt romantikusok. Mind céltudatos emberek vagyunk. Ruthenberg bebizonyította ezt avval, hogy Tel-Avivban és Haifában ma villannyal világítanak; Meir Grossmann és Jakob Landau avval, hogy a zsidó újságok olvasói minden kis galíciai vidéki városban másnap megtudták, mi történt a buenos-airesi zsidókkal; Trumpeldor avval, hogy az ő „Chaluz”-álmából fejlődtek ki azok a chaluzok, akik most felépítik Palesztinát. Természetesen a legnagyobb súlyt arra helyeztük, hogy a zsidó katonáknak szerep jusson Palesztina meghódításánál. Még tovább megyek és őszintén be-

vallom: mindnyájan azt reméltük, hogy ez a szerep sokkal nagyobb lesz, mint amilyen a valóságban volt. Nem másfél bataillonról álmodtunk, amikor hozzáfogtunk a munkához és nem olyan zászlóaljokról, amelyek akkor kerültek a frontra, amikor fél Palesztina, Jeruzsálemmel együtt, az ő segítségük nélkül el volt foglalva. Légiónk ugyan, bármily kicsi volt, megtette kötelességét a palesztinai front legfontosabb harci akciójánál, de mi még többről álmodoztunk. Harminc-negyvenezer emberből álló hadseregről, egy hadseregről, amely a nagy létszámában rejlő fontosságánál fogva, az angolokkal együtt tegye meg az egész utat a Sinai-sivatagban.

De mint célemberek még álmaink közben is hidegen számoltunk és megértettük, hogy még harmincezer ember sem lett volna egy ötöde sem annak a hadseregnek, amelyre szükség volt Palesztina elfoglalásához. Kezdetől fogva tisztában voltunk vele, hogy a zsidó légió a legjobb esetben is csak egy része lehet a hódító hadseregnek. De egy megszálló hadsereg egészen más dolog. Ebben láttuk a zsidó légió legfőbb feladatát. Elég erősnek kellett volna lennie ahhoz, hogy a magva legyen annak a helyőrségnek, amely Palesztina elfoglalása után az országban marad. Mert egy helyőrségnek nem kell oly nagynak lennie, mint egy tábori hadseregnek. Olyan kis országnak, mint Palesztina, nem kell 30.000 ember; elég 20.000, sőt 15.000 is, hogy a rendfentartásnál az első szerepet játssza. És nagyon fontos volt, hogy ez a szerep éppen azokban a hónapokban legyen az övék, amikor a különböző hatalmak között megkezdődik a diszkusszió a meghódított terület

jövője tárgyában. Megint meg kell vallanom: ez is csak jóval kisebb mértékben sikerült, mint reméltük.

Egyetlen egy időpont kivételével (fontos és kritikus időpont volt ez, amelyre később még bővebben ki fogok térni), soh'sem volt a zsidó légió a döntő elem a megszálló hadseregben, amely a fegyverszünet alatt Palesztinában maradt.

Óvakodom attól, hogy túlbecsüljem a dolgokat; de az olvasó viszont ne becsülje azokat a kelleténél kisebbre, 1919-ben a zsidó légió jóval nagyobb részét képezte a palesztinai brit hadseregnek, mint 1918-ban. Mindenekelőtt: a legénység létszáma megháromszorozódott. Az offenzívában másfél zászlóalj vett részt 1500 emberrel. A többi akkor még kiképzés alatt állt Egyiptomban. 1919 elején zászlóaljaink összesen 5000 embert számláltak. Ezzel szemben a brit csapatok létszáma a győzelem után sokkal kisebb lett. Egy nagy részüket Syriába és déli Anatoliába helyezték át, egy másik részt Egyiptomba. Azután kezdődött a leszerelés — náluk korábban, mint nálunk. A pontos számokra nem emlékszem, azt hiszem azonban, hogy 1919-ben a megszálló sereg egy hatod részét, legfontosabb alakulatának, a gyalogságnak, valószínűleg egy negyedét és a fehér gyalogságnak csaknem a felét mi tettük ki.

A bőrünk színét nem azért emelem ki, hogy önmagamát, vagy az olvasót vigasztaljam, hanem azért, mert ez a beosztás az összes katonai számításoknál objektíve igen nagy szerepet játszik. Az angolok maguk egészen másként ítélik meg egy fehér csapat harci értékét, mint egy színes csapatét. Az indiai legénységben csak egy bizonyos mértékig bíznak. Ez ebből is kide-

rül, hogy az indiai ezredekben az összes igazi tisztek, egészen alhadnagyokig, kizárólag európaiak. A hinduk külön tagokat kapnak, mint „Dzsemadar” és „Subadar”, de tiszti rangot nem. Úgy hallom, hogy ez most részben megváltozott, de 1919-ben és 1920-ban még ez volt a helyzet. Csak a fehér csapatokat tartották teljes értékűeknek. És mint a háborúban, a megszállás alatt is a gyalogság képezte a legfőbb védelmet és a fehér gyalogság, ha nem csalódom, csaknem felényire zsidókból állt.

És jött egy idő, amikor ez az arány még jobban eltolódott. Ez a korszak — amint említettem, kritikus volt Angliának a Közel Keleten elfoglalt állására. 1919 tavaszán egész Egyiptomban súlyos rendzavarások történtek ki. Csaknem valamennyi fehér csapatot, a gyalogságot és a lovasságot is, Palesztinából Egyiptomba dirigálták. Indiai csapatokon és egy Jeruzsálemben állomásozó angol zászlóaljon kívül csak az 5000 zsidó katona maradt a mi országunkban.

A zavargások Egyiptomban két hónapig tartottak. Ez alatt a két hónap alatt Palesztina arab lakossága folyamatosan izgalomban élt. A legvadabb hírek terjedtek el minden nap: az angolok vereséget szenvedtek, Allenby megölték, a nacionalisták elfoglalták Kairót, Arabi pasa (egy egyiptomi nemzeti hős) feltámadt a sírjából — és így tovább a végtelenségig. Naponta besurrantak Palesztinába agitátorok vasúton, lóháton vagy gyalog. Isten tudja, ki küldte, vagy fizette őket; ellepték a városokat, városkákat és falvakat, minden kávéházban, néha még a mecsetekben is, lázító agitációs beszédeket tartottak és az arab lakosságot Anglia és a zsidók ellen ingerelték.

Valóban veszedelmes idők voltak ezek. Még az angol kormányzók is gondterhesen csóválták a fejüket és tanácskoztak velünk (én akkor tagja voltam a Waad Hazirim-nak) Palesztina gyenge megszállása felől, amely ezenfelül indiai csapatokból, részben mohamedánokból állt, akiket Konstantinápoly sorsa és a kalifatus megszegényítése nagyon felháborított.

A főhadiszálláson akkor megint ráeszméltek a zsidó légió értékére. Ilyen időben a legfontosabb az ország idegrendszerét, vasúti hálózatát, megvédeni. És a vasútvonalakat zsidók tartották megszállva: Romanytól a Sinai sivatagban Rafa-ig az egyiptomi határon, Rafától Gazán keresztül Luddig és Jaffáig, Luddtól Haifáig, Haifától a Kinereth-tóig. Jaffában és Haifában, amelyek talán a legfontosabb agitációs központok voltak, a helyőrség szintén zsidó katonákból állt: Jaffában álltak az amerikaiak, Haifában a palesztinaiak. Csak Jeruzsálem vonakodott makacsul attól, hogy beengedje a zsidó légiót. De erről később lesz szó. Jeruzsálemben egy angol hadtest feküdt. Egyébként az egész országot zsidó legionáriusok láncá biztosította.

És az eredmény? Két havi abszolút csend és nyugalom.

Ha egy országban csend van, akkor a történetírónak nincs anyaga. Erről a korszakról nincs mit jelenteni. Amíg a légió látható hatalom volt Palesztinában, nem voltak ott összeütközések és senkiségi gondolt komolyan arra, hogy kövesse az egyiptomi példát. Csak amikor leszerelés folytán ötezer katonánkból mindössze négyszáz maradt, csak akkor lőtték agyon Tel-

Chajban Trumpeldort és négy bajtársát és csak akkor tört ki pogrom Jeruzsálemben. De ez a két tragédia nem tartozik bele abba, amit el akarok mondani. Én itt a légióról referálok: mindaddig, amíg a légió mint olyan fennállott, csend és rend volt és a katonai krónikásnak nem volt feljegyezni valója.

És ezt tartom egy zsidó légió legfőbb feladatának Palesztinában: arra kell, hogy a katonai krónikásnak a jövőben ne legyen anyaga. A felépítés történetírója találjon anyagot, de az, aki a zavargásokat és összeütkezéseket jegyzi fel, éppoly kevésbé találjon feljegyezni valót, mint 1919-ben.

És itt közelebbről szeretnék foglalkozni egy kérdéssel, melynek fontos szerepe van a cionista vitatkozásban: igaz-e, hogy egy zsidó légió izgatólag és provokálólag hat?

Egy ilyen kérdést becsületesen kell kezelni. Ha egy országnak olyan lakossága van, amely nem akar tudni a „nemzeti otthon”-ról, akkor egészen természetes, hogy a zsidó tevékenység minden megnyilvánulása, sőt maga a zsidók jelenléte izgatóan hat. Mindenkelőtt bosszantja őket a zsidók bevándorlása és még inkább a zsidó földbirtok növekedése; de izgatólag hat minden más jelenség is, amelyben a zsidók előnyomulása, vagy a vezető szerepre való igényük kifejezésre jut, mint például egy zsidó High-Commissionar kinevezése, vagy egy zsidó egyetem ünnepélyes alapítása. Ebbe a kategóriába tartozik a zsidó légió is. Senki sem fogja tagadni, hogy ellenfeleink 1919-ben elégedetlenek voltak az országban levő zsidó zászlóaljakkal. De oktalanság azt állítani, hogy kerülni kell mindent, ami ilyen han-

gulatot kelthet. Mert ha az ilyen „hangulat” elég ok volna arra, hogy valami ne történjék, egyáltalán le kellene mondani a cionizmusról.

Egy kérdést becsületesen feltenni annyit jelent, hogy mind a két lehetőséget megfontoljuk: a kárt is és a hasznot is. Minden dolognak megvan az árnyoldala, minden gyógyszerben van valami, ami más feltételek mellett mérgező gyanánt hathat. És az ilyen mérlegeléseknél nem használnak a teóriák. Erősen hiszem ugyan, hogy az élet logikus; de a zsidók, különösen az a tegnapi generáció, amely még mindig intézi mai ügyeinket, nem barátja a logikának és nem hisz a teóriákban. Ők csak tényekkel akarnak számolni, íme, itt vannak a tények: a légió 1919-ben 5000 zsidó katonából állt, akikkel az ellenfél lépten-nyomon találkozott — és az országban csend volt. És a másik tény, 1920-ban: a légióból alig maradt valami — és megértük a nehéz napokat Tel Chajban és a véres támadásokat Jeruzsálemben.

Még egy megjegyzést — nem a nemzsidó lakosságnak a légionáriusainkhoz való viszonyáról, ellenkezőleg a légionáriusok viszonyáról a nemzsidó lakossághoz.

Egy megszálló seregnek, amely hasonló helyzetben van, mint a zsidó légió volt Palesztinában, mindenképp két tulajdonsággal kell bírnia: erős kell hogy legyen és tapintatos. A fellépése nem merül ki tisztára katonai dolgokban: jó adag diplomácia is kell hozzá. És ez az egészben a legnehezebb. Az erős kéz — ha egy szerencsétlen fordulat szükségessé teszi — tapasztalt és képzett tisztek vezetése alatt áll kollektíve. A diplo-

máciai érzék és tapintat azonban olyan valami, amivel minden katonának magának kell rendelkeznie és ezt be is kell bizonyítania úgy az egyes emberekhez való viszonyában, mint a kávéházban és a piacon is, ahol narancsot vásárol. Ezt pedig csak háromféle ember tudja: az, aki természettől tapintatos, az, aki általában nem szeret idegenekkel érintkezni és akinek „diplomáciája” abban áll, hogy mindentől távol tartja magát; és végül az, akit bizonyos tekintetben ráneveltek arra, hogyan kell egy idegen országban a bennszülötteket tapintatosan kezelni; úgy, ahogy például az angol katonák Indiában úgyszólván „kurzust” végeznek a hindukkal való bánásmódból.

Már ebből a bevezetésből is nyilvánvaló, hogy nem minden légionárius állhatta meg nagyszerűen ezt a vizsgát. A túlnyomó többség helyesen viselkedett. Erről hivatalos bizonyíték is van: 1919 nyarán az »arab „Végrehajtó bizottság” parancsot adott ki, hogy a zsidó katonák rossz magatartása ellen mindenütt emeljenek panaszt és erre „özönlenni” kezdtek a panaszok. Három ezredesünk erre azt kérte, hogy az egyes panaszokat ne csak a zászlóaljok vizsgálják meg, hanem a katonai rendőrség is. A vizsgálat kiderítette, hogy a panaszok kilencvenkilenc százaléka alaptalan volt, úgy hogy az összes fegyelmi intézkedések is abban maradtak. Egy hónap múlva megszűnt a panasz-járvány.

De voltak kivételek is. Sietek kijelenteni, hogy nem bírnak fontossággal. Egyetlen egy esetre sem emlékszem, amelyben zsidó katona egy arabot megölt vagy megsebesített volna. Ausztráliai katonák felgyújtották Sarafend falút, mely nem messze Luddtól, Allenby

főhadiszállása közelében feküdt és agyonlőtték egy se-reg arab férfit (az asszonyokat és gyerekeket lovagias módon elengedték) azért, mert egyik bajtársukat ott meggyilkolták. Nálunk nem hogy ilyen eset nem fordult elő, de komolyabb összeütközések sem történtek. Ellenben előfordultak gorombáskodások, céltalan perlekedések, és egyéb apróságok, amelyeket el kellett volna kerülni.

Nincs szándékomban légióbeli volt bajtársaim bármely kategóriáját megsérteni, de megfigyeléseim során szereztem néhány betekintést, melyek talán hasznosak a Palesztinában követendő taktika és tapintat általános irányelveinek megbeszélésénél.

Különösen két kategória áll ebben a tekintetben távol minden szemrehányástól, amelyeknél még az említett kivételek sem fordultak elő. Ez volt elsősorban a palesztinai önkéntesek intelligens része: a jaffai gimnázium volt tanulóí, a munkáspártok tagjai, tanítók, hivatalnokok, telepesek. Magatartásuk akkor is ugyanaz volt, mint ma: udvariasak voltak, barátságosak minden intimitás nélkül, minden tekintetben tiszteletreméltók. — A másik kategóriába tartoztak az angol „boy”-ok — azok, akiket mi eleinte tréfából, később megtiszteltetésül „szabók”-nak neveztünk el. Lélektanukról a következő fejezetben fogok szólni, amely a légió különböző elemeivel foglalkozik. Itt csak azt említem meg, hogy azokhoz tartoztak, akik „távol” tartották magukat. Szolgálatukat pontosan és gondosan ellátták és leveleket írtak a feleségüknek. Sem Palesztina mint olyan nem érdekelte őket, sem a cionizmus, sem pedig az arabok. Ha a városban egy részeg arab valami sér-

tőt kiáltott feljük az uccán, figyelemre sem méltatták.

Kevésbé egyszerű volt a dolog az amerikaiakkal. Verekedések az arabokkal náluk is csak kivételesen fordultak elő. De voltak, akik belementek ilyesmibe. Csodálatosképen az volt a benyomásom (ilyen alkalomkor értem küldtek, hogy mint „ügyvéd” vagy közvetítő szerepeljek), hogy ezek a dolgok csak azért történtek, mert az amerikai elem feltétlenül zionista érzésű volt. Ellentétben az „angolokkal”, az amerikaiak lázas érdeklődést mutattak Palesztina és az ottani események iránt. Minden izgatta őket, minden csekélységért „haragudtak”. A nemzsidó lakosságot részben rokonszenvvel nézték; minden esetet figyelmükre méltattak, míg az „angol” legionáriusok egyszerűen ignorálták. Éppen ezért egy uccagyerek buta vicce néha olyan arányokat öltött náluk, mintha a nemzeti becsületen eset volna sérelem, ha pedig lövés esett egy arab faluban, amely senkiben sem tett kárt, veszélyt láttak benne a zsidóságra nézve. Közismert tény, hogy könnyebb tapintatosnak lenni, ha az ember nagyon szeret. Ezért nem lehet a megjegyzéseimet szemrehányásként felfogni; de tények mellett nem lehet elmenni.

Legnehezebb volt a dolog a palesztinai önkéntesek ama részénél, mely keleti környezetben nőtt fel. Ezek nem is voltak ellenséges érzéssel az arabok iránt, ellenkezőleg, jóban voltak, barátságosan érintkeztek velük és úgy beszéltek a nyelvüket, mint ők maguk. És éppen ez okozta a legtöbb és legkellemetlenebb összeütközést.

Tipikus példája az ilyesminek a következő eset: Egy katona ebből a kategóriából szabadságra megy és

találkozik egy arab ismerősével. Üdvözlik egymást, össze is csókolódnak, ahogy az keleten szokás, bemennek egy kávéházba, isznak, kártyáznak, ugratják egymást, ahogy barátok között néha megesik, talán egy kicsit tovább mennek a kelleténél és a vége — verekedés. Vagy, ami még gyakrabban megesik — egy eset, amelyet már ismételten említettem: egy részeg arab az uccán szitkozódik. A leghevesebb amerikai cionistánál is lehei remélni, hogy nem érti meg, hiszen arabul volt. Ezek az emberek azonban értenek arabul, mi több, ugyanazon a nyelven válaszolni is tudnak. Az arab szitkozódások lexikonja hallatlanul gazdag és ezernyi fokozata van. De a legfőbb fok végül mégis csak a régi pofon-eszperanto.

Lesznek sokan, akiket talán meglep ez a megállapításom: hiszen nálunk szeretnek folyton arról beszélni, hogy a zsidóságnak „közeledést” kell keresnie a bennszülött arab lakossághoz, bele kell magát találnia a környezetébe stb., és akkor békesség lesz. Lehet, hogy így van, de az is lehet, hogy nem. Nem űzök itt publicisztikát, csak elbeszélem, amit láttam: minél erősebb a „közeledés”, annál rosszabb a békére nézve. És talán nem csupán a zászlóaljiroda tárgyalásainál az I. 3249 ügyben, amely szerint Sevigliano Aminadob megánczó Abdullah cipőtisztítót Jeruzsálemben a jaffai kapunál megütötte.

XV.

A LÉGIÓ PARANCSNOKAI ÉS TISZTJEI — VILÁGNÉZET A CIONIZMUS? — A NEMZSIDÓK MAGATARTÁSA

Azt ígértem, hogy fogok katonáinkról közelebbit jelenteni. Számszerint jelentkeztek a „Judean Regiment”-hez (ez volt a hivatalos név, amelyet a győzelem után kaptunk) több mint tízezren. De a felét soha sem láttam. Későn sorozták be őket, olyan időben, amikor a háború már véget ért és nem volt érdemes őket a frontra küldeni. Portsmouthi káderünk, amelyben Miller zsidó ezredes parancsnoksága alatt (őt sem ismertem) képezték ki őket, közvetlenül szerelte le ezeket.

Palesztinában csak mintegy 5000 emberünk volt három zászlóaljban, a „Royal Fusiliers” 38, 39, és 40. bataillonjában, amelyek később a „Judean”-ok első, második és harmadik zászlóalja lettek. Meg kell azonban vallanom, hogy sem az első, sem a második hivatalos elnevezést nem igen használták. Allenby főhadiszállásától az arab falvakig mindenütt — még a hivatalos levelezésekben is — „Zsidó légió”-nak neveztek bennünket. Ezt a nevet akarták már elejétől fogva nekünk adni és ez ellen protestáltak az asszimilánsok olyan hevesen Lord Derbynél tett látogatásuk alkalmával.

Az angolok és az amerikaiak a két első zászlóaljba voltak beosztva, úgy hogy a 38-as nagyrészt „angol”, a 39-es ellenben csaknem teljesen „amerikai” volt. A palesztinaiak mind együtt szolgáltak. Ők alkoták kezdetben a 40-es zászlóaljat, később azután, amikor a leszerelésnél a másik kettőt feloszlatták, az első „judean bataillon”-t. A 38-as zászlóalj parancsnoka Colonel Patterson, a 39-esé Colonel Margolin, a palesztinainak egymás után három ezredese is volt; először Samuel, azután a keresztény Scott és végül Margolin a légió feloszlataáig.

Kezdjük az ezredeseknél.

Pattersonról már sokszor volt szó. Csak egy dolgot akarok e helyen kiemelni: Vele szemben saját országa éppoly hálátlanul viselkedett, mint a zsidóság. Esete valószínűleg egyedül áll az egész brit hadseregben; mint alezredes ment a háborúba és mint alezredes fejezte is be, minden előléptetés, sőt minden kitüntetés nélkül, bár kezdettől fogva végigcsinálta a háborút és úgy „Mule-Corps”-ját, mint légióját néhányszor megemlíti a hadi jelentések. Allenby, aki levélben megígérte neki, hogy a zászlóaljunkból brigádot csinál és őt tábornokká nevezi ki, értett hozzá, hogy ezt az ígéretét utólag megszegje; és később, amikor Patterson néhányszor mellénk állt és élénken tiltakozott a hivatalos antiszemitizmus ellen, amely a győzelem után a hadseregben lábra kapott, Allenby legelkeseredettebb ellenfele lett és kicsinyesen bosszút állt rajta, amennyiben egyetlen kitüntetésre sem terjesztette elő és ugyanez okból a többi ezredeseinket sem. Később, amikor már tagja voltam a Cionista Végrehajtó Bizott-

ságnak, írtam Sir Herbert Samuelnek és megkértem, hogy a magasabb adminisztratív testület összeállításánál gondoljanak keresztény pártfogóinkra. Azt hiszem, Dr. Weizmann is támogatta ezt a kérdést, de sohasem teljesítették.

A zsidó nép is hálátlannak bizonyult vele szemben. Nem szívesen beszélek erről...

Am Patterson továbbra is barátja maradt a zsidó népnek és a cionizmusnak. Nagy szolgálatokat tett Amerikában a Keren Hajeszodnak és mindazok szeretik, akik ott együtt dolgoztak vele. És nagyritkán, ha Londonban vagy Parisban találkozom vele és mint testvérem előtt — valóban az nekem — könnyíték előtte szívemen, elmondom neki csalódásaimat és gondjaimat, ugyanazt a mosolyt látom az arcán, mint annak idején Londonban, amikor összetűztünk a generáladjutánssal, vagy mint nem ritkán a Jordán völgyében a legkeservesebb napok után: egy mosolyt, amely túlteszti magát generálisokon, malárián és pergőtűzön, egy ember mosolyát, aki csak a makacs akarat le nem győzhető erejében hisz. Felemeli a poharát és így szól:

„A vége „all right” lesz és a zsidók mégis nagy nép. Here is no trouble!”*) Ez a kedvenc pohárköszöntője, mert azt hiszi, hogy „trouble” az élet esszenciája, minden törekvés legfőbb hajtó ereje.

Margolin képét is megrajzoltam már. Temperamentumuknak megfelelően úgy kellett volna, hogy ő szülessen angolnak és Patterson zsidónak. Margolin

*) „Here is no trouble!” ismert felköszöntő. Azt jelenti: „Félre minden gonddal”.

talán tíz szót beszél egész nap. Úgy gondolkodik, mint egy ember, aki életét távol töltötte a nagy városoktól, Palesztinában élt a Bilu-időben, az ausztráliai „Busch”-ban, a „túloldalon túl” ahogy Ausztráliában mondják. Gondolatai lassúak, fontosak és mélyek, szinte primitív „commonsense” (józsanság) hatja át őket, komolyság és becsületesség. „Taten”-nak, apánknak nevezték az amerikai katonák, bár sokszor felbőszítette őket a pontossága. Olyan volt katonáihoz, mint igazi apjuk, katonaeletük legkisebb részletével is törődött. Tábora a kitűnő szervezés mintaképe volt. A főhadiszállás hozzá szokott küldeni más ezredeseket, hogy ott rendet és fegyelmet tanuljanak. Meggyőződéses híve volt a fegyelemnek és nem akarta követni Patterson példáját, amikor arról volt szó, hogy protestáljanak a főhadiszállás túlkapásai ellen. De nem is félt a főhadiszállástól és ezt bebizonyította szolgálati ideje végén. 1921-ben, amikor Sir Herbert Samuel még egy vegyes milícia tervére gondolt, felerészben zsidókból és felerészben arabokból. Margolinnak szánta a zsidó rész feletti parancsnokságot; és az a pár száz katona, aki a palesztinai zászlóaljából még megmaradt, a milíciába került. Mégis kitört a pogrom Jaffában május elseje és harmadika között. Anélkül, hogy engedéllyel törődött volna, Margolin katonáival Tel-Avivba ment és megszervezte a zsidó város védelmét. E miatt a „bűne” miatt követelték visszalépését. És ma ismét Ausztriában él és visszavágyódik Palesztinába, ahol valamikor Rechobothban az ekét igazgatta, a Jordán völgyében harcolt és Es-Salt-ban, Gilead fővárosában, mint a megszállás kormányzója uralkodott... Colonel Frederik Sámuel angol-zsidó család tagja

és asszimiláns környezetből származik. Abban a környezetben azonban egy személyiség hatása uralkodott, amely a tagok nagyrésztére igen nagy befolyást gyakorolt és visszanyerte őket a zsidó-nemzeti érzés és gondolkodás számára. Azt hiszem, említettem az előző fejezetek egyikében Nina Davis nevét. Sajnos, ma már csak egy elköltözötté ez a név. Felesége volt zászlóaljunk orvosának, Dr. Redciiffe Salaman-nak. Mint Salaman és Samuel, akik egyébként rokonok, Nina Davis is olyan családból származott, amely sok nemzedéken keresztül Angliában élt. De atyja, egy férfiú, akivel érdemes volna hosszabban foglalkozni, alapos zsidó nevelésben részesítette, többek között jól megtanította a héber nyelvre és irodalomra és mély szeretetet oltott belé irántuk. Nina Davis egy sereg zsidó ifjúsági művet — elbeszélést és verset — adott ki angolul és jó fordításokban Jehuda Halévi, a két Ibn Ezra és Gabiról verseit. Eredeti irodalmi tehetség volt: a legnagyobb telentuma azonban mégis az volt, amit az angolok „személyes magnetizmus”-nak neveznek. Intellektusa valószínűleg olyan volt, mint az, amely Franciaországban a 18. században a „nagy szalon”-ok asszonyait kitüntette; és bár nem alapított „szalont”, mert távol élt Londontól, hatása ugyanaz volt. Az „igazi angol” kör az angliai cionizmuson belül kicsi, de a nagyobbik fele oly emberekből áll, akiket Nina Davis közvetlenül vagy közvetve befolyásolt. Ezekhez tartozik Colonel Sámuel is. A háború elején a francia fronton volt, már ezredesi rangban egy jó ezrednél és bizonyára rövidesen tábornok lett volna belőle. Dr. Salaman hívására otthagya zászlóalját, ami nem kicsi és nem mindenna-

pos áldozat egy parancsnok részéről és hozzánk jött, hogy átvegye kiképző táborunkat, jól tudva, hogy evvel karrierjét is otthagya; mert az első tábornokjelölt egy zsidó brigádban természetesen Patterson.

Legfőbb tevékenységét Palesztinában mint a zsidó önkéntesek ezredese fejtette ki. Sokszor volt alkalmam tapintatosságát és okos alkalmazkodó képességét megismerni. Katonái lénye egy idegen világ volt számára; saját belső struktúrája angolos merevségű volt, az angol társasági szokásokhoz alkalmazkodó, amelyben, úgy a civil-, mint a katonai életben, egyik osztály élesen elválik a másiktól: minden tisztnek és közönséges katonának ki van osztva a szerepe, minden már eleve sematizálva van. És olyan „katonákkal” találkozott, mint Ben-Zwi, Ben-Gurion és még mások, akik abban az időben nagyobb néptömegeknek voltak „parancsnokai”, mint egy zászlóalj. A légióban olyan „közvélemény”-nyel találkozott, amelyre tekintettel kellett lennie, hogy ne keltsen elkeseredést. Egy ideig féltek, hogy nem tud majd önmaga és az egyenruhás pártmágnások között, olyan viszonyt teremteni, amely biztosítja a harmóniát és a fegyelmet. Mégis sikerült neki. A kritikusai nevetve szokták mondani, hogy az angol hadseregben orosz rendszert honosított meg — a zászlóalj-szovjetet. Hívei erre azt felelhatték volna, hogy erre az „orosz” intézményre angol precedens van: Cromwell hadseregében is voltak katonai bizottságok, melyekkel a parancsnokok tanácskozni szoktak és az eredmény kemény fegyelem volt.

Colonel Scott egyike a legkülönösebb embereknek, akiket ismerek. A többi parancsnokokról megosz-

lanak a vélemények a volt legionáriusok között, de róla nem. Már régen nem fiatal, nagyon vallásos, hisz Istenben, az evangéliumban és a bibliában; azt hiszi, hogy Jézus a világ megváltásának csak ígérését hozta, beteljesülése azonban Isten kiválasztott népének a megváltásától függ. Scott keresztül-kasul keresztény és meg van róla győződve, hogy végső soron a kereszténység lesz a világ összes embereinek vallása. De nem hit-térítő: nézete szerint nem szabad Izrael népének vallási kérdéseibe beleavatkozni, csak segíteni kell neki, hogy hazát alapíthasson. Az örök nép akkor ismét papi nép lesz és tökéletesíteni fogja a világ vallási lelkismeretét. Megtiszteltetés és privilégium Angliára nézve, hogy ebben közreműködhetik és segíthet a megváltást gyorsítani. Minden angol, aki részesül abban a kegyben, hogy ebben a szent munkában résztvegyen, szent borzadályal kell, hogy feléje közeledjék.

Scott egyideig a palesztinai önkéntesek parancsnoka volt. Tudatában volt annak, hogy idegen és ezért nem igyekezett a légió benső életét befolyásolni. Olyan-nak vette, amilyen volt és a védelmező szerepére szorítkozott, amennyiben óvta katonáit minden összeüt-közéstől avval az egészen más légkörrel, amely a hadseregben uralkodott. Es azáltal, hogy így örködött felettük, nem is félt, hogy kockáztat valamit. Egy epizódért hálával tartozik neki a zsidó nép. 1919-ben, a nyár vége felé, hirtelen parancsot kapott a főhadiszállástól, hogy küldjön 80 embert Egyiptomba. Hogy ki gondolta ki ezt a parancsot és mi célból, az titok maradt. Igazságtalan volt, mert kezdettől fogva azt ígérték nekünk, hogy a zsidó katonák csak Palesztinában fog-

nak szolgálni. Szóval, a palesztinai zászlóalj kijelentette, nem engedi meg a nyolcvan bajtársának, hogy elmenjenek. Az ezredesnek kötelessége lett volna a nyolcvan embert elfogni és a főhadiszállástól katonai segítséget kérni a zászlóalj maradéka ellen. Ha ezt megteszi, hallatlan botrány keletkezik. Scott nagyszerűen viselkedett, bár veszélyben volt, hogy súlyos üldöztetéseknek teszi ki magát. Nem fogatott el senkit, ellenben jelentést tett a főhadiszállásnak, hogy katonái igazságtalannak tartják a parancsot, hogy Egyiptomban szolgáljanak, sőt többet látnak benne: kísérletet az araboknak a zsidók ellen való felingerlésére; mert az arabok szemében ez azt jelentené, hogy palesztinai önkéntesek hadra kelnek az egyiptomi nacionalisták ellen. A nyolcvan ember ártatlan, minthogy az egész zászlóalj kijelentette, hogy elvonulásukat erőszakkal is megakadályozza. Nincs tehát más kivezető út, mint az egész zászlóaljat elfogni, ami azt jelenti, hogy az egész község legszebb fiatalsága haditörvényszék elé kerül. Nem érzi magát felhatalmazva egy ilyen lépésre és a főhadiszállásnak is azt tanácsolná, gondolja meg a dolgot és intézzen inkább kérdést Londonhoz. Hozzátette még: „Szolgálatban nagyszerűek, fegyelmük kifogástalan, de nem akarják megengedni bajtársaiknak, hogy Egyiptomba masírozzanak”. A főhadiszállás kénytelen volt a jelentést Londonba küldeni és néhány hét múlva megjött a War-Office válasza, hogy hagyják a légiót békében.

Scott ma London körül él egy kis városkában, Résztvesz a légionáriusok ritka összejövetelein, odamegy és így szól: „Boldog vagyok, hogy Isten abban a kegyelemben részesített, hogy zsidó katonákkal szol-

gálhattam Palesztinában.” És feleségével meg két gyermekével együtt elmondja esténként keresztény imáit Izrael népének saját országban való megváltásáért a mi kezdete lesz a világ megváltásának.

Vannak ilyen angolok; és ők az igazi Anglia, ha nem is mondják el mindnyájan ezeket az imákat. De Scott lelke Anglia lelke. Erről nem szabad megfeledkeznünk, ha igazságos kritikánk mégoly éles is néha.

Mielőtt a földologra, a katonákra áttérnék, meg akarok még emlékezni a tisztekről. Zászlóaljamban két harmadrészben zsidók voltak; a másik két zászlóaljban a keresztények voltak többségben. Azokban az angol körökben, amelyekből Anglia háborús hadseregének a tisztjei kikerültek az asszimilánsok agitációja a légió ellen megtette hatását. Amíg Dr. Salaman Redcliffe még Londonban tartózkodott, az ő személyes befolyása folytán még volt egy bizonyos pótlás szubaltern zsidó tisztekben; de rövidesen ő is Palesztinába utazott és akkor már csak olyan emberek jöttek hozzánk, akik önként kerestek bennünket a lelkükkel és ezek kevesen voltak.

Egyesek közülök nagyon érdekesek voltak. Egyikről meg szeretnék itt emlékezni.

Mindjárt az első napokban a légió hivatalos megalakítása után egy nagyon fiatal hadnagy jött irodánkba az újoncozási osztályba, a legrégebb testőrezredek egyikének, a Goldstream-Gard-nak» egyenruhájában. Harold Rubin volt a neve, egy gazdag gyöngykereskedő fia volt. Elmondta történetét, melyből csak a következőre emlékszem: Etonben a legrégebb nevelőintézetek egyikében nevelődött minden összeköttetés

nélkül a zsidósággal. A magyarázata, hogy mi hozta hozzánk, nagyon egyszerű volt: „Újságban olvastam, hogy egy zsidó ezred alakul és rögtön tudtam, hogy ott a helyem”. Aki tudja, mit jelent egy gazdag angol zsidónak Eton és egy testőrezred, meg fogja érteni, miért emelem ki ezt az esetet. Kivételnek tartom: ám higgyék az optimisták, hogy idők jele.

Második kivétel volt ugyanebből a fajtából Edwin Samuel hadnagy, Sir Herbert Sámuel fia — akit a palesztinai önkéntesek nagyon szerettek, úgy is mint tisztet és úgy is, mint bajtársat.

Egy tucatnyi zsidó katonatiszt Palesztinában maradt a háború után. Azok között is, akik nem maradtak az országban, volt vagy egy tucat aktiv cionista. De a legtöbb jött és ment, becsülettel és méltósággal szolgált nálunk, de a cionista ideálok fénye és Palesztina varázsa nem voltak rájuk semmi hatással. Ahogy megfigyeltem őket, megint igazolva láttam régi meggyőződésemet; nem igaz, hogy a Palesztinával való „kontaktus” cionistává teszi az embert. Csak azoknál történik ez meg, akiknek már előzőleg, ha öntudatlanul is, volt egy csepp a vérükben a cionista méregből; mert a cionizmus egy különleges szervi-lelki hajlam, amely más népeknél, más körülmények között „határpionírok”, vagy esetleg kalandorok kitermelésére vezet: emberekére, akik nem szeretik a szokásos életmódot és újat akarnak maguknak teremteni. Megjön majd az az idő, amikor az egész zsidó világ elismeri, sőt talán támogatja is a cionizmust. De a „cionisták” még akkor is kisebbségben lesznek, mert a cionistának születnie kell. Az igazi cionizmus nem csupán világnézet.

Keresztény kollégáink között volt egy pár lelkes cionbarát — például Dániel Hopkin őrnagy Wallisból, aki kifejezett cionista volt és akit a palesztinai önkéntesek nagyon szerettek. A legtöbb azonban éppen olyan volt, mint a zsidó tiszték többsége: hűséges, korrekt és neutrális. Hogy voltak-e köztük titkos antiszemiták, nem tudom. Általában nagyon óvatosan bánok az „antiszemita” szóval. Bizonyos, a ghettótól öröklött zsidó tulajdonságok minket magunkat is bosszantanak. De ha nemzsidó is észre meri őket venni, akkor már a zsidóság ellenségének tekintjük; biztosak vagyunk benne, hogy ellenség, még ha egy szóval sem nyilatkozik. Engem soha sem érdekelt ez a kotorászás a nemzsidók lelkében.

A keresztény tiszték egyike egész nyíltan kifejezésre juttatta ugyan az ellenszenvét, de őt sem nevezhetem antiszemitának. Egy bizonyos-Smoltey őrnagy volt ez, Margolin ezredes parancsnok-helyettese. Sokat szenvedtek tőle amerikai legényeink és merevsége és tapintatlansága egy ízben nagy szerencsétlenséget okozott, amelyre később még vissza fogok térni. De ismerem ezt az embert egy másik oldaláról is: láttam különböző alkalmakkor és egészen más benyomást nyertem felőle: a tisztesség, sőt a lovagiasság benyomását. Ha ez a Smoltey a War-Officeban lett volna tiszt, egy irodában, amely a zsidó légió ügyeit intézte, bizonyára jóindulattal kezelt volna bennünket. De mivelhogy köztünk élt és nap-nap után érintkezésbe, jött egy neki idegen pszichológiával, nem találta el az igazi hangot. Ugyanez a balsors ismétlődik most sok angol hivatalnoknál Palesztínában ...

XVI.

A KATONÁK: A „SZABÓK” — A PALESZTINAI ÖNKÉNTESOK — A CÉL- TUDATOS AMERIKAIKAIK — LESZERELÉS

Katonáinkat három nagyobb csoportba lehet besztani: voltak „angolok”, palesztinaiak és amerikaiak.

Az „angolokról” már beszéltem és elmondtam, hogy lett a „szabó” gúnynévből, mely eleinte csúfolódás volt, később megtiszteltetés. Ezek az „összeírtak” kétségtelenül bebizonyították, hogy az angol hadsereg legjobb katonái közé tartoznak. Nem lelkesedtek semmiért, nem szerettek semmit, csak primitív otthonukat és családjukat valahol Whitechapelben, közömbösek voltak úgy a cionizmussal, mit Palesztinával szemben, haragudtak az egész világra, amiért nyugalmaikat megzavarták és a tengeren túlra cipelték őket, hogy harcoljanak egy ügyért, amelyhez semmi közük sem volt, és mégis, új feladatukat elejétől végig pontosan teljesítették: a gombtisztítástól a szuronyharcig, éjszakai összeütközésektől a törökökkel a Jordán völgyében a „senki földjén”, egészen a hősi haláláig. A mi katonáinknál is voltak nehéz pillanatok és kirobbanásai a közös nyugtalanságnak, melyek néha a légió létét is veszélyeztették, — de soha a „szabók” között. Veszély és hőség, rossz bánásmód, a szolgálat végtelen unalma

a fegyverszünet idején, alvás a köveken, őrszolgálat magános hegyeken, malária, sebesülés és üres vizes palackok — mindebben csak a feladat egy részét látták, amelyet magukra kellett vállalni ok és mindvégig becsülettel ellátniok. Persze morogtak hozzá; de a morgás a katona egyetlen privilégiuma, mondja egy angol példabeszéd; és maga Napóleon nevezte legjobb katonáit „öreg morgó medvéknek”. Mindig elégedetlenek voltak és mindig kötelességtudók.

Nem találtam náluk kollektív életet vagy bárminő közös ideológiai érdeklődést; nem tartottak gyűléseket és nem mutattak semmi hajlamot a tömörülésre. Kicsi, többnyire véletlenül összeverődött csoportok tartoztak együvé, a szerint, hogy hogyan kerültek közös sátrakba valamelyik őrmester beosztása alapján, aki nem volt tekintettel arra, ki kinek a barátja vagy rokona. Ezek a sátorbeli szomszédok azután új barátok lettek; kicserélték a véleményüket szolgálati ügyekben és otthoni emlékeiket, segítettek egymásnak, kártyáztak egymással és nem vágyódtak a régebbi barátok után, akikkel azelőtt voltak együtt más sátrakban. Csak egy dolog volt, ami után vágyódtak: az otthon.

A háborút gyűlölték, mint egy részeg világ vad örületét, amelynek a legkisebb jogosultsága sem volt és nem is lehetett; a palesztinai önkénteseket egyszerűen bolondoknak tartották. És mégis megtörtént a következő: A breszlitovszki békekötés után eszébe jutott valakinek Allenby főhadiszállásán, hogy ők is „oroszkok” és itt a jó alkalom a zsidó légió megsemmisítésére. Paterson hirtelen parancsot kapott, gyűjtse össze katonáit és magyarázza meg nekik, hogy mindenki beosz-

tathatja magát egy munkásosztagba, ahol a fronttól távol és minden életveszély nélkül fog dolgozni. Több mint ezer ember volt jelen ennél a parancs-olvasásnál Helmiában: csak ketten fogadták el az ajánlatot.

Palesztina egyszerűen nem érdekelte őket. A békekötés után megmagyarázták nekik, hogy alkalmuk lesz az ország történelmi nevezetességeit, csoportokra osztva, a hadsereg költségén, megtekinteni. Csak kevesen vették igénybe ezt a lehetőséget. A többség inkább a táborban maradt és éjszakánként a puszta lőszerraktárakat, a szétlőtt hidakat és a török foglyokat őrizte. Egyikük nagyon udvarias levelet írt névtelenül Pattersonnak, amelyben a következő állt: „Nem kell ez nekünk, nem a látványosságok miatt jöttünk ide, hanem csak azért, hogy hadi szolgálatot teljesítsünk; és jól szolgáltunk, mindig hűségesek voltunk önhöz, Sir, minden ínségben, minden veszélyben. Legyen most ön is hűséges: a háborúnak vége van, segítsen nekünk, hogy amily gyorsan csak lehet, hazakerüljünk...” És viharosan tapsoltak, amikor koncertegyüttesünk énekesei egy új strófát énekeltek a „Blighy”-ről szóló népszerű katonanótára. („Blighy” hindosztán szó, talán „ország”-ot jelent. A katonák zsargonjában annyit tesz, mint Anglia:)

„When we all go back to Blighy

By and by —

And we leave the Holy City

To the Zionist Committee...” *)

Bár nagyon türelmetlenül várták a leszerelést, szolgálatukat a régi gondossággal látták el. Nem unták

*) „Ha mind vissza megyünk a kis országunkba, apránként, a Szent Várost itt hagyjuk a cionista bizottságnak.”

meg a háborút, nem hanyagolták el a szolgálatot, nem sértették meg a fegyelmet ennél a „szabó”-ezrednél, pedig mindez napirenden volt minden más zászlóaljnál. Talán ezért szerelték le utolsóknak. Ez volt a legfontosabb ismertető jelük: elsőeknek jöttek és utolsóknak mentek haza; idegenül az érkezésnél és idegenül a távozásnál. És egész idő alatt rendesen és pontosan a táborban, csendesen, kitartóan és bátran a tűzben. Különös pszichologia. Nem szimpatikus nekem de nem tudom és nem akarom tagadni, hogy van benne valami, ami különösen egészséges és nagy.

Ha azt mondom, „ők mentek haza utolsóknak”, úgy természetesen azt gondolom, utolsóknak azok közül, akik idegenből jöttek és nem Palesztinából. A zsidó légió legutolsó maradéka, amely csak 1911-ben a jaffai pogrom után semmisült meg, palesztinai önkéntesekből állt.

Ezekről az önkéntesekről így nyilatkozott Weizmann Allenbynek: „Garibaldinak sem voltak jobb katonái”. És igaza volt. A számtalan képtelenség között, amelyeket Allenby politikája megengedett magának, nem ez a legkisebb: elmulasztotta, vagy nem értett hozzá, hogy kihasználja azt az elsőrangú katonai anyagot, amelyet jó három negyedrészüik képviselt. Vitézségük ugyanolyan fajtájú volt, mint az, amelyet a zsidó világ Tel-Chaj védelmezőinél annyira csodált: emberek akik nemcsak, hogy nem féltek, sőt ellenkezőleg sóvárogtak az önfeláldozás után, akik álmodtak a halálról egy szent cél érdekében. E mellett magas intelligenciájú, művelt, udvarias emberek voltak, lovagias felfogás-

sal becsületről, bajtársiasságról és kötelességérzetről: emberek, akik úgy ismerték Palesztinát, mint saját tenyerüket. Majdnem mind beszéltek arabúi, sokan oly jól, mint a született arabok, néhányan a török hadseregben szolgáltak, sokan már a háború előtt is kitűnően tudtak lőni és lovagolni. Vaknak, vagy vak tanácsadóktól körülvettnak kellett lenni ahhoz, hogy valaki, úgy ahogy Allenby eredménnyel próbálta, ilyen ujjoncok felvételét és kiképzését megakadályozza.

Még az sem volt könnyű, hogy egyiptomi kiképző táborukból, Tel-el-Kabir-ból Palesztinába helyezték őket. A Waad Hazirim félt belenyúlni egy ilyen tisztára katonai ügybe. A községnek magának kellett kezdeményezni. Grasowskiné kezdte Tel-Avivban. Felesége annak a Grasowskinak, aki valamikor, szegényen és éhesen, a fiatal Eliezer Ben-Jehudával Parisban egy hideg manzárd-szobában elhatározta, hogy a héber nyelvből újra élő népnyelvet csinál még pedig szefardi kiejtéssel. Ezek az örültek! Grasowskinak voltak azonban még egyéb furcsa bogarai is: azt beszélik, hogy amikor házat építtetett magának, a kertben elásatott egy pár üveg bort és megesküdött, hogy ebből a borból csak két alkalommal szabad inni: ha gyermekeinek egyikét felveszik egy zsidó egyetemre, vagy egy zsidó hadseregbe ... Grasowskinének két fia szolgált a légióban. Szervezett egy deputációt az önkéntesek anyáiból és a főhadiszállásra ment velük, hogy személyesen beszéljen Allenby tábornokkal. „Mindenféle nyugtalanító híreszteléseket hallani az országban” — mondta neki — és a gyermekeink messze vannak tőlünk. Bizonytalanságban érezzük magunkat”. Említettem már, hogy ez az ember,

aki a „baschani ökör” hírében állt, voltaképen gyengéd és befolyásolható volt, csak nehezen lehetett hozzáférni; de ha ez egyszer sikerült, akkor könnyű volt befolyásolni. Néha ez is hasznos lehet. Pár hét múlva Sarafendbe hozták a palesztinai zászlóaljbat, Ludd és Jaffa közelébe és később felosztották a Haifa-Semach-i (Tiberias) vasútvonalra,

Benső életük gazdag és magasrendű volt. Csak egy pillantást kellett vetni rögtönzött tábori könyvtárakra, mely több mint ötezer különböző nyelvű kötetet számlált és fel kellett ezt ismerni. A táborban tartott gyűléseiből vezették a munkásmozgalmat az egész országban, ellenőrizték az ifjúság és az intelligencia hangulatait, megbízottakat küldtek a Waad-Semanihoz (ma Waad-Leumi-nak nevezi magát). A tábori postahivatal egy őrmestere mondta nekem egyszer: „Vannak napok, amikor a Royal Fusiliers 40. zászlóaljának egy-egy közlegénye több postát kap, mint az egész főhadiszállás”. Ha a Waad Hazirim valami fontos tervet készített elő, — egy nagy telepítési tervet Negew-ben, az ország déli részén, amelyről azidőben szó volt, vagy egy palesztinai alkotmány tervezetét — kikérte a palesztinai légió tervét is. Es e mellett jó, „a szolgálatban pontos” katonák maradtak, amint emiatt tettem, még olyan körülmények között is, melyeket a katonai törvénykönyv „lázadásnak” nevez.

A legkiválóbb csoportot nézetem szerint a telavivi gimnázium volt tanulói képezték. Sokat kritizáljuk a „Herzlia” gimnáziumot úgy vallási hagyományok, mint pedagógia szempontjából. Mindez nem tartozik témámhoz: egy tényt azonban ki kell emelnem: a tel-

avívi gimnáziumból „jellemek” kerültek ki, legalább is az első érettségizők között. Náluk találtam még nagyobb mértékben kifejlődve azokat a tulajdonságokat, amelyeknek birtokosait a régi Athenben a „Kalos K'agathos” (szép és jó) melléknévvel tüntették ki, Spanyolországban „hidalgo”-nak, Angliában és Amerikában pedig „gentleman”-nak neveznek: Intelligencia, szerénység, tisztelet mindenkivel szemben, aki már dolgozott valamit, lovagias udvariasság, bajtársi segítség, csendes áldozatkészség. Voltak köztük is kivételek, de csak az általánosságról beszélek. A héber középiskolák ezen anyjának csak azt kívánhatom, hogy jövőbeli növendékei is, éppúgy mint palesztinai, litván és lengyel „leányainak” abiturienisei, ugyanezen az erkölcsi magaslaton álljanak.

Érdemes volna könyvet írni a palesztinai légió mindezen csoportjairól. A szefardoknak külön könyvet kellene szánni: fiatal emberek ezek nyugat és kelet határán, frissek és közvetlenek minden érzésükben; emberek, akiknek viszonya Palesztinához és a cionizmushoz valamint arab szomszédaikhoz (egy — szelíden szólva — nem éppen lelkes viszony), nemcsak meggyőződésükből ered, hanem természetes ösztönükből. És emellett ők az egyetlen eleme a zsidóságnak, amely nem szenved körmönfonságoktól és szétzilált idegektől, amely saját szemével és nem színes szemüveggel néz a világba és természetes esze van, az egészséges népek közös „horse-sense”-je.

Voltak még jemenitáink, nyilván a legtehetségebb néptörzs a diasporában, amely zenei, üzleti és szellemi téren jelentékeny tehetségeket mutathat fel.

Külön „nemzet” ez, egészen különleges fizikai típussal; eredete a legmélyebb ókor titka; csak a végtelen, nemzedékeken át tartó, legrosszabb fajtájú rabszolgaság akadályozta meg abban, hogy magas szellemi színvonalat érjen el. Fiatal emberek voltak ezek, akiknek apái mezítláb, félig éhenhalva jöttek Palesztinába, két szekrényben hozva egész vagyonukat: — az egyikben az ágynemű volt, a másikban a szent írások. E fiatal emberek legtöbbször egész szolgálati ideje alatt nem akart húst enni, mert annak rituális kezelése, melyet Patterson Portsmouthban még szigorúan ellenőrzött, a frontélet alatt már régen holt betűvé süllyedt...

A palesztinai önkéntesek voltak a légios gondolat utolsó hordozói. Kézzelel-lábbal tiltakoztak a leszereelés ellen, viselték a fegyvert mindaddig, amíg a szószoros értelmében kicsavarták a kezükből. Nagyon nehezükre esett. Szolgálatuk súlyos csalódással kezdődött; az offenzíva és a győzelem 1918 októberében jöttek, olyan időben, amikor ők még a kiképző táborban voltak. Akkor közeledett a béke ideje, minden oldalról új terveket hallottak a felépítő munka tekintetében, a „Kwuzah” szent szóvá vált minden fiatal ember ajakán — és ők maguk, akik korábban munkások voltak, vagy a munkásideálokért lelkesedtek, kénytelenek voltak a haifai vasutat, vagy a rafai vízvezetékét a Sinai-sivatag partján őrizni. Ezt nehéz volt elviselni. Sokan nem is tartották ki. De néhány százan végig kitartottak a hitük mellett, hogy telepítő munka védelem nélkül nem lehetséges és hogy a község légio nélkül ugyanaz, mint egy faházakból álló városka tűzoltóság nélkül. Ezért védekeztek a le-

szerezés” ellen. Kiküzdötték az engedélyt, hogy „szereződésük, előbb három hónappal meghosszabbíttassék. Azután jelentkeztek Samuel „vegyes miliciájának” zsidó részébe, bár az egész községgel együtt ők is ellenezték Samuéli tervét — amíg a jaffai pogrom a miliciának és vele az ő katonai szolgálatuknak véget nem vetett.

Komplikált probléma voltak az amerikaiak. Számszerint ők voltak a legerősebbek csoportjaink között — csaknem két ötöde az egész légiónak. Műveltség, intelligencia és személyes bátorság tekintetében is, melyet a Jordán-síkságon tanúsítottak, igen magas fokon álltak. Testi alkalmasságuk messze felülmúlta a többiekét. De lelkileg nem tudták megszokni a palesztinai viszonyokat: nem annyira zsidó, mint inkább „amerikai” tulajdonságaiknál fogva.

Az angol és a zsidó gondolatvilága nagyon eltér egymástól, de ez a eltérés jelentéktelen ahhoz a szakadékhoz képest, amely az angol és az amerikai lelki struktúráját egymástól elválasztja. Éltem oroszok, olaszok, németek, franciák és törökök között; soha életemben nem láttam két népet olyan diametrális ellentétben állni egymással, mint az angolok és amerikaiak. Mindkét ország teljesen tisztában van ezzel. Nem megy ki az eszemből egy szó, amelyet egy okos angol szerkesztőtől hallottam, egyikétől azoknak, akik különösen sokat írtak az angol-amerikai barátság érdekében: „Szerencse, hogy oly messze vagyunk egymástól; ha szomszédok volnánk, akkor a világ először látná, mi az igazi nemzeti gyűlölet”. De a külföldiek ezt nem értik;

ugyanazt a nyelvet hallják, ugyanolyan hangzású családneveket és azt hiszik, hogy a két nép között szellemi rokonság van.

A mi saját miniatűr színpadunkon a légióban látam ennek a „bizonyítékát.” Katonáink természetesen csak félamerikaiak voltak, de már az amerikai jellemnek ez az árnya is elég volt ahhoz, hogy elviselhetlenné tegye számukra az angol atmoszférát. Az oroszok, spanyolok és jemeniták könnyebben alkalmazkodtak angol módszerekhez, mint ezek a fiatal emberek, akik tíz vagy tizenöt évig Manhattan levegőjét szívták.

Hogy ez a különbség miben áll, az ismét elég téma volna egy könyv részére, de ezt a könyvet nem én fogom megírni: nem az én dolgom. Az én céljaimra elég, ha rámutatok egy ellentétre: a „tempo” különbözőségére. Az amerikai gyorsan gondolkodik, igent vagy nemet mond és ha igent mond, hozzá is fog nyomban a kivitelhez. Az angol erre csak nagy veszély pillanataiban képes és a „gyorsasága” akkor is nagyon relatív fogalom. De többé-kevésbé nyugodt időben inkább a spanyol „Manana”-val és az arab „Bukra”-val rokon az angol, mint az amerikaival. Mind a két szó ugyanazt jelenti: „Holnap”! Ne siessetek, mire való az? Nem okosabb mindent eltolni egy héttel, egy hónappal, egy évvel, ad calendae Graecas? — Ezenfelül az amerikai célember, ha valamit figyelmére méltat, tudnia kell mi lesz végül az eredmény és mai cselekedetét ehhez a jövőbeli eredményhez akarja alkalmazni. Az angol gyűlöli a célnak még a fogalmát is; büszke rá, hogy „fütyül” a jövőben elérendő eredményekre. Hó és tűz inkább összeházasodhatnak, mint egy „Public School

Boy” pszichológiája egy chicagói „hustler”-ével. Nem akarok értéktételeket mondani, hogy melyik a jobb pszichologia: ez nem az én dolgom. De közeledés szempontjából ezek az ellentétes tulajdonságok nem lesznek előnyösek.

A mi miniatűr színpadunkon tisztán és élesen megnyilvánult ez az ellentét. Abban a percben, amint az amerikai fiúk elhagyták Alexandriában a hajót, rögtön megkérdezték: „Hol a front”? Az angol azt felelte: „Előbb képeztessétek ki magatokat!”. Válasz: „De hiszen a ti angliai kiképző táboraitokban azt mondják, hogy három-négyhónapi kiképzés teljesen elegendő a frontszolgálatra és mi már egy fél éve dolgozunk”. „Ezt majd, ha Isten is úgy akarja, idejekorán meg fogjuk fontolni”, feleli az angol. Es így a legtöbben elmulasztották az offenzívát — holott ez volt jövetelük célja.

Most új fejezet kezdődött; a béke és a felépítő munka került napirendre. A legtöbb amerikai jócionista volt. Megint feltették az „amerikai” kérdést: „Jól, van, ha a háborúnak vége, akkor végezzünk legalább felépítő munkát. Hogy álltok ebben a tekintetben? Foglalkoztassatok bennünket a földmunkáknál”. Erre így felelt a brit egyenruhába öltözött spanyol: „Manana...”

Egészen komolyan és részrehajlás nélkül mondhatom: távol áll tőlem, hegy csak az egyik felet vádoljam, mind a kettőt vádolom. Igen nagyra becsülöm a newyorki és torontói volt légionáriusokat, de gondolkodó emberek és nem kérhetik, hogy cukrozott pirulákkal etessem őket. Mind a két részt vádolom: de a zsidót inkább, mert a zsidó okosabb. Nemzeti köteles-

sége megakadályozni, hogy a „Manana” és „Búkra” az okosságát ellensúlyozzák. És ebbe a bűnbe sok amerikai beleesett. Amint látták, hogy a háborúnak vége és a felépítés a „holnap” távol kódébe sülyedt, sokan közülük elhatározták, hogy nincs értelme egyenruhát viselni és kezdték követelni a leszerelést.

1919 nyarán az amerikai és palesztinai katonák képviselői a munkásküldöttekkel együtt nagy gyűlést tartottak Petach-Tikwah-ban, amelyen én is jelen voltam. Komolyan meg kellett velük értetnem, hogy éppen most kezdődik a légió fontos feladata. Óriási pogromagitáció folyik az országban, amely magasabb és alacsonyabb katonai körökben is támaszkodhatik bizonyos hangulatokra. Ellenségeink az országban erősen meg vannak győződve, hogy sem az angol, sem az indiai csapatok az ujjukat sem fogják megmozdítani, hogy a községet megvédjék. Uccai tüntetéseiknél azt kiáltják: „A kormány velünk van”! Nem fontos hogy igazuk van-e, vagy sem: ők hisznek benne. Csak e g y hatalomtól félnek: a zsidó légiótól. Ez az oka annak is, hogy az egyiptomi zavargások eddig Palesztinában nem találtak visszhangra. Az ellenfél tudja, hogy ötezer zsidó katona van az országban. Hogy lehet itt még leszerelésre gondolni?

Keveset használt. Persze, a hiba nem csupán a légionáriusokban volt: ha úgy meg lettek volna győződve a közelgő veszélyről, mint én, maguk kérték volna, hogy tovább maradhassanak helyükön. Ebben biztos vagyok. De voltak a községben elemek, amelyek „megnyugtatták” őket. Megmagyarázták nekik, hogy az az ember, aki megijeszti őket, maga is csak

újonc Palesztinában és nem ismeri a helyzetet; ők ellenben régi palesztinaiak, ismerik az arabokat és meg vannak győződve, hogy soha sem fognak pogromot rendezni... Ez tíz hónappal a jeruzsálemi pogrom előtt történt! De az amerikaiak számára ez persze erős érv volt. Ki beszél veszélyről? — Egy „külföldi”. Ki mondja, hogy nem kell fegyver? — A hitközség emberei. Tehát... Nem akarok aprólékosságokra kiterjeszkedni, de a vége az volt, hogy sokan azok közül, akik utolsónak érkeztek, elsőeknek mentek haza. Néhány hónappal a tel-avivi gyűlés után három zászlóaljunktól már csak kettő volt, azután csak egy — a palesztinai önkéntesek — éj végül már ennek is csak kis része. 1919 húsvétján 5000 katonánk volt; 1920 húsvétján már csak 3—400 és — azután jött a katasztrófa Jeruzsálemben.

XVII.

A FŐHADISZÁLLÁS PSYCHOLÓGIÁJA — LAWRENCE ÉS PHILBY — LÉGIÓ- ELLENES AGITÁCIÓ

A jeruzsálemi pogrom elkerülhetetlen következménye volt az Allenby főhadiszállása részéről követett magatartásnak és taktikának. Ennek az irányzatnak véletlenül igen kevésbé ellentálló volt a tárgya, a légió, amelyet minden nehézség nélkül lehetett zaklatni, mert katonai főparancsnokság alatt áll. De ez csak részletkérdés volt. A lökések, amelyeket a légió kapott, nem csupán neki voltak szánva, hanem az egész hitközségnek, mi több: a cionizmusnak.

Hogyan és miért alakúit ki ez a hangulat a főhadiszálláson, az más lapra tartozik. Eredménye volt az az atmoszféra, amelyet „antiszemitizmus” néven ismerünk és itt is így szeretném nevezni. Allenby nem volt „zsidófaló”, még Bols sem volt az. A többiek közül, akiket itt meg fogok említeni, talán csak egyet lehet tényleg a zsidók ellenségének nevezni: Gabriel ezredes. De se Lawrence, se Philby, sőt még Storrs sem szolgált rá erre a megjelölésre. Egyikük-másikuk talán még egy bizonyos szimpátiát is érzett a cionizmussal szemben.

Miért lettek ezek az emberek mind antiszemita

agitátorok és miért lett egyikük, Bols tábornok, a megszállott területek katonai közigazgatásának vezetője, valóságos Plehwe a mellényzsebben? Értsük meg a dolgot helyesen. Amit most itt mondani fogok, nem vonatkozik egész Angliára, sőt az angolok többségére sem. Az uralkodó osztályról beszélek; és itt is van kivétel százával, vannak álmodozók mint Balfour, Amery, Graham, Kennworthy, Ormsby-Gore és sokan mások. De az „osztály” magva, az a fél millió, amely lordoktól származik, lordokkal van rokonságban és sógorságban, Eton, Harrow és Winchester középkori iskoláiban nyeri kiképzését és azután nem Oxfordba vagy Gambridgebe megy, hanem csak egyes meghatározott, legalább nyolcszáz éves főiskolákra, mint Balliol vagy Christ-Church, — ez a kaszt egy külön világot képez; mindenkitől távol tartja magát, siket és még büszke is a siketségére, hallatlanul irreálisan gondolkozik és büszke rá, hogy megveti a valóságot. Ha keressük e szellem 'a' párhuzamosát, a régi gheztóban találjuk meg. A szokások mások, de azonos a kiválasztottság hipnozisa, a külvilág megvetése és minden újnak a visszaautásítása. Szerencsére elmúlt az az idő, amikor ez az uralkodó osztály egészen egyedül vezette a kormányzást. Ma ezt a szerepet átvették részben más, szélesebb és több étellel eltelt körök. A miniszteri kabinetben és bürokratikus hivatalokban is találunk már néha embereket, akik más társadalmi osztályhoz tartoznak. De azért vannak területei a közigazgatásnak, amelyek három negyedrészen még ma is a „kaszt” kezében vannak és ilyen első sorban a hadsereg. Tipikus példa volt erre Kitchener és az ő ellenszenve

a „fancy”-vel szemben. Akárcsak ő, valamennyien gyűlöltek mindent, ami csak távolról is „fancy”, ami nem olyan világos, mint az, hogy kétszer kettő négy: például egy offenzívát a keleti fronton, vagy a cionizmust.

Képzeljünk most el egy ilyen Atto-bechartonu*) — csapatot a háború közepén a palesztinai fronton. Hirtelen parancs jön: Támogassátok a cionizmust; küldünk nektek egy zsidó légiót és egy Waad-Hazirimet. Ez persze csak felháborodást válthatott ki. Kértek Londonban tőlünk, a palesztinai vezérkartól véleményt, mielőtt így határoztak? Nem! És ilyesmi még egy civil hivatalnoknak sem tetszik a legszebb békeidőben. Azután jött a második kifogás: hiszen ez „politika” méghozzá olyan, amely nagyon népszerűtlen annak az országnak a lakosságánál, amelyet fel kell „szabadítanunk”. Nem tudják Londonban, hogy a „politika”, pláne az ilyen politika, egy háborúban csak hátrányos lehet? Nem várhattak evvel a „fancy work”-kel a háború végéig, amikor a mi feladatunk be lesz fejezve?

Bevallom, ezek az ellenvetések engem is majdnem meggyőztek, mennyivel inkább őket! Hiszen olyan dologról volt szó, amely — mint már említettem, már magában véve is éles ellentétben állt a „kaszt” egész tradicionális ízlésével.

Ám ez csak egyik oka volt a szerencsétlenségnek; a másik talán nem kevésbé fontos. És itt elérkeztem azokhoz a nevekhez, amelyeket az imént már említettem: Lawrence és Philby. Csak erre a két névre szorítkozom, de van még sok más, hiszen a „kaszt”-nak is megvannak az álmodozói. Ezek úgy választották

*) „Kiválasztottál bennünket!”

meg álmodozásaik tárgyát, hogy az összhangzásban volt a legfeneköltebb angol hagyományokkal: nem volt „vad”, sem „új”, sem „fancy”. Álmodozásuk tárgya „Nagy-Arábia” volt. Anglia már több mint negyven éve igazgat olyan országokat, amelyekben arabul beszélnek. Egyiptomot, Szudánt és néhány szigetet a Vörös Tengerben, Rengeteg tapasztalatot szereztek arra nézve, hogy az ilyen néppel hogy kell bánni. Fel fogják őket „szabadítani”¹⁵, egyesíteni és az egészet „Nagy-Arábiának” nevezni, sőt arab királyokat is fognak nekik adni, „pittoreszk” sejkéket zöld és fehér csalmában, kedves, felnőtt gyerekeket, akik keresztbe tett lábakkal ülnek a szőnyegen és akiknek uralkodásuk minden tényében szükségük van az angol „adviser”-re. Egy ilyen álom, — ez jó, ezen nincs mit kifogásolni.

A háború előtt voltaképpen az egész vezető angol bürokrácia ilyen arabbarátokból állt. Ebből az okból jöttek Egyiptomba is. Amikor a háború kitört, khakibe öltöztek és megteremtették a főhadiszállás miliójét. Ezért állítom, hogy Lawrence és Philby csak példák és nem az egyetlenek ebből a fajtából. Tucattjával vannak és születésüknél fogva mind a „kaszthoz” tartoznak.

Colonel Lawrence maga rendkívül érdekes ember. Már sokkal a Sinai-sivatagi első offenzíva előtt bejárta arabnak öltözve, naponta megújuló életveszélyben az arab félsziget fontosabb pontjait és kihirdette a nép előtt, hogy Anglia meg akarja ajándékozni Nagy-Arábiával. Philby később ugyanezt tette a félsziget legmélyebb és legkevésbé ismert részén, N e s c h d -ben, a w a h a b i t á k földjén, ahol igyekezett rábeszélni Ibn Saud szultánt, hogy kössön békét a

többi arab uralkodóval és harcoljanak együttesen Nagy-Arábiáért. Az élményeiről szóló jelentést úgy lehet olvasni, mint egy regényt, de ez itt mellékes. Valami mást szeretnék kiemelni: Nagy-Arábia, amelyről álmodnak, okvetlenül „pittoreszk” kell hogy maradjon. Tevék, karavánok, fehér burnuszok, zöld csalmák, fátyolos nők, háremek, szóval a „kelet” minden dekorációja mint szentség megmaradjon benne. Valósággal megremegtetni őket a szánalom, ha arra gondolnak, hogy túlsók civilizáció elpusztíthatná ezt a szépséget. Lehet, hogy része van ebben annak a tudatos, vagy öntudatlan ösztönnek is, hogy amíg az uralkodó keresztbetett lábakkal a szőnyegen ül, addig szüksége van az angol tanácsadóra; de talán nincs is így és csak tiszta, őszinte vágyódás a középkor után beszél belőlük. De az a vágy, hogy a pálmás dekorációkat mindörökké megtartsák, minden sorukból kitetszik. Tipikus ismertető jele ez az angol barbarofilek eme kategóriájának. Storrs ki is jelentette: „Amíg én élek, nem fogok Jeruzsálemben villamost engedélyezni”, Stephan Graham, ugyanannak az iskolának egy másik híve, aki felfedezte Oroszországot, könyveiben a „cári autokrácia szépségéről” és a szibériai száműzetés igazságosságáról szokott elmélkedni. És még a Kerenski-forradalom alatt is egészen nyíltan megírta a „Times”-ben: „Megszakad a szívem. Azt reméltem, hogy Oroszország örökké a középkori intézmények múzeuma marad...”

Olyan embereknek, mint Lawrence és Philby a Balfour-deklaráció törzsúrát jelentett szívük közepébe. Láttak már zsidókat, gazdagokat Lady N. N. szalonjában és szegényeket Whitechapelben: ebből megértették,

hogy a zsidók nemzeti otthonának tervénél nem „pittoreszk” chaszidokról volt szó, a halántékukon kun-korodó fürtökkel (ezt még megbocsátották volna — miért ne? hiszen nem voltak ellenségeik a zsidóknak!) hanem modern zsidókról, akik combjaikon nadrágot, lejükön sapkát és agyukban európai gondolatokat viselnek. Ez az egész dekoráció végét jelentette! Villamos vasút Jeruzsálemben! Tevék és pálmák helyett piros háztetők, vadonatúj telepek, ahol a leányok fiatal emberekkel sétálnak, akárcsak Angliában! Minő pusztulás!

Nem tréfálok. Ez az igazság. Lawrence abban az időben cikket írt egy londoni újságba, amelyből akaratára ellenére ki lehetett hallani a fogcsikorgatást. Ez állt benne: Ő is pártolja a cionizmust, de csak egy feltétellel: a zsidók ne mint európaiak vagy amerikaiak jöjjenek Palesztinába; „orientalizálódniok” kell, alkalmazkodniuk az arabok szokásaihoz; ellenkező esetben nem csak önmagukat, hanem az országot is kiteszik a pusztulásnak...

Ez mind nem antiszemitizmus. De mindezen befolyások következménye gyanánt olyan antiszemita járvány tört ki, amilyen még nem volt. Ismétlem: *amilyen még nem volt*. Sem Oroszországban, sem Lengyel- vagy Németországban nem volt soha a rosszakaratnak olyan kiterjedt légköre, mint az angol hadseregben 1919—1920 körül. A zsidóheccек felett érzett örömeükben még a tradícióról is megfeledkeztek. A tiszti étkezőkben általában nem szoktak politizálni, különösen nem a kormányt kritizálni. De Allenby hadseregének minden tiszti étkezőjében, a főhadiszállástól a török

hadifogolytáborokig, vígan szidták a zsidókat és támadták az „ostoba” Balfour-deklarációt. A járvány a tiszti szállásokról csakhamar átterjedt az altisztekre, végül a legénységre is. Ugyanerről a tárgyról folyt a vita az indiai ezredeken, ahol olyan emberek beszélgettek erről a témáról a maguk nyelvén, akik Pendjabból, vagy a Himalaja vidékéről valók. Angol tisztjeik maguk igazolták ezt előttem. Talán egy okmány fogja leginkább megvilágítani a szellemet, amelyben ezt a hadsereget „nevelni” igyekeztek. Röviddel a jeruzsálemi pogrom előtt az összes zászlóaljnak körlevélben parancsot kaptak, amely nemcsak a tiszteknek, hanem az altiszteknek is szólt. A parancs másolata birtokomban van. Így kezdődik: „Minthogy a brit kormány *kénytelen* (!) Palesztinában olyan politikát folytatni, amely a lakosság többsége előtt nem népszerű, zavargások várhatók az országban”...

Az Olajhegyen, ahonnan az „OETA” (Occupied Enemy Territory Administration) a közigazgatást vezette, már nem alakoskodtak.

1919-ben Money generális volt a főadminisztrátor, de a tulajdonképeni főnök Vivian Gabriel volt. Ezredesi egyenruhát viselt, a pénzügyi osztály élén állt és igazgatta az állami gépezet összes kerekeit. Minden habozás nélkül a zsidók ellenségének kell őt neveznem. Ő volt az egész közigazgatásban talán az egyetlen igazán tehetséges ember. Olyan okos volt, mint egy okos zsidó, művelt és alapos és tökéletesen ismerte Palesztina gazdasági és politikai helyzetét. Ismerte a cionizmust is, legalább is gyenge oldalait, ismerte mezőgazdaságunk gyengéit, az új hitközség és a százpercen-

tes ortodoxok közötti szakadást, a Waad Hazirim pénzügyi gazdálkodásának hibáit. Egészen nyíltan a cionizmus ellenfelének vallotta magát és egészen nyíltan útjába állt, ahol csak tehetette. Nem volna érdemes összesen hőstetteit felsorolni, de különös találékony-ságról tanúskodtak. Csapás csapást követett; ma egy parancs, hogy a vámhivatalban minden okmányt angol vagy arab nyelven kell kiállítani — „más” nyelvek használata nincs megengedve. Holnap nyomtatott jelentés a londoni kormányhoz, amely statisztikailag kimutatja, hogy Palesztina tisztán mezőgazdaságból él és a mezőgazdaságban a zsidóknak semmi szerepük sincs. Holnapután egy hivatalos terv, harmincezer máltai bevándorló letelepítéséről az állami földeken.

Money tábornok úgy hallgatott rá, mint a tanuló mesterére. Gabriel befolyására volt az is visszavezethető, hogy Money megengedett magának egy nyilvános anticionista tüntetést. Addig a mi „Hatikwah” dalunk úgy szerepelt, mint a hivatalos nemzeti himnuszok egyike, amelyeket állva kell meghallgatni. Windham generális, Egyiptom főkommisszáriusa, a légió kairói felvonulásnál az „od lo awdah”-tól a „schimu achai”-ig sapkája peremén tartotta kezét — mellesleg megjegyezve, elég hosszú ideig! Allenby is felállt az egyetem alapköletételénél, amikor a „Hatikwah” felhangzott. Money tábornok azonban ülve maradt: ez egy zsidó ünnepségen történt, zsidó intézményben, idegen konzulok és arab előkelőségek jelenlétében.

Már az Egyiptomból érkező új hivatalnokokat is kikezdte az antiszemita járvány. Emlékszem egyre —

Jaffa újonnan érkezett kormányzója volt. Este érkezett, magához hivatott egy zsidó titkárt és kijelentette, hogy másnap reggel fogadni óhajtja a zsidó polgárok tisztelegő küldöttségét, akikhez beszédet fog intézni arab nyelven. Nem antiszemita — mondta —, a legnagyobb szimpátiával van ama zsidók iránt, akik az országban születtek és beszélnek spanyol vagy arab nyelven; de a többieknek, a bevándorlottaknak semmi keresni valójuk sincs az országban. A titkár jelentést tett a Waad Hazirimnak és telefonáltunk Money tábornoknak, hogy ebből botrány lesz; a küldöttség az arab beszéd alatt egyszerűen el fogja hagyni a termet. Még Money is megsokalta ezt és a kormányzó utasítást kapott, hogy beszéljen angolul és ne mondjon semmi feleslegest. De nem tudott magán uralkodni. Egy hónap múlva azt mondta a klubban, sok angol meg két francia katonatiszt jelenlétében: „Ha itt nekimennek a zsidóságnak, kinyitom az ablakot és kinézek rajta; a csapatoknak megparancsolom, hogy ne avatkozzanak bele”. A francia tiszték zsidók voltak: Dr. Segal és Saphir adjutáns. Jelentést tettek a Waad Hazirimnak.

Bármily okos volt Gabriel, egy dolgot nem értett meg: hogy a zsidók csak Palesztinában gyengék, máshol ellenben erősek — erősebbek például, mint egy csapat tiszt az Olajhegyen. 1919 végén Gabriel is, Money is eltűntek. Palesztinában azt beszélték, hogy ezt Mr. Brandeis vitte keresztül, aki palesztinai látogatása után Londonba ment és keserves panaszt emelt. Hogy ez igaz-e, nem tudom. Gabriel nem szívesen hagyta ott az Olajhegyet és még sokáig foglalkoztatta a máltaiak betelepítésének terve. Ez a terv azonban hajótörést

szenvedett és most londoni lapok anticionista cikkeiben keres vigasztalást.

Ugyanezt a vigasztalást találja most meg Mr. Philby is. Neki is nagy bánata van, arra készíti, hogy vigasztalást keressen. Életének álma csaknem megvalósult, arab paradicsomának egy részébe küldték angol „adviser” gyanánt a Jordánon túli területre. Egy évig volt ott, tanulmányozta Abdullah kormányzati művészetét és csalódottan, kedvetlenül utazott vissza. Különös, de úgy látszik, hogy a karavánok és a hárem megörökítésének többi hirdetői is eltértek ettől az ideáljuktól. Lawrence hallgat, Richmond, aki ugyanazt a szerepet töltötte be, mint Gabriel, de később, Sir Herbert Samuel napjaiban, — szintén hallgat és Philby a zsidókon és a cionizmuson tölti ki mérgét...^{*1)})

De nekünk keveset használt az „OETA”-nak ez a változása. Money helyét Bols foglalta el — és következett az 1920 évi véres húsvét Jeruzsálemben, a mézszárlások a szent városban, az önvédelem eposza, a katonai törvényszék, zsidó fegyencek az akkori várban. Ez talán nem kevésbé „festői”; de nem tartozik tárgyamhoz. Én a légióról referálok és a légió akkor már nem volt. Ha lett volna meg...

Természetes, hogy ilyen körülmények között a zsidó ezred volt az említett gyűlölködő hangulat legkedvesebb céltáblája. A polgári hitközséget oldalba rúgni, ehhez Gabriel fényes tehetségére volt szükség; de egy közkatonát vérig kínozni, ezt a katonai rendőrség minden káplárja tudta. Valóságos hajtóvadászat indult meg...

*) Íródott 1926-ban.

A részletekre nem akarok kitérni. Talán szentimentalizmus ez — de angol egyenruhát viseltem és erre ma is büszkén emlékszem vissza. Kritizálhatom és kigúnyolhatom Allenby generálist ügyetlen politikai és adminisztratív próbálkozásai miatt, de mint katona, Allenby marad a szememben, Megiddo lordja, Gaza, Jeruzsálem, Galiläa és a keleti Jordán meghódítója. Isten bocsássa meg neki tanácsadóit, akikkel körüívette magát és a mérges légkört, amelyet előidézték a „had-seregének nevezett nagy család belsejében. Mindamellett a családom volt és szerettem. A légió elleni heccек részleteit inkább elhallgatom.

Ha vannak olvasóim között amerikai és kanadai legionáriusok, bocsássonak meg nekem ők is, ha csak röviden említtem meg azt a két hadbírósgot, amely az egyik alkalommal 35 és a másik esetben 25 amerikai legényünket ítélte el „lázaság” miatt. Nekem, aki diplomám szerint jogász vagyok ugyan, de olyan „jogász”, aki soha életében nem látott még törvényszéket, kellett védőjök gyanánt szerepelnem; és ez nehéz és szomorú pillanat volt. De erről sem akarok beszélni. Egyrészt, mert őszintén azt hiszem, hogy mind a két fél hibás volt. Katonáink hónapokon át a kívülről jövő provokáció állandó légkörében éltek. A második esetben belülről jövő provokáció is történt saját ideglenes parancsnokuk, Smolley őrnagy részéről, akit már említettem egy ízben. De ha az ember nehéz őrhelyen áll — és ilyen hely volt a mi hivatalunk Palesztinában — nem szabad engedni a provokációknak. Nem vádolok senkit, a per folyamán megszerettem a fiatal embereket, akik szépen és méltóságteljesen viselkedtek a bíróság előtt. Egyi-

kük, Lewinsky káplár Kanadából, hősként viselkedett — az egész vádat magára vette és azt mondta, ő „kényszerítette” az alája rendelt katonákat a tábor elhagyására. Hét évi katonai fegyházát kapott, de megmentette hat bajtársát. Négy hónap múlva valamennyien amnesztiát kaptak és soha sem fogom elfelejteni, amint visszamenet Palesztinába, ugyanannak a rabtábornak a kerítéséhez értünk Kantarában, ahol a tárgyalás szünetet alatt tanácskozni szoktunk — de ekkor én és még tizenkilencen voltunk bezárva. — Könnyes hangon mondták: „Sir, vérzik a szívem, hogy önt itt kell látnom.” Isten ments, nem vádolom őket, nagyon kedvesek nekem. De a légió gondolata is kedves; én valamikor azt reméltem, hogy mind összeszorítjuk a fogunkat, becsukjuk a szemünket és kitartunk, kitartunk, kitartunk...

Nem akarom azt a benyomást kelteni, mintha Allenby vezérkarának minden tagja ellenségünk lett volna, vagy mintha a keresztények és arabok között csak ellenségeink lettek volna. Ellenkezőleg: az, aki a katonai kasztra a legerősebb lökést mérte és Palesztinát annak uralmától végleg megszabadította, Colonel Meinertzhagen volt, egyike a legmagasabb hivatalnoknak az „OETA” vezetőségében, a „Chief Political Officer”. Bolsnak és Allenbynek szemtől-szembe megmondta, hogy a kormány teljes mértékben felelős a pogromért. Minden kérdés, képmutatás és fenyegetés dacára éles jelentést küldött a War-Officeba és kikényszerítette, hogy jelentését Lloyd George és háborús kabinetje elé terjesztették. Ez úgy hatott, mint egy bomba; és a palesztinai generális-vecsaftnak vége volt.

Másrészről az az alak sem hiányzott, akinek a ghetto tradíciója szerint egyetlen jól vezetett zsidópogromnál sem szabad hiányoznia: a zsidó besúgó. A nevét nem akarom megmondani, de a londoni angol-zsidó társaságba még mindig bejáratos. Akkor természetesen kapitány volt, játszott is a légióba való belépés gondolatával, végül azonban mégis inkább a főhadiszálláshoz csatlakozott. „Mit csinál ott?” kérdeztem egy angoltól. „Ó,” felelte, valami „Bottle-washer” és anekdotákat mesél az Allenby-féle tisztai étkezőből”.

Ezeknek az anekdotáknak a tartalmáról és jelleméről sokat hallottam. Egyikükhöz nekem is volt közöm.

Ez így történt: röviddel, mielőtt az említett „láadás” amerikai katonáink között kitört, jelentést küldtem Colonel Pattersonnak, amelyben megmagyaráztam, hogy a helyzet az egész hitközségre és katonáinkra nézve is tarthatatlan és nehéz, veszélyes konfliktusokra vezethet. A jelentés egy másolatát személyesen Allenby generálisnak küldtem be és felhívtam a figyelmét arra a vad zsidóheccre, amely a hadseregben és az arabok között elharapózódott.

Egy hét múlva Tel-Avivba jött ama zsidó kapitány és meghívott egy megbeszélésre Dr. Weizmann testvére, Jechiel Weizmann házába. Jechiel Weizmann jelen volt beszélgetésünknel.

„Allenby megkapta a jelentését”, kezdte a kapitány, „és hajlandó önt fogadni és meghallgatni. Voltaképen tőlem függ a dolog. Megkért, keressem fel önt és tudjam meg, miért panaszkodik. Beszéljen egészen nyíltan, hiszen zsidók vagyunk”.

Nem volt felőle valami jó véleményem, külö-

nösen az említett angol ítélete óta. De Allenbynek arról a képességéről, sem tartottak sokat Palesztinában, amellyel bizalmi embereit megválogatta. Minden esetre, nem lehetett tudni, talán igaz volt, amit mondott. És előadtam neki megfigyeléseimet.

Néhány hét múlva egy barátom beküldte annak a jelentésnek a másolatát, amelyet a kapitány küldött a generálisnak beszélgetésünkről. Megfigyeléseimről egy szó sem állt benne, annál több személyemről. Fekete fénykép fekete alapon. A rólam adott leírás részletei nem érdekesek, de egyik megjegyzése felemlítésre méltó: felfedezte, hogy bolsevik vagyok. Meg nem érdemelt tisztesség...

De parancsot kaptam, hogy utazzam Kantarába és szereljek le és így 1920 augusztusában megint civil lettem. Itt véget érnek személyes emlékeim a légióról. Még csak egy utolsó szó van vissza, az apa búcsúztatója gyermeke sírján; de nem olyan apáé, aki azt hiszi, hogy gyermeke a valóságban nem is halt még meg...

XVIII.

SZEMÉLYES HITVALLÁS — AZ IGAZSÁG — BÚCSÚ

Avval kell befejeznem, amivel kezdtem: nem volt szándékomban a zsidó légió „történelmét” megírni. Ehhez nem volt anyagom. A mozgalomnak abban a féltucatnyi országban, amelyben lejátszódott, mindenütt más volt a menete: Palesztinában, Amerikában, Kanadában, Argentiniában és Egyiptomban is. Trumpeldor kísérlete Oroszországban a Kerenski-rezsim idején, amely majdnem egy nagy zsidó hadsereg alapításához vezetett, — egymagában megérdemelne egy hosszú jelentést. Itt azonban csak a légiós *mozgalomról* van szó. Magának a légiónak is komplikált volt az élete. Én csak egy kis részét láttam. Nem voltam a „Cion-Mule Corps”-nál Gallipoliban, nem voltam a portsmouthi kiképzőtáborban, sem a Margolin- és Es Salt-századoknál. Általában csak saját zászlóaljam benső életében volt részem. És éppen a századok benső élete, első sorban a palesztinai önkénteseké, volt talán a legérdekesebb. A mozgalomnak mindezen oldalairól és a légiónak ezen élményeiről csak írott anyagom van, de az sem elégséges. És ez anyag is szana-széjjel van különböző archívumokban, úgy hogy minden városban, ahová nyugtalan életem egy vagy több évre elvezet,

újából kellene megszereznem az anyagot. Kétségtelenül hálás feladat volna a légió teljes történelmét közzétenni, de ezt csak olyan intézmény engedheti meg magának, amelynek elég anyagi eszköz áll rendelkezésére. Talán vállalkoznak majd valamikor amerikai bajtársaink, a leggazdagabbak közöttünk, erre a munkára. Saját erőmből gyenge vagyok hozzá.

Kizárólag saját emlékeimet jegyeztem fel, valószínűleg mindazokkal a hibákkal, amelyekben az irodalomnak ez a fajtája szenved: szubjektív értékelés itt ott az adatokban és túlságosan sok „én”. Ezért bocsánatot kell kérnem, anélkül, hogy mentetetődném. De egyik oldalát a memoárjaimnak meg akarom védelmezni.

Az igazat írtam meg? Igen, legjobb tudásom szerint. Megírtam az *egész* igazságot? Nem, szándékosan nem. Elhallgattam a tények egész seregét, mert nem hiszem, hogy minden tény „igaz” a szó alapvető értelmében. Egy nagy ügynek van karaktere, van „arca” ami ezen arc karakterének megfelel, az igaz, ami ellentétben áll vele, az véletlen, vágás, forradás. A világtörténelem legszebb eposzai sem mentesek az ilyen csúnya foltoktól. Ezer rútdolgot lehet elbeszélni az amerikai forradalomról, Lincoln polgárháborújáról, Garibaldi csatáiról és talán jó is volna, ha elbeszelnék őket; de csak egy történettudományi munkában. De ha csak a tetőpontját akarjuk feljegyezni egy epizódnak, melynek értékét ma már senki sem tagadhatja, akkor beteges dolog volna a piszokban turkálni, bár piszok mindenütt összegyűl, ahol emberek vannak együtt. Egészségtelen dolog volna, a francia forrada-

lomról egy rövid áttekintésben elmondani, hogy a bastille ostromlása alkalmával tolvajok garázdálkodtak, még ha ez meg is felelne a tényeknek. Az egészséges agy csak a fontosat ragadja ki; és fontos az, ami egy „arc” legfőbb kifejezéséhez tartozik.

Bevallom, a kézirat olvasása közben néha magam is kénytelen voltam felkacagni és így szólni önmagamhoz: nagyon simán, finoman, édeskésen *néz* ki nálad ez az egész dolog! Mind jók, mind bátrak, mint az oroszlanok, mindenki, aki segített neked, tiszta, mint egy angyal, félelem és gáncs nélkül való. Elfelejtetted a megaláztatásokat, amelyekben éppen azok a hősök részesítettek akikről a legszebb dicshimnuszokat zenged? És ha hálásan emlékezel meg a segítségről, amelyben valamikor egyik-másik zsidó vezér részesített, gondolsz-e vajjon tízszeres hátbatámadásaira, húszszoros árulásaira is?

Az emlékezet autonom gép és aprólékos. Apró részletek is megragadnak benne, nevezetesen a szomorúak és nem akar tőlük megválni. De Isten ezzel szemben adott nekünk egy ellenőrző szerkezetet, amelyet ízlésnek nevezünk. Szomorú részletek bőven akadnak, néha az utálatosságig bőven. De ki törődik evvel? A légiós mozgalom és a légió maga most mint eredmény állnak a zsidó történelemben és ez az eredmény nemes, valóban nemes, sok nehéz szenvedésből, áldozatokból, jóakaratból és becsületes munkából tevődött össze. Ez a fődolog; a részletek, amelyek zavaróan hatnak, csak az ellenséges boszorkánykonyha fecsegőit érdekelhetik.

Ennél az állításomnál szerénytelenül egy nagy tekintélyre hivatkozom. így írta le valamikor Goethe az életét és a „Költészet és valóság” címet adta neki: nem hazugságok, nem aprólékos leírások, hanem igazság; de olyan igazság, amely megtisztult minden salaktól. És talán ez az egyetlen helyes forma, az egyetlen méltó öltözet, amelyben az igazság a nyilvánosság előtt megjelenhetik.

Igen, általában véve bátor és jó katonák voltak, „smart” kinézésűek is. Nem felejtettem el persze azt a% New-Jerseyből való fickót, aki minden parádé alkalomával állandóan gummit rágott; azt a „szabót” sem, aki a „senki földjén” elaludt őrhelyén; és főleg nem azt a londoni szörnyeteget, aki nyolc nappal az offenzíva előtt átpartolt a törökökhöz. De Garibaldi is kénytelen volt szicíliai harcai közepette hazafiai egyikét lopás miatt agyonlőni, És csökkent ezáltal annak az ezer hősnek a nagysága, akiknek Olaszország felszabadítását köszönhette? Kevesebb a 999 mint az 1000? A matematikában kevesebb, de a történelemben nem. „Ezren” voltak és mint „ezer” hőst tiszteli őket hazájuk és nemzetük történelme.

Igazat írtam. Izrael népe büszke lehet a maga öt-ezer „öszvérhajcsárjára, a maga ötezer „lövészére”, mindezekre a legényekre Whitechapelből, Tel-Avivból, New-Yorkból Montrealból, Argentiniából és Alexandriából. Négy világrészből jöttek és egyikük, Colonel Margolin, az ötödikből, Ausztráliából. És nagyszerűen kitartóan szolgáltak a zsidó jövő érdekében.

És büszke lehet Izrael népe azokra a segítőkre és támogatókra is, akik a másvallásúak közül melléje álltak.

Sokan közülük ragyogó nevet, viselnek, mások kevésbé ismert nevűek vagy egészen ismeretlenek. De kitűnő lelkük, nagy szívük volt; kitűnő omen a jövőre, jó magyarázat ahhoz a mondáshoz: „Nem került özvegyésre Izrael”, bizonyítéka annak, hogy a másvallásúak világa sem áll farkasokból, hanem testvérekből.

A légió jelentőségéről sokszor esett itt már szó, most csak röviden akarom ítéletemet összefoglalni; természetesen úgy értékelendő, mint egy érdekelté. Nem tartom objektívnek, de a másik oldal sem lesz objektív. A légió gondolata feletti diszkusszió még nincs lezárva, csak most kezdődik igazán. A levegő még tele van pártgyűlölettel és személyes fanatizmussal. Azok, akik nem kívánnak egy légiót, természetesen le fogják becsülni a régít és fordítva. Talán én is azokhoz tartozom, akik „fordítva” ítélnék. Túlságosan érvszerűnek azonban az én pszichológiai állásfoglalásomat sem szabad ebben a kérdésben tartani. Ha valaki keresztülkaszul szubjektív, minden áron be akarja bizonyítani, hogy „győzött”, hogy „elért” valamit. Én ezt nem állítom. Nem győztem. Nem zsidó hadseregről álmodtam, nem ötezer katonáról. De ez az ötezer katona, — *ezek* „érvényesültek!” Bármilyen is volt a légió, döntő, történelmi szerepe volt a cionizmus történetében. Ez a véleményem. És amily biztos vagyok abban, hogy a nap holnap fel fog kelni, oly biztosra veszem azt is, hogy a jövő a zsidó légió szenvedéseit, áldozatait és befolyását éppúgy fogja értékelni, mint én...

Katonai fontossága megfelelt annak, aminővel egy nagy hadsereg három zászlóalja bír. Anglia nélkülünk is fel tudta volna szabadítani Palesztinát. De velünk

szabadította fel Palesztinát és ezenfelül — ezt minden szakember el fogja ismerni — a legnehezebb pontokra állított bennünket. Ez nem sok és nem is kevés: annyi, amennyi. A régi „Royal Fusiliers” ezred, amelynek nevét három zászlóaljunk az offenzíva alatt viselte, nekünk köszönheti, hogy zászlajára a Krim, India, Szudán, Dél-afrika nevek mellé egy új nevet is felírhat: Palesztináét. Ez alkalomból szép ünnepélyt rendeztek és a régi angol ezred büszke munkáinkra. Patterson és Margolin is. Én is.

Más kérdés a légió jelentősége a rendfenntartás téren Palesztinában. Mondtam már: amíg az ötezer ember vigyázott Palesztinára, csend volt — még viharos időkben is, amikor csaknem egyedül voltak. Abban a pillanatban, amikor eltűntek, kezdődtek a támadások: Jeruzsálemben, Jaffában, Petach-Tikvahban, majd újra Jeruzsálemben. Ellenfeleink magyarázatokat fognak keresni, igyekeznek bebizonyítani, hogy „nem is ezért történt”... Szégyeljék magukat! Bárhogy is gondolkozzék valaki a légióról, ennek az ötezer zsidó ifjúnak azt a tényleges érdemét, hogy megmentett isten tudja, mennyi zsidó vért, nem szabad kétségbe vonni.

A légió morális jelentőségével minden gondolkodó embernek tisztában kell lennie, akár pacifista, akár nem. Senki sem szereti a háborút, de tény, hogy Palesztinához való jogunkat egy háború eredményeképpen ismerték el, tehát nagy emberáldozatok árán. Nehéz elképzelni, milyen lett volna morális helyzetünk, ha arcunkba vághatták volna a kérdést: Ti hol voltatok? Miért nem követelte senki közületek: mi akarjuk vérünket ontani, mi zsidók a mi Palesztinánkért!” Ma azt felel-

hetjük: ötezren jöttek és még sokkal többen jöttek volna, ha a ti kormánytok nem adta volna oly későn a beleegyezését. És a légió gondolatának ez a morális értéke volt az, ami neki olyan emberek rokonszenvét is megszerezte, mint Smuts délafrikai miniszterelnök, aki — maga is pacifista — azt mondta nekem: „Ez a legszebb gondolat, amelyről életemben hallottam!”

De mindennél nagyobb volt ennek az ötezer embernek, politikai jelentősége; döntő és történelmi volt. Naponta láttam azoknak a munkáját, akik a Balfour-deklaráció megszerzésével örökítették meg a nevüket, Maguk is tudják, mily nagyra becsülöm munkásságukat. Es természetesen azt sem felejttem el, hogy a háborús évek megerőltetései csak egy kis részét képezik annak a munkának, amelyet a zsidóság e cél érdekében már előbb kifejtett. A Balfour-deklarációt egyaránt köszönhetjük Herzlnek és Rothschildnak, Pinskernek és Moses Hessnek; de méginkább köszönhetjük a biluknak és utódaiknak, a telepéseknek, munkásoknak, tanítóknak az északi Metullahtól a déli Ruchamaig — nem is szólva arról, ami a népeknél legnagyobb mértékben lehetett segítségünkre: a bibliáról! Talán kilenc, talán kilencvenkilenc lépést megtettünk a cél felé már a háború előtt. Csak a tizedik, az utolsó lépés történt a háborúban. De ez az utolsó lépés hatalmas volt és igazságtalanság volna elfelejtem, hogy ez is kollektív érdem volt; helytelen csak egyesekre emlékezni, ha mégoly sokat dolgoztak is és megfélekezni erről az ötezerről. Es itt a megfigyelő mély és hűvös meggyőződésének adok kifejezést: ha csak a háború idejét vesszük figyelembe, akkor a Balfour-deklaráció körüli

érdemek ötven százaléka a légiót illeti, mert a világ nem Isten szalmája, magánembereknek nem adnak Balfour-deklarációt, csak egy mozgalomnak. Miben találta a cionista mozgalom azokban a háborús időkben a maga eleven kifejezését? Szárnyaszegett volt, egész lénye szerint kívül állt a háborús világ és a háborús emlékek gyűjtőpontján. Csak a cionista akaratnak egyetlen egy megnyilvánulása volt képes ennek a látóköznek a határait bővíteni, bebizonyítani, hogy a cionizmus a háborúban is él és kész minden áldozatra, kényszeríti a minisztereket, követeket és — a hatalmasok leghatalmasabbjait — az újságírókat, hogy Izrael népének egy otthonra való törekvését úgy kezeljék, mint nagyon sürgős és aktuális ügyet: olyant, amelyet nem lehet ad calendas Graecas halasztani, amelyhez ma kell igent vagy nemet mondani. Ez volt a légiós mozgalom.

A zsidó nép ennek az ötezer embernek nem mondott köszönetet. Nincs rá szükségük, öntudatukban él az a büszke érzés, amelynek itt kifejezést adtam. Es el fog jönni az idő, amikor a zsidó gyerekek ezt az igazságot az ábécével együtt fogják tanulni. És az ötezer ember mindegyikére áll az, amit „szabóimnak” mondtam, amikor utolsó táborunkban, Rischonban búcsút vettem tőlük: „Távoli hazádban majd valamikor híreket fogsz olvasni, szép híreket egy szabad zsidó országról, üzletekről és egyetemekről, falvakról és színházakról, talán képviselőkről és miniszterekről is. Akkor majd ott ülsz elgondolkozva, az újság kiesik kezedből, és vissza fogsz emlékezni a Jordán völgyére, a sivatagra Raffahnál, az Ephraim-hegységre Abueinnél. Ebben az

órában emelkedj fel, állj tükörd elé és nézz büszkén az arcodba. Húzd ki magad egyenesre, mint ott, a zászlóalj sorai között és tisztelegj önmagadnak: mert ez a te műved”.

TARTALOMJEGYZÉK.

	oldal
1. <i>fejezet:</i> Az alexandriai menekülttábor	5
2. <i>fejezet:</i> Alexandriából Gallipoliba — A Cionmule-corps.....	13
3. <i>fejezet:</i> Diplomáciai tárgyalások — Csalódások és utasítások.....	26
4. <i>fejezet:</i> A cionista szervezet mint a légió ellenzője — Oroszország a forradalom előestéjén — Első munka Whitechapelben.....	39
5. <i>fejezet:</i> Látogatás Palesztinában — Propagandaosztály — Találkozás Csicsserinnel — Patterson ezredes Londonban — Herbert Sámuel követeli az orosz zsidók belépését az angol hadseregbe — Nacionalizmus vagy nemesi politika.....	54
6. <i>fejezet:</i> Egy propaganda-akció — A „Times” a légió mellé áll — A húszas londoni zászlóalj tizenhatodik százada — Konferencia a hadügyminisztériumban — A légióból valóság lesz	69
7. <i>fejezet:</i> Smuts tábornok — Ki lesz a légió parancsnoka? — Trumpeldor Oroszországba utazik — A „Chaluc” gondolata — Hadkötelezettség orosz emigránsok számára — A zsidó ezred — Az újoncozási kampány kezdete — Még egyszer Mr. Csicsserin.....	85
8. <i>fejezet:</i> Utolsó intrikák — Angol kormányzási módszerek — Zűrzavar a hadi hivatalban — Patterson vissza akar lépni — Minden „all-right” — Margolin belép a légióba — Masírozás Londonon keresztül — A Lord-Mayor üdvözli a légiót — Palesztinába!	100

9. fejezet: Katonaélet — A cenzor — Első üzenet Palesztinából — Látogatás Tel-Avivban — „Hitnadvut” — Alienby és tanácsadói	115
10. fejezet: A jischuw önként jelentkezik katonai szolgálatra — A vörös cioncsillag — „Rig-gul” — „Mátkaság”	131
11. fejezet: A fronton — Állóharc a Júda-hegységben — A „szabók” mint katonák	144
12. fejezet: Az állás a Jordán völgyében — Alienby bízik a zsidó zászlóaljokban — Kezdődik az offenzíva.....	154
13. fejezet: A zsidó zászlóaljak meghódítják a Jordán-átkelést — Menetelés a hegységben — A reménytelenek karavánja.....	163
14. fejezet: A hadjárat befejezése után — A légió biztosítja a rendet az országban — Viszonyunk az arab lakossághoz.....	178
15. fejezet: A légió parancsnokai és tisztjei — Világnézet a cionizmus? — A nemzsidók magatartása.....	184
16. fejezet: A katonák: a „szabók” — Palesztinai önkéntesek — A céltudatos amerikaiak — Leszerelés.....	195
17. fejezet: A főhadiszállás pszichológiája — Lawrence és Philby — Légio-ellenes agitáció.....	208
18. fejezet: Személyes hitvallás — Az igazság — Búcsú.....	222